

Anmeldelser

Chr. Adamsen og Vivi Jensen (red.): Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807. Vest- og Sydjylland.

Wormianum (tidsskriftets Skalks forlag), Højbjerg 1995. Indb., ill., 346 s. Kr. 285.

I årtierne omkring 1800 trak landboreformerne deres spor over det ganske land. De gamle landbymarker blev brudt op, og der blev anlagt nye markskel. Dyrkningen blev intensiveret, og der blev anlagt nye veje. Det gav efterspørgsel efter sten til diger og led. Sten fra kæmpehøje blev hugget i småstykker, og mange gravhøje blev inddraget til dyrkning.

For de historisk bevidste i samtiden var det et faresignal. Tiden var kendetegnet af voksende interesse for den fjerne oldtid. Det gjaldt om at redde hvad reddes kunne. På den baggrund oprettedes i 1807 den såkaldte Kommission til Oldsagers Opbevaring. I 1808 skrev kommissionen ud til alle præster og bad dem afgive indberetning om oldtidsminder, runesten og levninger fra den katolske tid i deres sogne – alt fra stendysser og runesten til kirkeinventar fra den katolske tid.

De mange indberetninger fra hele landet er i dag bevaret i Nationalmuseet og er nu under udgivelse i i alt fire bind. Første bind om Vest- og Sydjylland udkom i 1995.

Det er et interessant – ja fornøjeligt – kildemateriale, som her lægges frem. »De gamle præster har været meget dovne i det skriftlige Arbejde«, skrev den flittige pastor Peter Kier i Øster Løgum om sine forgængere. Det gjaldt nu også for nogle af 1808-præsterne i Sønderjylland. Enkelte præster svarede slet ikke. Fra Hellevad, Varnæs, Bedsted og Hjordkær mente præsterne f.eks., at der ikke fandtes noget bemærkelsesværdigt. I Ensted havde præsten slet ikke lagt mærke til de ganske fornemme storstensgrave langs kysten, men noterede kun noget om Årup kapel. I Bov fortalte præsten blot om borgen Nyhus, på grundlag af en ældre trykt beretning, og glemte gravhøjene. I Øster Løgum derimod foretog pastor Kier omhyggelige undersøgelser og kunne berette side op og side ned.

Fra Nordslesvig er der beretninger fra ialt 50 sogne, dvs. fra lidt under halvdelen af samtlige, og de er af meget forskellig værdi. Som helhed er der dog mange interessante oplysninger at hente: om datidens syn på oldtidsminderne og om deres daværende tilstand; i Bylderup var nogle store sten i præstens havemur hentet fra en gravhøj, i Barsmark blev en oldtidsgrav benyttet som fårestald, i Mintebjerg var en stor sten fra en gravhøj transporteret til

Augustenborg som bidrag til slottets fundament. Der er også oplysninger om det ældste lokale kirkeinventar, gamle indskrifter osv.

Disse indberetninger er ikke de ældste af deres art. Forud for Pontoppidans Danske Atlas blev der indkaldt lignende oplysninger fra præsterne. Enkelte er bevaret i spredte arkiver. Også disse beretninger burde samles og udgives – ligesom man kunne ønske, at evt. indberetninger fra området syd for landegrænsen blev medtaget i den firebindsudgave, som nu er på vej. Forhåbentlig lykkes det at føre det store arbejde til ende.

Lars N. Henningsen

Walter Asmus, Andreas Kunz og Ingwer E. Momsen: Atlas zur Verkehrsgeschichte Schleswig-Holsteins im 19. Jahrhundert.

Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins Band 25. Neumünster: Wachholtz, 1995. 92 s. Indb. 45 DM.

I Arbeitskreis für Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins har en gruppe med geografen Walter Asmus som primus motor gennem en årrække beskæftiget sig med trafikhistorie. Et blandt flere resultater heraf er det nye atlas over Slesvigs og Holstens infrastrukturudvikling i 1800-tallet. Dette atlas er samtidig et pilotprojekt for et historisk atlas for Slesvig-Holsten, som forhåbentligt kan realiseres trods landsregeringens aktuelle pengeknaphed. Med det trafikhistoriske atlas er der nemlig præsteret et solidt udviklingsarbejde med digitale kort, farvetryk etc., der om man så må sige også burde sætte et generelt historisk atlas på skinnerne.

Atlasset består af en kort indledning om Slesvigs og Holstens statslige udvikling fra hertugdømmer i den danske helstat til provins i den preussiske periferi og en lidt længere om regionens industrialisering og trafikale modernisering. Begge udmærkede introduktioner, hvor man i den sidstnævnte dog savner en omtale af stationsbyerne og deres rolle for den økonomiske vækst i landområderne.

Derefter følger kortdelen, hvor det vigtigste er kortene over selve infrastrukturens fysiske udvikling. Her illustreres dels videreudviklingen af førindustrielle trafikfaktorer som veje, skibe, havne og kanaler, dels den egentlige revolution i det 19. århundredes trafik, jernbanerne. Der bringes også kort, som viser sammenhænge imellem de forskellige trafikmidler, både for hertugdømmerne som helhed, regionalt og lokalt. Nordslesvig er fuldt ud behandlet på linje med det nuværende Slesvig-Holsten. Savner man noget, er det nok en dyberegående behandling af skibsfarten, især efter 1867. Selve tonnageudviklingen belyses på bedste vis, men de lokale dampskibsruiter f.eks. fra Aabenraa til Flensborg kunne nok fortjene at komme på kort. Kortdelen rummer også et mindre

afsnit med eksempler på udnyttelsen af trafiknettet – skibspassage via havne og kanaler, gods- og persontrafik på banerne m.v.

Generelt er kortene grafisk fuldt tilfredsstillende; måske er de ni gradueringer af skibenes tonnage på kortene over vandvejene lidt i overkant.

Atlassets tredje del er grundige forklaringer til kortene, der beskriver de enkelte trafikmidlers generelle historie, uddrager konklusioner af kortene og giver supplerende statistiske oplysninger, metodiske og kildekritiske bemærkninger samt fyldige kilde- og litteraturhenvisninger.

Indledning, kort og kommentarer gør »Atlas zur Verkehrsgeschichte« uomgængelig for forståelsen af Slesvigs og Holstens moderniseringsproces i det 19. århundrede.

Hans Schultz Hansen

Christian Becker: Beata Justorum Translatio. Juristen in schleswig-holsteinschen Leichenpredigten.

Peter Lang. Rechtshistorische Reihe bd. 136, Frankfurt am Main 1996, 400 s., DM 98.

1500- og 1600-tallet var afgørende for tilblivelsen af den statslige forvaltning vi kender i dag. Fyrsterne opbyggede kancellier, og de havde brug for kompetente og pålidelige embedsmænd. I denne proces spillede de universitetsuddannede jurister en central rolle. Det endte med, at juristerne næsten fik monopol på mange stillinger, både i central- og lokaladministrationen.

En af kilderne til jurist- og embedsstandens historie er tidens trykte ligprædikener. Denne genre havde sin store blomstring i 1600-tallet og frem til omkring 1750. Fra det tyske rige er der vistnok bevaret omkring 250.000 ligprædikener i alt. Denne bogs emne er ligprædikener over jurister og embedsmænd fra Slesvig og Holsten. Forfatteren har opsporet i alt 862 eksemplarer af trykte jurist-ligprædikener, heraf 453 forskellige. Hovedparten er fra tiden 1640-1689. Fra midten af 1700-tallet ebber bestanden ud. Af denne gruppe er udvalgt 158 tekster til særlig analyse. De fleste stammer fra Det kongelige Bibliotek i København, mange fra de store gamle biblioteker i Wolfenbüttel og Hannover.

Dette betydelige materiale analyseres på kryds og tværs. Efter en indledning, som beskriver datidens begravelsesregler og de embedsposter, hvor jurister fandt deres levebrød, giver bogen både statistisk og beskrivende en detaljeret redegørelse for, hvad de svulstige taler fortæller om afdødes herkomst, opdragelse, uddannelse, karriere osv. Ligtalerne holder sig som regel fra kritik af afdøde, men dog kan der findes ganske malende beskrivelser af »udskejelser« i ungdommen, af de lange dannelsesrejser og andre kuriøse sager. Særlig tydeligt fortæller talerne om tidens idealer og normer.

Bogen afsluttes af et tillæg med biografier over de 158 udvalgte jurister og embedsmænd fra hele det undersøgte område og en samlet liste over de i alt op mod 460 forskellige prædikener.

Bogen er udtryk for et meget stort registrerings- og analysearbejde. Læseren får et levende indtryk af, hvad man kan hente af oplysninger i barok-tidens ligprædikener, og der er nøjagtige henvisninger til kilder og litteratur. Det »biografiske leksikon« og den samlede liste har naturligvis også interesse for personalhistorikere i Sønderjylland. Bogen er således et fornemt supplement til de kendte biografiske opslagsværker, ikke mindst T. O. Achelis: Matrikel der Schleswigschen Studenten. Kort sagt en nyttig bog, som giver indblik i baroktidens forrestillinger og idealer og dens administrative apparat. Bogen er uden billeder, men den giver stemme til de flotte epitafier, som ellers taler tavst til os i de store kirker fra tiden. Bogen åbner et ofte overset kildemateriale for nye benyttere.

Lars N. Henningsen

Henrik Becker-Christensen (red.): Grænsen i 75 år 1920-1995.

Billedredaktion: Ingolf Haase. Institut for grænseregionsforskning og Told- og skatthehistorisk selskab 1995. 304 sider. Indb., ill. Kr. 195.

Denne store og velillustrerede bog belyser grænsen fra mange vinkler og slutter sig smukt til andre markeringer af 75-året.

Bogen falder i to dele. Første del »Grænsepolitik og grænsekontrol« giver over en halv snes afsnit god og sammenhængende besked om grænsens tilblivelse, om de politiske følgevirkninger før, under og efter besættelsen, og om grænsehævdelse og grænsemarkering. Anden del »Økonomiske og kulturelle virkninger af grænsen« (s. 193-296) har ikke samme helhed over sig, men også disse fem afsnit byder på interessant læsning.

En række specialister har bidraget, ofte med meget velskrevne bidrag. Samtidig er den grundige billedredaktion med til at skabe et godt indtryk.

Troels Finks »Den første streg på kortet – Clausen-linien« er et portræt af H. V. Clausen, som i 1890 på basis af datidens nationale styrkeforhold trak den linie, som er bogens emne.

Henrik Becker-Christensen bidrager med to gode oversigtsafsnit: »Den nye grænse« om det politiske forløb 1918-20 med strid og stemningsudsving og »Det tyske mindretal og grænse revisionskravet i mellemkrigstiden« om den stride »heim ins Reich«-blæst ind over grænsen.

I »Toldkontrol og grænsebevogtning« skildrer Anders Monrad Møller, hvordan strengen på kortet blev til en grænse i praksis ved grænseflytningsprocessen i 1920.

Perioden 1940-45 tager Henrik Skov Kristensen sig af i »Grænsen og besættelsen«. Fiktionen om et selvstændigt Danmark skulle opretholdes, og grænsen blev aldrig helt slettet, heller ikke efter gendarmeriets internering den 19. sept. 1944. Normal tjeneste i blåt blev først genetableret i maj 46.

»Grænsestriden efter 2. Verdenskrig«, som kom til at vare meget længere end forudset, behandles i et engagerende afsnit af Johan Peter Noack. Det nationale opbrud i Sydslesvig kom bag på alle. Knud Kristensen mudrede vandene op, og folkeopinionen støttede en afstemning. De skeptiske politikere holdt imidlertid grænsen fast og fik ret.

Aage Emil Hansen tager sig af »Told- og grænsekontrol i efterkrigstiden« om overgange og overløbere, smugleri og indre marked.

I »Afmærkning og vedligeholdelse af grænsen« fortæller Ole Perch Nielsen interessant og med humor om den dansk-tyske grænseinspektion, som samles hvert 10. år for at holde grænsen behørigt trukket mellem de 280 grænsemærker. Deltagertallet har i takt med den såkaldte afbureaukratisering været stadig stigende.

Mogens Høst-Madsen supplerer med »Den dansk-tyske grænsevandløbskommission«, om de 42 km vandløb gennem de seneste 25 år. Lorenz Rerup afrunder bogens første del med refleksioner over statsgrænse og sindelagsgrænse, sameksistens og mangfoldighed i afsnittet »Grænsen i en EU-tid«.

Anden del indledes af Henning Fode med »Erhvervsorganisationer og genforeningen«, som belyser sammensmeltningen af to helt forskellige organisationskulturer, den danske skabt nedefra og den tyske skabt af det offentlige. Begyndende februar 1919 og sluttet ved håndværkerrigsdagen i Sønderborg 13.-14. sept. 1920.

»Grænsens byer« af Carsten Porskrog Rasmussen handler om Padborg og Kruså, fra byggeplads i 20'erne, hvor etaterne var bydannende, over stilstand i 30'erne, til fra o. 1955 med vognmands- og speditionserhvervet som lokomotiv.

Susanne Bygvrås »Grænsehandel – under skiftende forhold« følger indkøbsrejserne fra den beskedne start o. 1950, men hun lægger særlig vægt på tiden efter 1. januar 1973, da Danmarks indtræden i EU gav nye muligheder. Grænsehandelen blev for mange familier i det sydlige Jylland et fast mønster i dagligdagen, indtil udviklingen vendte i 1990.

»Mojn – en hilsen i Sønderjylland i 75 år« af Karen Margrethe Pedersen er en underholdende artikel om et populært emne. Mojn fik en opblomstring efter 1975, og udtrykket anvendes nu på tre forskellige måder: Syd for grænsen som goddag, nord for (i øst) som både goddag og farvel og (i vest) især som farvel.

Bogens sidste artikel er Hans H. Worsøes »Den arkivalske grænse«, som skildrer, hvordan Danmark og Tyskland klarede den komplicerede fordeling af

de sønderjyske arkivalier. Worsøe fortæller også om Landsarkivets vanskelige fødsel, som fik rigsarkivar Laursen til at udbryde: »Det skal s'gu ikke indvies ... Jeg har haft vrøvl nok med det!«

Billedredaktøren har gjort det godt. Kun ganske få opslag i den 300 sider store bog er uden illustrationer. Mange spændende billeder er fundet frem, og gengivelsen er fin, med enkelte undtagelser. Billedteksterne er udførlige, ofte hentet som tekstudsnit. Initiativtageren til bogens udgivelse, regionschef Martin P. Frimand, burde have været nævnt i billedteksten s. 166.

Bogen er i det hele taget godt tilrettelagt og må siges at være en værdig jubilæumsbog.

Niels H. Kragh-Nielsen

Henrik Becker-Christensen (red.): Sønderjyllands amt 1970-1995.

Institut for Grænseregionsforskning. Indb., ill., 368 sider. Kr. 150,00.

Sønderjyllands amt markerede sit 25 års jubilæum sidste år på forskellig vis. Blandt de mere varige »monumenter« er udgivelsen af en statelig bog om amtets historie og virke, siden de fire sønderjyske småamter blev sluttet sammen i 1970.

Bogen er inddelt i seks hovedafsnit, der igen naturligt grupperer sig om to hovedtemaer: det historiske og amtets virke på forskellige områder. Der er seks forfattere, der deles om opgaven, men dog ikke på den måde, at de hver har deres afsnit.

De fire historiske afsnit fylder ca halvdelen af bogen. Lederen af Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Kim Furdal, tager sig af *Skabelsen af det sønderjyske storamt*, Henrik Becker-Christensen skriver om *Valg og politikere*, mens Rasmus Kreth behandler *Politiske sager – træk af arbejdet i amtsrådet*. Og endelig er der sidst i bogen anbragt et mere statistisk-historisk kapitel af Christian Hansen om *Befolkning, bolig og erhverv i Sønderjylland*.

Den anden halvdel er delt i to hovedafsnit, hvoraf det første behandler *Skatter og økonomi* (Christian Hansen, Rasmus Kreth og Carsten Porskrog Rasmussen), og det andet, der er skrevet af Carsten Y. Hansen, *De mange opgaver*. Det er det største afsnit med over 100 sider, lidt under en tredjedel af bogen.

Kim Furdal gennemgår forholdsvis kort de mange begivenheder og diskussioner, der førte frem til dannelsen af storamtet. Han forbigår ikke den modstand, der var – ikke mindst vestpå, hvor der en overgang var en bestræbelse i gang for at slutte Tønder amt sammen med Ribe amt i stedet for med de tre øvrige sønderjyske amter. Det lykkedes som bekendt ikke, heldigvis må man nok sige.

Der var, som Furdal nævner det, en bestræbelse i gang for at slutte Roager

og Spandet sogne sammen med Brøns, Rejsby og Vodder til den såkaldte Frifelt kommune – en plan som amtmand Tyge Haarløv støttede –, men samtidig var der kræfter i de tre sydlige sogne, som ville med til Skærbæk og i de to nordlige for en tilslutning til Ribe. Så samarbejdsbestrebelseerne knagede allerede fra begyndelsen.

Furdal fortæller dog ikke, hvorfor og hvordan planen blev forpurret. Sandsynligvis fordi han ikke kan vide det.

Der var ganske vist et flertal blandt de tre sydlige sogneråd for planen, idet Brøns og Vodder gik ind for den, men samtidig gik et flertal af sognerådsmedlemmer imod. I Brøns og Vodder var der nemlig hvert sted et flertal på én eller to stemmer, mens Rejsby enstemmigt var imod. Der var således to sogneråd mod ét for sammenslutningen, mens der kun var 9 medlemmer for og 10 imod. I Brøns og Vodder var der syv sognerådsmedlemmer, i Rejsby fem.

Det var sognerådsmedlem Peter Bjerrum, Søndernæs (Brøns), der gjorde mig opmærksom på dette, og sammen med min daværende kone, der er journalist, udarbejdede vi en skrivelse, hvor argumenterne mod en Frifelt-kommune og argumenterne for en sammenslutning med Skærbæk blev sat op. Bjerrum henvendte sig derefter til samtlige de sognerådsmedlemmer, der var imod Frifelt-planen, for at få dem til at skrive under, hvad alle gjorde på nær én.

Da denne henvendelse derefter afleveredes til amtsrådet, samtidig med at den offentliggjordes i »Jydske Tidende« og »Vestkysten«, blev det afslutningen på Frifelt kommune. Rejsby, Brøns og Vodder dannede sammen med Skærbæk, Døstrup, Mjolden og Rømø Skærbæk kommune, mens Roager og Spandet søgte nordpå til Ribe, hvorved amtsgrænsen syd for Ribe ikke længere fulgte »den gamle grænse« 1864-1920, men kom til at gå syd om disse to sogne.

Valgene til amtsrådet gennemgås ganske grundigt, og oplysningerne i dette kapitel suppleres med lister bag i bogen over alle amtsrådsmedlemmer i hver valgperiode. Også de vigtigste sager, der har været behandlet gennem de 25 år, får deres omtale, så man kan se, hvorledes de forskellige grupper og medlemmer har stillet sig.

Gennemgangen af økonomien og de mange opgaver, som amtet efterhånden har måttet påtage sig, har mere karakter af et katalog over sagerne, både små og store, end af en egentlig sammenhængende beskrivelse. Denne opremsning har sin værdi i, at tingene her er samlet, så man kan slå op og se, hvad amtet har foretaget sig inden for så forskellige opgaver som vejvæsen, museumsdrift, sygehusforvaltning, uddannelse og vandløbspleje. At et amt er en stor butik, får man indtryk af alene gennem de mange deloverskrifter, hvor ikke mindst social- og sundhedsområdet er et meget bredt spektrum.

Det sidste hovedafsnit er først og fremmest en statistisk oversigt over amtskommunens udvikling inden for indbyggertal, erhverv og byggeri. Herved er

der let adgang til en masse nyttige oplysninger, som man ellers skulle have ledt op alle mulige mærkelige steder, hvis det ellers i det hele taget havde været til at finde dem. Her ligger de klar, præsenteret på en bakke. Det er ikke det mindst værdifulde ved bogen.

Det er nok de færreste, der vil anvende den til afslappende sengelæsning, men det er den heller ikke beregnet til.

Der er tale om en factsmættet gennemgang, en statusopgørelse over, hvad der er nået i det kvarte århundrede, hvor Erik Jessen og Kresten Philipsen regerede i Sønderjylland. Og som sådan udfylder den sin plads.

Det er heller ikke uden værdi, at der er udmærkede biografiske oplysninger vedrørende de mest fremtrædende politikere og embedsmænd i perioden.

Bogen fremtræder med mange gode illustrationer, hvor ikke mindst en række tegninger især fra »Æ Rummelpot« liver op mellem statistiske grafer, kort og portrætter af de alvorlige mænd og koner, der tog beslutningerne.

H. E. Sørensen

Ruth Hemstad: Historie og nasjonal identitet. Kampen om fortiden i det dansk-tyske grænseland 1815-1840.

Norges forskningsråd; KULTs skriftserie nr. 57, Oslo 1996, 225 sider.

Som led i Norges forskningsråds program for »Kultur og tradisjonsformidlen- de forskning« (Kult) har man ved Universitetet i Oslo siden 1993 arbejdet med det tværfaglige forskningsprojekt: »Utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet«. I dette forskningsmiljø har studerende kunnet hente inspiration og faglig udfordring til historiespecialer. Det har bl.a. affødt denne glimrende bog om den nationalpolitiske brug af henholdsvis den danske og den tyske opfattelse af grænselandets historie.

Bogens tema er brugen af historien i den nationale identitetsudvikling og -formning i det dansk-tyske grænseland i perioden 1815-1840. I nationalitetskonflikten var det centrale spørgsmål, om Slesvig nationalt set hørte til det tyske Holsten eller til kongeriget Danmark. Forfatteren beskriver, hvorledes denne konflikt i den offentlige debat blev ført med historiske argumenter: At kampen om Slesvigs nationale tilhørsforhold i høj grad var en kamp om den rette tolkning af Slesvigs fortid. De modstridende tolkninger sættes dernæst i relation til den forskellige opfattelse af, hvad der efter dansk og tysk mening konstituerede »det nationale«. Analysen koncentrerer sig om historie- og historikerdebattens centrale emner: Sprog- og retshistoriske forhold, og de modstridende opfattelser ses i sammenhæng med både den historiske udvikling og den samtidige situation, i hvilken de blev formet, brugt og misbrugt. Forfatteren præsenterer, diskuterer og anvender de efterhånden særdeles omfattende teori-

dannelser om »national identitet« i skarpsindige analyser af de centrale aktørers standpunkter (N. Falck, F. C. Dahlmann og Uwe Jens Lornsen på tysk side og Chr. Paulsen, Chr. Flor og Orla Lehmann på dansk). Men bogen er i øvrigt ikke tynget af teoretisk sprogbug og kan læses med udbytte også af ikke-fagfolk.

René Rasmussen

Lars N. Henningsen: Kirke og folk i Grønland. Dansk Kirke i Sydslesvig 1921-1996.

Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. I kommission hos Padborg Boghandel. Indb., ill., 310 sider. Kr. 198.

I de seneste år har der været langt imellem udgivelsen af større værker vedrørende slesvigsk kirkeliv. En kyndig og flittig generation af kirkehistorikere med særlig interesse for Slesvig: en Asger Nyholm, Jens Holdt, Hejselbjerg-Paulsen, Anders Pontoppidan-Thyssen, Urban Schrøder og på tysk side ikke at forglemme Walter Göbell er med enkelte undtagelser ikke mere. Profanhistorikere bl.a. H. V. Gregersen og Henrik Becker-Christensen har dog taget centrale kirkelige emner op og udgivet vægtige bidrag. Til denne kreds af historikere må også Lars N. Henningsen regnes. Med sin skildring af dansk kirkeliv i Sydslesvig fra 1921-1996, »Kirke og Folk i Grønland« har han føjet en spændende og farverig brik til grønlandets kirkehistoriske mosaik.

Den 13. maj 1921 blev den danske menighed i Flensborg grundlagt. Med tiden udviklede den sig til Dansk Kirke i Sydslesvig (DKS). Den fik sin særlige identitet, sine egne kirkebygninger og i stigende grad et øget økonomisk ansvar for sin egen fremtidige udvikling. Bogen er udgivet i anledning af 75-året for Flensborgmenighedens stiftelse og er et helt igennem værdigt bidrag til denne begivenhed. Bogen fortjener at blive læst af alle, der holder af denne kirke og iøvrigt er interesseret i grønlandets og mindretalenes historie. Der er tale om en ærlig, til tider selvkritisk beretning om kirkelivets udvikling og langtfra om en jubilars værk, der selvtillfreds, panegyrisk skuer tilbage på den hidtidige vej.

Ved sin grundige udnyttelse af kilderne i tyske og danske arkiver og sine velovervejede vurderinger giver bogen et nuanceret billede af den interne kirkelige udvikling og samtidig en nøgtern indordning af kirkelivet i en til tider særdeles verdslig kontekst.

Det har været en god idé ved siden af en salmebog (»Salmer på dansk og tysk«, 1995 jfr. min anmeldelse i Hymnologiske Meddelelser udg. af Salmehistorisk Selskab og Nordisk Institut for Hymnologi 1996/1, s. 45 ff.) at udgive en fremstilling af DKS' historie. En kirke, der ønsker at forny sig, er nødt til

at se tilbage, gøre status og være sig sit grundlag bevidst for at kunne se fremtiden imøde. Ikke mindst i kirkehistorien bliver komplementariteten mellem historie, nutid og fremtid tydelig. Meget direkte fremgår dette af bogens skildring af menighedens forhold til Helligåndskirken i Flensborg. Fremstillingen af netop dette forhold udgør bogens prælude og postlude.

Formelt set er bogen om DKS et udtryk for det bedste og mest typiske i dansk historieforskning – og skrivning. En grundig udnyttelse af kilderne og en omfattende viden præsenteres i en i ordets bedste forstand folkelig form. Bogen er spændende, udbytterig læsning for såvel lærd som læg.

DKS kan følge sin vej fra den første menigheds dannelse i Flensborg til vore dages vidt forgrenede – omend ikke uproblematisk – kirkelige arbejder. De ydre vilkår i gode som dårlige tider beskrives og vurderes: Dansk Kirke i Udlandets indsats og holdning til det nationale, pionerernes fortjenstfulde indsats, økonomien, det ofte problemfyldte forhold til landskirken, den eksplosive vækst efter Tysklands kapitulation i 1945, de sproglige problemer, institutionaliseringen og normaliseringen, kirkelivets indholdsmæssige side m.v.

DKS's historie er et skoleeksempel på, hvordan den synlige kirke – *ecclesia visibilis* – altid på godt og ondt er del af en historisk virkelighed som ej heller *ecclesia invisibilis*, den usynlige kirke, kan forblive upåvirket af.

Set ud fra et større kirkehistorisk perspektiv er bogen et væsentligt bidrag til belysning af et af den slesvigske kirkehistories vigtigste emner i 19. og 20. århundrede – måske det vigtigste: forholdet mellem kristendom og nationalitet.

Denne problematik har udgjort et spændingsfelt, der indeholdt kimen til utallige vanskeligheder (s. 11). Som regel har kirkelivet været underlagt det nationale og politiske livs skiftende vilkår. På denne baggrund fortjener jubilæumsbogen en langt udførligere anmeldelse end den foreliggende ramme tillader. Et ganske nyt aspekt er fremhævelsen af et især fra tysk side rejst krav om gensidighed i vilkårene for det kirkelige livs trivsel i mindretallene hhv. nord og syd for grænsen. Uanset om motiverne var dikteret af ægte kirkelig omsorg og økumenisk ånd eller af politisk taktik med langsigtede mål eller egne kirkelige fordele for øje havde mindretallenes kirkelige strukturer en gensidig interesse for hinanden.

Det er bogens største videnskabelige fortjeneste at dokumentere gensidighedsprincippet anvendelse på det kirkelige område. Hidtil har den konsekvens, hvormed dette princip har været håndhævet, været ganske ukendt i offentligheden. Man har, såvidt jeg kan vurdere, holdt menigheden helt udenfor denne sag. Den har ikke kunnet indpasses i grænsekampens og konfrontationens vanlige mønster! Politisk taktik, der byggede på imødekommenhed – og ikke er at forveksle med »økumenisk« sindelag – har af mange grunde ikke kunnet tåle offentlighedens lys.

Det går som en rød tråd gennem bogen, at hensynet til de tyske frimenigheder i Nordslesvig vejede tungt i landskirkens behandling af de danske menighedsønsker, og at den tyske frimenigheds ledende folk i forventning om hensynetagen til deres krav til den danske side anbefalede en liberal kurs overfor de danske Sydslesvigeres kirkelige krav.

Tyske kilder indeholder lige så lidt som trykte danske noget som helst, der kunne antyde de skiftende tiders konsekvente håndhævelser af gensidighedsprincippet. Det er således et ganske nyt perspektiv i dette århundredes slesvigske kirkehistorie, som denne bog har gjort til genstand for en systematisk behandling. Og det ville være en undersøgelse værd at give en forklaring på, hvorfor de omtalte tiltag ikke er nævnt i de hidtidige fremstillinger, og hvorfor der kun yderst sjældent er trængt informationer ud til offentligheden.

Det, der gjorde konfrontationerne mellem landskirken og et dansk menighedsliv så langvarige og totale, har dog ikke udelukkende været de nationale skel. Også forskellene, der fremstod på baggrund af divergerende kirkelige traditioner, gjorde sig gældende.

Forskellene har til dels været så dybtgående, at man ofte har talt forbi hinanden. I landskirken har der af forskellige årsager rådet en langt større uniformitet end i den af grundtvigsk frihedslovgivning prægede danske tradition, der bl.a. brød med parochialretten (»sognebåndet«), som stadig spiller en rolle i den Nordelbiske Kirke. Endvidere findes i landskirken og dens præstestand en kraftigere og mere konsekvent markering af det konfessionelle grundlag. Præsternes og menighedernes forpligtelse på et sæt kirketugsregler, som blev aktualiseret og nyformuleret under den bekendende Kirkes kamp mod de af nationalsocialistisk ideologi inficerede Tyske Kristne. Kirkekampens erfaringer førte ligeledes til en omvurdering af det folkeliges og nationales indordning i forkyndelse og teologi. Disse forhold betød, at landskirkens folk havde vanskeligt ved at forstå ikke blot grundtvigianernes – alt i alt er Grundtvigs tanker ganske ukendte i Tyskland – men ligeledes missionsfolkenes kirkelige indplacement af det nationale i tiden efter århundredskiftet. Disse særdeles væsentlige teologihistoriske aspekter antydes i bogen. Der er dog tale om så specielle og komplicerede forhold, at de må kræve en selvstændig behandling. Der er meget læseren kan og vil undres over bl.a. at netop kirken synes at have været den sidste bastion for nationalisme, at det synes at have været lettest at opnå resultater hos de nazistiske kirkeledere osv. Også i Sydslesvigs danske kirke slår sproglige begrundelser for at opretholde et eget kirkeliv langt fra til. En afgørende rolle spiller præstens sindelag ganske som det er tilfældet indenfor det tyske mindretal i Sønderjylland. Dette er iøvrigt kun en af mange store og små paralleller, som kan iagttages i mindretalenes kirkeliv.

Læseren, der fordyber sig i Lars Henningsens bog, vil dog først og fremmest

kunne glæde sig over en sammenhængende historie om en menighed i Flensborg, der i løbet af en 75-årig afvekslende, spændende og problemfyldt periode udviklede sig til en kirke med et vidt forgrenet arbejde.

Bogen indeholder ikke kun de nødvendige informationer, men også sådanne vurderinger, der søger at yde samtlige parter i udviklingen retfærdighed. Også indordningen af de kirkelige forhold i generelle historiske sammenhænge hæver bogen langt op over de fleste territorialkirkelige fremstillingers niveau og gør den til et kirkehistorisk arbejde af format.

Günter Weitling

Lars N. Henningsen og Niels H. Kragh-Nielsen (red.): Sønderjyder siden Genforeningen – erindringer.

Sønderjyske Levnedsløb nr. 28, udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland, 1995, 333 s., indb., ill. Kr. 199, for medlemmer kr. 125.

Som det vil være årbogens læsere bekendt, udskrev Historisk Samfund for Sønderjylland i 1993 som en prisopgave at skrive erindringer om de 75 år, der var gået siden Genforeningen. Det gav det overvældende resultat, at der blev indleveret ialt 74 manuskripter. Det blev så opgaven at udvælge, beskære og tilrette disse over to tusinde sider, så det kunne blive til en overkommelig bog. Og lad det være sagt straks: dette kæmpearbejde er lykkedes, så der er kommet et smukt og meget læseværdigt resultat ud af det.

Tilbage af manuskriptbunken er blevet 18 bidrag plus det, der vandt førsteprisen, og som i sin helhed blev trykt i 95-årbogen.

De medtagne stykker er udvalgt, så de dækker mange egne af Nordslesvig. De er skrevet af folk med forskellige beskæftigelser, hvorved mange sider af samfundslivet er blevet repræsenteret. Til en vis grad også de forskellige tidsrum, dog absolut med hovedvægten på de første 25 år. Det er en kendt sag, at folk, der skriver erindringer, helst og bedst fortæller om barndom og ungdom. Således også her. Men det har tillige sin berettigelse, for disse år indtil 1945 er givet de mest interessante.

For den ældre generation må det være med stor fornøjelse, de kan genopleve de utallige små og store træk fra »gamle dage«. Og for de yngre kan det være nyttigt at se, hvor store forandringer der er sket i disse årtier. De kan have svært ved at forestille sig, at en skoleudflugt til Rømø i 20'erne foregik på den måde, at man til fods med meget besvær måtte forcere brede grøfter og derefter køre med en højhjulet vogn ud til det skib, der skulle sejle børnene over, og som vel at mærke sjældent kunne nå tilbage samme dag på grund af tidevandet.

Der kastes ind imellem strejfflys over kendte personer. Morsomt er det at se, hvorledes Emil Nolde i sine unge dage forgæves tilbød konen, hvor han boede

til leje, at få malerier som husleje. Hun brød sig slet ikke om dem, og da han var rejst, skyndte hun sig at få de billeder, han havde malet på alle stuedørene, skrabet af!

Men mest handler erindringerne om dagligdagen for mere anonyme mennesker. Det er netop det nye og interessante ved denne samling, at det er lykkedes at få folk, der ellers næppe ville skrive erindringer, til at berette om deres liv. De fortæller engageret og med forbavsende hukommelse om livet i tidligere tider. Nogle vil nok finde enkelte af skildringerne lovlig detaljerede. Men de bringer os tingene nær ind på livet, og under alle omstændigheder er der her samlet et vægtigt kildemateriale, hvortil kommer, at de mange hundrede sider, der er skåret væk, kan findes i Landsarkivet i Aabenraa.

Det er ikke blot sønderjyderne selv, der har interesse i denne bog. Skildringerne af hverdagslivet har også bud til andre læsere, og det gælder ikke mindst beretningerne om det, der er specielt for Sønderjylland: forholdet mellem dansk og tysk. Til denne gamle modsætning kom efter Genforeningen det nye problem, at tage mod de nye embedsmænd og andre, der kom til landsdelen nordfra. Det antydes, at de kunne have svært ved rigtig at forstå de særlige forhold der. Men mange faldt også hurtigt til, selv om det var en noget fremmed verden. Et ejendommeligt eksempel giver Else Enemark. Hun nåede før sin død at fortælle om sin skolegang i Tønder, hvor hun havde den senere rektor Egeberg Jensen i dansk. Det vil nok overraske de fleste at erfare, at han ofte kunne tale længselsfuldt om skovene ved Sorø, samtidig med, at han allerede i 1922 skrev en af de sange, sønderjyderne har taget mest til sig: For en fremmed barsk og fattig ...

Der er eksempler på, hvordan danske og hjemmetyske børn kom godt ud af det med hinanden. Det er vist en undtagelse, når der fortælles om så stærkt fjendskab mellem en dansk og tysk lærer, at det delte børnene, der tidligere havde kunnet lege sammen.

Med nazismens fremvækst ser vi, hvordan spændingen blev stærkere. Eksempelvis blev en boghandlerlærling nødt til at opgive sit logi, da familien blev for fanatisk, og han ustandselig måtte høre Hitler brøle i radioen. Og endnu mere måtte modsætningen skærpes efter 9. april, som sønderjyderne oplevede på nærmeste hold. Vi får en dramatisk skildring af, hvordan nogle drenge kom direkte i skudlinjen under tyskernes angreb på Haderslev. Også om hjemmetyskernes jubel ved tyskernes indmarch i Tønder hører vi, og der er flere oplysende vidnesbyrd om, hvordan forholdet til dem nu forværredes. Samtidig havde sønderjyderne også krigen tæt inde på livet. De husker overflyvningerne, bombardementerne i syd og naturligvis ganske særlig de tragiske begivenheder i 1942, da Tønder to gange ved en fejltagelse ramtes af bomber, hvorved ialt seks mennesker omkom.

Det er klart, at langt de fleste erindringer handler om Nordslesvig. Men de danske, der blev tilbage syd for grænsen, er også repræsenteret. Af stor interesse er Gunhild Lindstrøms bidrag. Hendes far var den bekendte vandrelærer Gustav Lindstrøm, der fik sit hovedvirke i »Kirkevang« i Ladelund. Datterens skildring af livet her er et tankevækkende menneskeligt dokument. Forældrene sled sig op for den danske sags tjeneste, og hun må konkludere, at prisen for hele familien var høj, også for høj.

Historisk Samfund for Sønderjylland har i tidens løb indlagt sig stor fortjeneste ved foruden årbogen og andre skrifter at udgive den enestående række af erindringer, der betegnes »Sønderjyske Levnedsløb«. Til de hidtil udkomne 27 bind i denne serie indgår nu »Sønderjyder siden Genforeningen« som nr. 28, en meget værdifuld slutsten, som dog forhåbentlig kun er en foreløbig afslutning.

Leif Ingvorsen

Hospital und Kloster zum Heiligen Geist.

Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte Nr. 48, 1995, 508 s., ill.

Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte har i efteråret 1995 udgivet bind nr. 48 i den såkaldte store række af skrifter. Bogen indeholder 11 artikler, der tilsammen dækker mange sider af Helligåndsklostrets ca. 700-årige historie.

Det er med en vis forventning man tager fat på bogen, for som forordet gør opmærksom på, så er det historisk set jomfrueligt område, man har bevæget sig ind på. Helligåndsklostret og dermed bydelen Skt. Jørgen hørte nemlig indtil 1874 ikke til Flensborg, men udgjorde en selvstændig enhed. Derfor havde man også et eget arkiv, der først i begyndelsen af 1960'erne blev stillet til rådighed for byarkivet og dermed gjort tilgængeligt for forskerne.

Forventningerne bliver indfriet for så vidt, som de forskellige artikler virkelig dækker mange spændende sider af hospitalets og klostrets historie. Her kan f.eks. nævnes Gerhard Kraacks artikel om overgangen fra den katolske til den protestantiske forsorgsorganisation og -opfattelse, eller de to artikler af Albert Panten og Wilhelm Sell, der har karakter af jordebøger over klostrets besiddelser. Særlig interessant er en artikel af Klaus Peter Asmussen om hospitalets/klosterets sociale opgaver. Den giver et levende billede af de mennesker, der boede i klostret og deres stridigheder både indbyrdes og med klosterledelsen. Det fremgår meget tydeligt af artiklen, at hospitalets alumner, som de blev kaldt, ikke hørte til de allerfattigste, men repræsenterede en lidt pænere middelklasse af håndværkere og deres enker.

Alle artikler er ledsaget af et fyldigt noteapparat med henvisninger til ikke

mindst det utrykte materiale i byarkivet. For Wolfgang Teucherts artikel om bygningshistorien er der desuden tale om en nyttig liste over kunsthistoriske og bygningsmæssige fagudtryk. Bogen er gennemillustreret, og alene billederne giver et indtryk både af klostrets udseende og dets betydning i bybilledet og nogle af de mennesker, hvis liv har været knyttet til klostret.

Et par ting ved bogen kan man dog undre sig over. Det ene er, at de fleste artikler så at sige lukker sig om sig selv. Der mangler for langt de fleste en egentlig konklusion, der skaber perspektiv enten til den behandlede samtid eller til linier, der peger frem mod vor tid. I lidt for bogstavelig forstand har man fulgt bogens undertitel, *Geschichte einer Flensburger Stiftung* (min fremhævelse).

Det kommer bl.a. til udtryk i forbindelse med den ene af de kilder, der er trykt i tillægget. Det er en skrivelse fra hospitalssekretær Hammerich, der i 1811 protesterer mod et kgl. cirkulære vedr. brug af dansk ved gudstjeneste og undervisning i hospitalet. Det havde været godt, hvis der til denne kilde havde været en kommentar, der ser den som et led i Frederik VI's »fordanskningsforsøg« i hertugdømmerne efter Det tysk-romerske Riges sammenbrud i 1806.

Netop udvalget af kilder i tillægget er en anden ting, der kan undre. Man har slet ikke udnyttet den mulighed, der har været for at udgive kilder fra klostrets ældre historie. Man har i stedet valgt at trykke kilder fra 1800-tallet, heraf to som fotografiske genoptryk af ordensreglement og optagelsesregler fra 1895. Det havde været oplagt at trykke nogle af de ældre, hidtil utrykte kilder, der netop gennem udgivelsen af bogen er blevet gjort opmærksom på. I øvrigt gør de trykte gotiske bogstaver i de to kilder det lidt vanskeligt for lægfolk at bruge kilderne f.eks. i forbindelse med undervisning. Moderne elever er ikke meget for at læse gotiske bogstaver.

Som helhed er der dog tale om en god bog, der indeholder stof til yderligere fordybelse i mange sider af Flensborgs historie helt tilbage til middelalderen. Man kan kun være glad for, at Helligåndsklostret både arkivmæssigt og bygningsmæssigt er blevet bevaret som en integreret del af byen.

Lone Anker Jakobsen

Leif Ingvorsen: Det lyder som et eventyr.

Sønderjyder fortæller om tiden 1864-1920. Bogan's forlag, 1995. 198 s., ill. Kr. 220.

Med denne bog har tidligere seminarielæktor Leif Ingvorsen i jubilæumsåret 1995 ønsket at markere sønderjydernes seje og udholdende indsats under fremmedherredømmet, en indsats, som også i dag kan give stof til eftertanke. Ingvorsen har sammensat brudstykker fra over et halvt hundrede erindringsvær-

ker til en mosaik, som med en snes emneoverskrifter dækker de 56 års nedture og opgange i livet mellem dansk og tysk.

Egentlige overraskelser møder vi ikke blandt bidragyderne. H. P. Hanssen og Nicolai Svendsen er de oftest citerede, men også personer som Bertha Hahn, Hans Kau, Christine Plov, Marten Refslund Poulsen og P. H. Smidt trækkes der på. Ingvorsen konstaterer, at det har været vanskeligt at finde stof fra de mindre aktive folk og fra tysk side, men det nationale billede er søgt nuanceret.

Af indholdet kan nævnes tre sammenhængende afsnit om skoleforhold: »Kampen om børnene«, »Lærerskæbner« og »Hjemmene mod skolen«. Andre overskrifter er »Møder i modvind«, »Von Köllers hårde hånd« og »Forposter i syd«.

Leif Ingvorsen er selv inde på, at bogens specielle form uvægerligt vil medføre, at visse emner og personer kan savnes. Det er imidlertid lykkedes at få en udmærket helhed ud af bogen. Velvalgte citater kombineres med gode indledninger og korte forbindende kommentarer. Bogen giver læseren en række tidsbilleder i ramme, personlige indtryk med glimt af de skæbner, som tiden skabte. Med sin pædagogiske tilrettelæggelse vil bogen formentlig også kunne anvendes i undervisningssammenhæng sideløbende med anden litteratur om Sønderjylland. Her kan man »opleve« fremmedherredømmets historie set gennem samtidiges erindringer – mere levende kan historie vanskeligt gøres.

Billedstoffet (64 ill.) byder ikke på det uventede, men er i orden sammen med et godt henvisningsapparat.

Bogen vil sikkert give sine læsere lyst til at stifte nærmere bekendtskab med nogle af de citerede værker, som måske nok er forsvundet fra bibliotekernes udlånshylder, men forhåbentlig ikke fra magasinerne.

Niels H. Kragh-Nielsen

Harald Jørgensen: Fra Christiansborg til Amalienborg.

En begivenhedsrig periode i den danske hofforvaltnings historie 1784-1808. Poul Kristensens Forlag. 1996, 398 s., ill., indb. Kr. 350.

Hoffet under den enevældige konge var en stor arbejdsplads. Sidst i 1700-årene omfattede kongens hofstat vel op mod 300 personer. Alene på Christiansborg var der vel 220 fuldt beskæftigede. I spidsen for denne store arbejdsplads stod hofmarskallen. Tidligere landsarkivar Harald Jørgensen har nu til sit imponerende forfatterskab føjet en redegørelse for hofmarskallens arbejdsopgaver i perioden 1784-1808. 1784 var året for kronprins Frederik (VI)'s magtovertagelse, i 1794 brændte Christiansborg slot, og kongefamilien flyttede til Amalienborg, i 1808 døde Christian VII.

Bogen bygger først og fremmest på hofmarskallens arkiv af bla. korrespondanceprotokoller og journaler, og belyser på dette grundlag mange sider af hoffets historie: personalespørgsmål, de kongelige slotte og haver, store og små begivenheder i kongefamiliens historie. I den forbindelse kommer også hertugdømmerne ind i billedet. I 1786 blev kronprins Frederiks halvsøster Louise Augusta gift med hertug Frederik Christian af Augustenborg. Deres datter Caroline Amalie blev i øvrigt langt senere gift med kong Christian VIII og blev dermed Danmarks dronning. I 1790 ægtede kronprins Frederik prinsesse Marie, som var datter af statholderen i hertugdømmerne, landgreve Carl af Hessen. Brylluppet stod på Gottorp slot. Fra 1805 tog kronprinseparret gennem flere år næsten permanent ophold på Kiels slot. Omkring årsskiftet 1807-08 lå magtens formelle centrum i Rendsborg: Christian VII og hans lille hof opholdt sig her i nogle måneder frem til kongens død den 13. marts 1808. Disse mange bånd til Slesvig og Holsten betød, at Carl af Hessen og hans familie og augustenborgerne kom til at spille en fremtrædende rolle ved alle centrale begivenheder i hoffets liv i disse år.

Om alt dette fortælles i den let læste og meget smukt illustrerede bog.

Alligevel må konstateres, at det ikke er lykkedes forfatteren at bringe ret meget liv i de gamle protokollers tale. Man fornemmer knap nok verden uden for hoffets snævre etikette-verden, og perspektiver savnes ganske. Vi får nogle få tal for hoffets omkostninger, men de sættes ikke i perspektiv og siger derfor næsten intet. Vi hører, at kronprinseparret følte sig lykkelig over flytningen bort fra det store og kolde Christiansborg og til Amalienborg; kronprinsessen opfattede sig først og fremmest som ægtefælle og moder, noterede Bernstorff. Det antyder, at hoffet måske var på vej til at forandre præg, fra barokkens stive former og frem mod mere »moderne«, borgerlige idealer og normer. Majestæten var ikke længere blot Herrens Salvete, men også Folkets første tjener. En sådan ændring anes i hoffer i udlandet, f.eks. i Preussen. Mon ikke noget lignende var på vej i Danmark og satte præg på hoffet?

Sådanne væsentlige spørgsmål tager bogen ikke fat på. Den trænger ikke ned under overfladen i protokollernes facade af respekt. Man får ikke et reelt billede af Christian VII, og mon arveprins Frederiks faderskab til Christian VIII var så entydigt som fastslået i bogen?

En mere kritisk og perspektiverende holdning til stoffet ville have gavnet. Bogen har værdi ved at åbne en ellers sjældent benyttet kilde – hofmarskallatets arkiv, for videre studier. Der kan man også hente et vist begrænset materiale til belysning af hoffets relationer til hertugdømmerne i denne periode.

Lars N. Henningsen

Henrik Skov Kristensen og Inge Adriansen: Als og Sundeved 1940-45.

Fra Als og Sundeved – Bind 73. Haderslev 1995. 306 s.

Det er en flot og ambitiøs bog om Als og Sundeved under den tyske besættelse af Danmark, der her er blevet udgivet i anledning af 50-året for befrielsen. Der er tale om flot boghåndværk, illustrationerne er mange og gode, og teksten er velskrevet og letlæst. Bogen er bygget op af selvstændige artikler, der hver behandler et emne. Hertil kommer 13 erindringsberetninger skrevet af lokale enten umiddelbart efter befrielsen eller i 1980'erne og 1990'erne. Disse kan dog forekomme en anelse fragmentariske, men der er mange fine iagttagelser med. Alt i alt står bogen sig godt i forhold til, hvad der ellers blev udgivet af lokalhistoriske bøger i jubilæumsåret.

Der knytter sig en vis forventning til bøger om besættelsestiden. De skal være dramatiske. Konflikten – den dansk-tyske eller den mellem aggressoren og den forulempede – er typisk det centrale. Det er dog ganske tydeligt, at Als og Sundeved i de fem besættelsesår ikke hørte til det mest dramatiske hjørne af Danmark. Den lokale nationalitetskonflikt mellem dansk- og tysksindede fik dog ekstra næring med tilstedeværelsen af besættelsestropperne.

Forventningen om det dramatiske og konfliktfyldte synes også på visse punkter at have styret bogens forfattere. Det er naturligvis et grundvilkår for historisk arbejde, at det særlige frem for det sædvanlige ofte sætter sig flere spor i kildematerialet, og derfor også i højere grad præger historikerens produkt. Men som forfatterne selv skriver påvirkedes »livet på landet (...) ikke dramatisk af den tyske besættelse«. Alligevel er det det dramatiske, det konfliktfyldte og frem for alt modsætningen mellem dansk og tysk, der fokuseres på i denne bog. Det indebærer en fare for proportionsforvrængning. Forfatterne er opmærksomme på problemet og diskuterer det også i begyndelsen af bogen (s.10). Men det kunne måske have været delvist afhjulpet med, hvis de havde foretaget andre prioriteringer. I hvert fald forekommer det denne anmelder at være en oplagt mangel, at egnens økonomiske og sociale liv så godt som slet ikke behandles. Hvad levede folk af og hvilke konsekvenser fik besættelsen på f.eks. indkomstfordelingen? Stillede man disse spørgsmål, ville man måske også støde på andre konflikter end f.eks. den dansk-tyske.

Bogens behandling af hjemmetyskerne er en anden anstødssten. De behandles som »fremmede«. Det hjemmetyske samfund ses udefra modsat det danske, som ses indefra. Bogen identificerer sig med det danske samfund og ikke med det tyske. Hjemmetyskerne kommer aldrig til orde på egne præmisser – heller ikke i beretningerne. Men de var *også* en del af Als og Sundeveds lokalsamfund – og havde været det i generationer – og burde derfor være blevet beskrevet med samme indlevelse som de dansksindede. Det virker anakronistisk, at

finde en sådan traditionel, konservativ nationalhistorisk vinkel i en lokalhistorisk bog i 1990'erne udgivet af to professionelle forfattere som Henrik Skov Kristensen og Inge Adriansen.

Disse generelle indvendinger ændrer dog ikke ved, at der er tale om en interessant og informativ bog om besættelsestiden. Læseren indføres i forhistorien og mellemkrigstidens nationale sindelagskamp og dennes udvikling efter den 9. april. Her som i resten af bogen viser de to forfattere deres flair for at krydre fremstillingen med velvalgte kilder og citater. Fremstillingen virker overalt nærværende.

Man får indblik i de nationale foreningers kolossale omfang og udbredelse samt i karakteren af deres virke. De tre største foreninger i Svenstrup sogn, hvor der i alt boede 1087 indbyggere, havde således et samlet medlemstal på 660. Som i resten af landet havde foreningslivet stor betydning i besættelsens første år. Man fik sig herigennem et holdepunkt, der var dansk – et slags indre eksil fra besættelsen.

En større artikel bygger på Sønderborgs politimester Leif Sundorps løbende indberetninger til Statsadvokaten for Særlige Anliggender fra april 1940 til september 1944. Indberetningerne omhandlede fortrinsvis det danske samfunds forhold til den tyske værnemagt. De er en god og autentiske kilde, der viser forhandlingspolitikens dilemma: På den ene side var det et dansk ansvar at holde ro og orden – ellers ville tyskerne tage over med andre metoder! På den anden side sporer man en ulyst hos politimesteren til at gribe ind overfor danske småhærværk og mindre markeringer af modstand. Der gives endda eksempler på, at han dækkede over sådanne forseelser.

Selve forhandlingspolitikens karakter og betydning forklares i øvrigt i denne artikel på forbilledlig vis (s. 58ff). Det er ofte et meget svært forhold at forklare i bøger om besættelsestiden. Emnet er meget kompliceret, og man forfalder let til at forenkle med det resultat, at forhandlingspolitikken fremstår som enten forræderisk eller slet og ret som den eneste *rigtige* politik. I herværende artikel lykkes det Skov Kristensen på relativt få sider at give en nuanceret fremstilling af problemet. Dette er et eksempel på den høje formidlingsmæssige standard, der kendetegner bogen som helhed.

Beskrivelsen af urolighederne og strejken i Sønderborg op til og på Dybbøldagen i 1944 er meget spændende. Her bygges på flere kilder udover politimesteren, bl.a. borgmesterens beretning fra 1946 og de to kriminalbetjente, der var hovedmændene bag strejken. Man kan minutiøst følge slagets gang time for time. Herved viser det sig, at de to kriminalbetjentes rolle er særdeles interessant. De vekslede mellem på den ene side at være igangsættere og opviglere af stemningerne og på den anden side, når gemytterne var bragt i kog, at improvisere og følge op på de spontane udviklinger. Deres rolle kan minde om

den, som kommunistiske organisatorer ofte spillede under tilsvarende uroligheder i f.eks. Odense og Esbjerg. En evig vekselvirkning mellem at *skabe* situationen og blot *følge* med den, som vidnede om flair for det revolutionære håndværk – en uventet evne hos to kriminalbetjente!

I en anden artikel redegør Skov Kristensen for situationen omkring kapitulationen. Læseren mærker med det samme, at man er i selskab med en forfatter, der har sin militærhistoriske viden i orden. Man noterer sig bl.a., at de lokales forhold til de britiske befriere ikke altid var gnidningsløst. Bylederen måtte således den 22. maj 1945 indberette til regionslederen, at de engelske soldater hæmningsløst rekvirerede mad- og drikkevarer fra byens restaurationer og bad tjenerne sende regningen til byledelsen. Desværre får vi ikke regionsledelsens svar på kritikken. Det findes vel ikke.

Inge Adriansen beskriver mytteriet på ministrygeren, M612 i Møllebugten den 5. maj om aftenen, hvor 11 tyske marinesoldater af en krigsret fik dødsstraf og blev henrettet øjeblikkeligt og smidt i Alssund. En kendt, men alligevel rystende historie.

Bogen klinger ud med en fortræffelig og sigende petithistorie om optøjer og tumulter omkring danselystne danske pigers regelmæssige busfart fra Sønderborg til Mommark Færgegård for at opmuntre de ferierende amerikanske soldater, der var indkvarteret her. En enkelt aften i november 1945 var en tusindtallig skare af lokale mødt op ved busafgangen for at vise deres utilfredshed med pigernes brud på den almindelige moral. Bussens ruder blev knust og pigerne forlangt udleveret. Da politiet ville rydde gaden, blev der råbt »Hipo« og »Nazi« efter dem. En politiassistent og turistchefen fik dagen efter iværksat et møde med færgegårdens inspektør og den vagthavende amerikanske officer. I fællesskab fik de udvirket, at trafikken med afhentning af pigerne blev stoppet. Det var muligt, at amerikanerne havde vundet krigen, men der var grænser for, hvad de kunne tillade sig på Als og Sundeved! De sidste ord i denne fine bog er Henrik Skov Kristensens: »På sæt og vis illustrerer episoden, at det nu igen var ved at være hverdag på Als og Sundeved igen.«

Niels Wium Olesen

Martin Schwarz Lausten: Christian 2. mellem paven og Luther.

Tro og politik omkring »den røde konge« i eksilet og i fangenskabet (1523 – 1559). Akademisk Forlag 1995, 504 sider.

Martin Schwarz Lausten, kirkehistoriker ved Københavns Universitet (af sønderjysk afstamning fra Burkal og Løgumkloster), har med sin nye bog »Christian 2. mellem paven og Luther« skrevet en art parallel til disputatsen fra 1977, »Religion og Politik«. Med de to store bøger har han placeret sig som

vort lands bedste kender af de to fætres, Christian 2.s og Christian 3.s personlige religiøse opfattelse under de vilkår, som det politiske livs realiteter bød dem. Disputatsen samler sig om Christian 3.s forhold til det Tyske Rige i tiden 1544-1559, mens den nye bog behandler Christian 2.s holdning til politik og tro i alle årene efter hans fordrivelse fra tronen i 1523 og frem til hans død i 1559. Det righoldige materiale, der ligger til grund for de to fremstillinger, overgår langt, hvad man hidtil har kendt fra denne tid. Til begge fremstillinger har forfatteren øst af et vældigt utrykt kildemateriale, for den nye bogs vedkommende ikke blot fra Rigsarkivet med Kongens private brevsamling, men også fra forskellige tyske og nederlandske arkiver. Dertil naturligvis også den trykte litteratur, hvoraf en meget stor del udgøres af afhandlinger i spredte udenlandske, især tyske værker.

Martin Schwarz Lausten indleder sin bog med en skildring af Christian 2.s første ophold i Wittenberg i 1524. Allerede fra dette år vidner Martin Luthers prædikener for den detroniserede konge og en skrivelse i fællesskab til ærkeherzog Ferdinand, Karl 5.s bror og dermed også Christian 2.s svoger, om den nære kontakt dem imellem. I afsnittet om Christian 2.s medarbejdere og rådgivere er der givet nye oplysninger især om Poul Pedersen Kempe. Han var den, der holdt Kongen fast på hans evangeliske tro, som han skulle vedstå sig, selv om »djævelen med alle hans fyrster og den ganske verden skulle blive vred og gal på ham af den grund«. I sin udgave af »Breve og Aktstykker« til den tids historie fra 1854 har C. F. Allen i flere tilfælde udeladt passager, der netop er vigtige for forståelsen af Kongens kristendomssyn.

I 1524 stod det klart for Christian 2.s habsburgske svogre og deres fars søster, regentinde Margrethe, at ikke blot Kongen, men også hans dronning, deres søster og niece, var blevet overbevist evangelisk-luthersk. »Min Fars søster (d.e. regentinden) har talt ganske ilde til mig«, klager dronning Elisabeth i et brev til sin gemal. Den habsburgske families holdning til det fordrevne kongepar var tydeligvis blevet stærkt nedkølet. Mindre end to år tidligere havde Christian 2. besøgt kejser Karl 5. i Nederlandene og var blevet modtaget med pomp og pragt, med strålende fester, banketter og optog. Nu efter deres overgang til lutherdommen fik de de ændrede politiske vilkår at føle. Helt tydeligt blev dette, da dronning Elisabeth lå for døden. Regentinde Margrethe sendte en gesandt til dødslejet for at presse den dødsyge »ind på den papistiske antikrists tro«, som Christian 2. fortæller i et brev til Luther. Hun havde da mistet sin tales brug, fortæller han, så hun var ude af stand til at besvare de stillede spørgsmål. I en katolsk beretning om Dronningens sidste timer hævdes det imidlertid, at hun med hørlig stemme havde sagt ja til at dø som en datter af moderkirken. Påstand stod således mod påstand.

1526 og 27 forlod Christian 2. Nederlandene for at tage ophold i Witten-

berg. I et brev fra Luther til sin kurfyrste om hjælp til Kongen nævner Reformatoren »det store Kristi under, som har forandret Kongen og omvendt ham«. Luther tvivlede således ikke om den landflygtiges evangeliske overbevisning, en holdning, der blev tydelig, da Christian 2. hjalp sin søster Elisabeth til flugt fra sin gemal, kurfyrst Joachim af Brandenburg, fordi denne modsatte sig hendes overgang til lutherdommen.

Politisk set var det tåbeligt, at Christian 2. fortsatte med at have med Luther og hans folk at gøre, for det var kejser Karl 5. og andre katolske fyrster, der med deres pekuniære støtte skulle hjælpe ham tilbage til tronen. Efterhånden stod det ham derfor mere og mere klart, at han som politiker måtte gå på akkord med sin personlige overbevisning, og i 1530 tvang dette ham til i sit nederlandske tilflugtssted Lier at afsvære »det lutherske kætteri«, med andre ord en usminket underkastelse under Karl 5. og regentinden. Trods alle Poul Kempes formaninger til Kongen om at forblive tro mod sit lutherske ståsted, tvang de politiske realiteter ham til at bøje af. Et vanskeligt dobbeltspil blev følgen.

Christian 2.s forsøg på en generobring af magten i Danmark-Norge mislykkes som bekendt totalt, og mange års fangenskab blev følgen. Korrespondancen med Luther på den tid fortæller imidlertid, at Reformatoren fortsat betragtede ham som en af sine tilhængere, og Christian 2.s forhold til fætterren Christian 3. bekræfter ligeledes han konfessionelle ståsted.

Martin Schwarz Laustens store bog om Christian 2. har ligesom disputatsen om Christian 3. som hovedemne spillet mellem politik og religion. I begge bøger er det lykkedes forfatteren ud fra et kirkehistorisk sigte at give en bredere indfaldsvinkel på de to hovedpersoners skisma mellem deres tro og den politik, som det var dem nødvendigt at følge. Den nye bog vil derfor få betydning for fremtidige skildringer af den fordrevne konges omtumlede skæbne, men på grund af sin stofmættethed og detaljerighed henvender bogen sig ikke just til den store læserkreds.

H. V. Gregersen

Bent Jul Nielsen og Magda Nyberg: Ordbog over den danske Dialekt i Angel. Med en indledning om dialektens udtrykssystem. C. A. Reitzels Forlag. 602 sider. København 1995.

Så kom den, Angel-ordbogen, udgivet af Institut for dansk Dialektforskning og Universitets-Jubilæets danske Samfund og trykt med tilskud fra Statens humanistiske Forskningsråd. Den er et nyt og værdifuldt bidrag til studiet af danske dialekter ved at være en ordbog over, hvad der er bevaret af ordforrådet i angelbområdet, en nu for længst uddød dansk dialekt i Sydslesvig, ligesom

Fjorde-ordbogen i sin tid samlede, hvad der var bevaret af ordforrådet i den sydslesvigske dialekt i Fjorde. Fjorde-ordbogen (*Ordbog over Fjoldemålet* 1-2, 1974) blev anmeldt i Sønderjyske Årbøger 1975, og mange af de smukke ord i denne anmeldelse kunne gentages her om Angel-ordbogen.

Angel-ordbogen bygger, som det fremgår af kortet på titelbladet, på dansk dialektalt ordstof fra den nordvestligste del af Angel op imod Flensborg, dvs. de sogne, hvor den danske dialekt længst har holdt stand over for plattysk. Alle de meddelere, som man i 1930'erne kunne optegne efter, var gamle mennesker, som hele deres liv havde haft plattysk som omgangssprog, men deres forældre havde været dansktalende, og det var forældrenes danske dialekt, som meddelerne kendte og kunne gengive. Af ældre kilder er den vigtigste Hagerups bog *Om det dansk Sprog i Angel* (2. udg. 1867 ved K. J. Lyngby), men også et manuskript fra 1837ff. af J. J. Kappel, som indeholder værdifuldt ordstof, er inddraget, således at materialet til ordbogen omfatter 100 års angelbomål. Det er imponerende, så stort og varieret ordstoffet i Angel-ordbogen har kunnet blive under de omstændigheder.

Når man som sønderjyde og kendt med Sundeved-dialekten læser i Angel-ordbogen, slår det én, i hvor høj grad ordbetydninger og sproglige vendinger er identiske med ens egen dialekt, selv om der kan være forskelle i udtalen af ordene. Angel-dansk syd for Flensborg fjord ligner dialekterne nord for fjorden så meget, at det ikke ser ud til, at fjorden oprindeligt har udgjort et dialekt-skel, men den har til gengæld tilsyneladende (i forbindelse med visse sociale og politiske forhold) standset plattyskens fremtrængen mod nord.

Angel-ordbogen er en tyk bog på ialt 602 sider. I så stor og vanskelig en tekst kan trykfejl ikke helt undgås, men der er forbavsende få, og ingen af dem er meningsforstyrrende. Bogen er skrevet i et godt og klart sprog, som det er en fornøjelse at læse, og definitionerne af ordenes betydninger, som mange steder har været ret svære at formulere, er gode og præcise. Det samme gælder formuleringerne i de mange udførlige saglige beskrivelser, fx af høst, bading, slagtning, vævning, kost (bryllup), tærskning, hørrens behandling og husets indretning, for nu bare at nævne nogle få af dem. Der er megen flid og omhu gemt i den tykke bog, og man må glæde sig over, at forfatterne har holdt ud og ikke givet op undervejs i det krævende og dermed også langvarige arbejde.

Efter indledningen om materialet til ordbogen (s. 6-10) følger (s. 11-53) en afhandling om lydsystemet i dialekten (med litteraturhenvisninger), et fint og grundigt arbejde af stor interesse for dialektforskere, som beskæftiger sig med lydsystemet i dialekter nord og syd for grænsen, og der er givet udblik til disse dialekter, fx Fjoldemålet i syd og Alsingermålet, Felstedmålet og Hostrupmålet i nord; bl.a. belyses accent og diftongforekomster i dette bredere perspektiv.

Derefter følger (s. 54-62) en indledning til ordbogen, hvor man får klar besked om, hvad man skal vide for at forstå ordbogsartiklerne til bunds, men man kan godt læse i ordbogen (s. 63-588) uden at have hele dette apparat i erindringen. Der er på disse over 500 sider sjove sætninger og udtryk og betydninger, som kan sige den almindelige læser meget, selv om han mangler faglige forudsætninger; de lydskrevne eksempler kan jo springes over, for de kræver viden om lydskrifttegnenes betydning og er dermed mere for specialister i dialektologi. Af stor interesse for den almindelige, kulturhistorisk interesserede læser er de saglige beskrivelser, hvor der gives henvisninger til alle de ord i ordbogen, som har noget med det pågældende emne at gøre, fx med brødbagning (under *bage*), med gammeldags storvask (under *to*), med dagens måltider (under *æde*), med uldens, hørrens og mælkens behandling (under *uld* og *hør* og *mælk*), med påklædning (under *karletøj* og *kvindfolkstøj*), for slet ikke at tale om fx de lange beskrivelser af bryllup og vævning (under *kost* og *væve*). Det er næsten ikke til at tro, at der har kunnet hentes så meget ud af det forholdsvis begrænsede ordbogsmateriale. – Og disse saglige beskrivelser er nemme at finde, for de er adskilt fra det øvrige i ordbogsartiklen ved et bredt mellemrum med en stiplede linje igennem.

Med hensyn til oversættelser af dialektale udtryk og definitioner er der et par enkelte steder, hvor jeg ud fra min dialektfornemmelse ville have formuleret dem lidt anderledes, men det er et vanskeligt problem at røre ved, fordi der skal tages hensyn til meddelernes opfattelse af ords og udtryks betydning og optegnernes forståelse heraf. Jeg vil dog nævne et af stederne: jeg tror ikke, at *den store nadver* om juleaftensnadveren (julemiddagen juleaften) har bibelske allusioner; *nadver* er det ganske almindelige ord for aftensmad, og aftensmåltidet juleaften var jo stort i sammenligning med hverdagsnadveren, som var dagens sidste måltid i bondesamfundet, hvor man spiste hovedmåltidet midt på dagen.

Det for sprogfolk mest interessante ord i Angel-ordbogen er måske adjektivet *nymers*, egentlig *nymæres*, et kosteligt gammelt ord, som oprindeligt betyder »som er noget helt nyt og usædvanligt«; det kendes ifølge Feilbergs jyske ordbog kun fra tre gamle sønderjyske kilder, og at man i materialet til Angel-ordbogen i Kappels manuskript skulle støde på dette sjældne ord er en overraskelse.

Af interesse for sprogfolk er det også, at ordforrådet, trods begrænsninger i omfang, er så stort og fremlagt så godt, at man ud fra ordbogen kunne skrive en grammatik over angelbomålet, evt. til sammenligning med den 17 siders grammatik over Fjoldemålet i Fjordeordbogen. – Og hvis ens interesse for angelbomål også gælder de gamle, danske stednavne i Angel, kan man finde alt om dem i *Sydslæsvis Stednavne* bind 7 I-II.

Den almindelige, sprogligt og kulturelt interesserede læser kan som afslutning på sin læsning i Angel-ordbogen ty til teksterne på angelbomål s. 589-602 med oversættelse til rigsmål. De er ikke geniale, men sprogligt giver de et godt indtryk af dialekten. Af almen interesse for Sønderjyske Årbøgers læsere er det måske i denne forbindelse værd at nævne en afhandling af Anders Bjerum om sprogskiftet fra dansk til tysk i Sydslesvig, herunder Angel (trykt i tidsskriftet *Danske Folkemål* 32, 1990, s. 1-34); i denne let tilgængelige afhandling belyses sprogskiftet og dets årsager i kulturhistorisk perspektiv.

Marie Bjerrum

René Rasmussen: Flensborg Avis 1869-1906. Historien om en dansk avis under prøjserstyre.

Flensborg Avis. Flensborg 1994, 374 s., indb., ill.

I 1995, 75-året for Genforeningen, gik der ikke mange tanker til den sønderjyske presse, som dog under fremmedherredømmet havde givet den danske befolkning mod og mæle og dermed afgørende bidraget til at bære den nordlige del af Sønderjylland frem til en genforening med det danske kongerige.

Flensborg Avis, der havde meget af æren for, at grænsen i 1920 kunne trækkes så sydligt, som den blev, er eneste overlevende af de gamle sønderjyske aviser og fejrede 125 års jubilæum i 1994, i hvilken anledning der udkom et temmelig upåagtet festskrift om avisens farefulde sejlads fra 1869 til 1906. Den er forfattet af en ung sønderjysk historiker, René Rasmussen (RR), der tidligere har skrevet en læseværdig bog om H. R. Hiort-Lorenzen og bladet Dannevirke 1868-75.

Da Prøjsen i 1867 indlemmede de hertugdømmer, som Danmark havde afstået i 1864, blev det mødt med harme af både slesvigholstenerne og sønderjyderne, men det må erkendes, at der kom prøjsisk orden på forskellige områder. Således betød den prøjsiske presselov friere forhold for pressen, og det gav nyt liv til de danske aviser i Nordslesvig. Også i Flensborg.

I 1868 oprettede bogtrykker C. K. Thillerup her et tysk-skrevet blad med danske holdninger, Flensburger Anzeiger, som 1869 blev omdannet til Flensborg Avis. Drivkraften bag overgangen til dansk sprog var kollaborator C. F. Monrad, som RR iøvrigt fejlagtigt gør til bestyrer af Flensborg Latin- og Realskole. Kollaborator betyder, at Monrad var overlærer eller lektor ved skolen, og over ham rangerede både en rektor, en konrektor og en subrektor.

René Rasmussen giver en god skildring af de vanskelige begyndelsesår, Flensborg Avis fik, og som resulterede i hurtige redaktørskift: C. A. Willemoes fra 1868 til 1870, Karl Vennervald fra 1870 til 1874 og Gustav Johannsen fra 1874 til 1882, da han efter sit valg til den tyske rigsdag måtte overlade redak-

tionen til Jens Jessen. Ind imellem var der vikarer som ansvarshavende, når redaktøren sad i fængsel. For selv om den præjssiske presselov gav en rimelig ramme, kunne administrationen af den være hårdhændet, og kursen blev skærpet efter et attentat på Bismarck i 1874. Baggrunden var indre partipolitisk, men skærpelsen ramte også den danske presse i Sønderjylland, hvor regeringspræsidenten i Slesvig, Karl Hermann von Bitter, førte en art Køllerpolitik for Køller. De danske aviser blev tynget af udvisninger, af bøder og strenge fængselstraffe. Som forfatteren konkluderer: »Alt dette var med til at passivisere den danske presse.«

Men den passive periode var forbi, da Jens Jessen kom til Flensborg og gav den sønderjyske presse ny kampkraft.

Flensborg Avis er Jessens værk, og derfor må en bog om avisen også blive en bog om Jessen. Da han overtog redaktionen 1882, havde bladet et oplag på 800; ved udgangen af 1906, Jens Jessens dødsår, var det steget til 9.350. Avisen havde da flere abonnenter end landsdelens andre danske blade tilsammen, og kvaliteten blev ikke overgået af nogen hovedstadsavis. Dette bladmirakel var skabt til trods for, at avisen udkom i udkanten af det danske sprogområde i en tysktalende og tyskdomineret by, og på trods af de tyske myndigheders skandaløse forfølgelse af Flensborg Avis, der længe måtte bevæge sig på randen af en økonomisk afgrund. Da Jens Jessen havde været redaktør i 10 år, havde han tilbragt henved halvdelen af tiden i fængsel under forhold, der betød en uhyre belastning og til slut knækkede hans helbred.

Ingen bedrift indenfor den danske bladverden står mål med Jens Jessens, og hans nationale indsats satte præg på Fremmedherredømmets Sønderjylland.

René Rasmussens gennemgang af de retssager, der ramte Flensborg Avis, og af Jens Jessens kamp imod myndighederne er fortræffelig. Hans skildring af redaktør Jessens bladledelse og de mange initiativer med billige småudgaver af Flensborg Avis med stof, som kunne holde befolkningslag fast, der ellers måtte anses for tabt for danskheden, er udmærket. Det samme gælder omtalen af den af Jessen udgivne tysksprogede Flensburger Zeitung, som skulle bearbejde de tysktalende, men som han efter fem års forløb blev tvunget til at opgive i 1894, »den bitreste dråbe i Flensborg Avis's bæger«, fandt han.

RR har også et godt kapitel om Jens Jessens reaktion på den tyske skoleinstruks 1888, der foreskrev tysk som eneste undervisningssprog. I løbet af 1889 uddelte Jessen først »Flensborg Avis's sangbog for børn« med 59 danske sange i 12.000 eksemplarer og dernæst »Flensborg Avis's stovebog for hjemmet« i 14.000 eksemplarer. I 1893 fik han efter et fængselsophold 1200 mark, der kom fra en indsamling til en rekreationsrejse, som der imidlertid ikke var tid til, da han nu skulle tage sig af bladet. I stedet besluttede han at anvende dem til en læsebog for børn i de sydlige egne.

Endelig har René Rasmussen vist sans for at give oversigter over hele den sønderjyske presses udvikling.

Hvis RR havde samlet sig om disse områder i en skildring af den danske avishistorie i Sønderjylland, havde han kunnet få en god bog ud af det. Hans ambitioner eller den ham stillede opgave har imidlertid også rakt til en fremstilling af Jens Jessens holdninger og hans politiske kontroverser på den danske front, og de problemer kommer han ikke ordentlig rundt om.

Der er et overdimensioneret noteapparat med rundt 900 noter og et væld af henvisninger til artikler, der har stået i Flensborg Avis. Det skaber tvivl om, hvem bogen egentlig henvender sig til. Til gengæld mangler der et navnerregister.

Det svækker tilliden til de mange citater, at gengivelsen ved kontrol kan vise sig mangelfuld. I citatet s. 199 af Erik Skram mangler rosen til H. P. Hanssens »danskhed, der er klogere og bedre end den, som hidtil er blevet præket i aviserne dernede«. Det var denne sætning, der var baggrunden for Jessens efterfølgende sarkastiske kommentarer til den »nye fædrelandskærlighed«.

S. 200 må man forstå næstsidste afsnit, som om Jessen havde frakendt Erik Skram, Johan Ottosen, H. V. Clausen og H. P. Hanssen interesse for sønderjyske spørgsmål. Men det er en gal anvendelse af et citat fra Troels Fink.

Den afgørende svaghed ved René Rasmussens bog er dog den skæve og flimrende fremstilling, RR har givet af Jens Jessens og dermed avisens holdninger og af hans danske modstandere. I det følgende skal der fremdrages nogle af hovedpunkterne, nemlig forholdet til slesvigholstenismen, socialismen, venstrepolitik og folkehøjskolen.

S. 156 påstår RR kategorisk, at »Jens Jessen kunne ikke udstå slesvigholstenerne«. Men det ville være dementeret, hvis RR havde citeret Jens Jessens artikel 28.8. 1895 om mindesmærket for dr. Meyer, en internationalt berømt ørelæge i København. Da planen om et monument for ham i den danske hovedstad blev offentliggjort, kom der indsigelse fra en snes ansete læger med henvisning til Meyers deltagelse i det slesvigholstenske oprør 1848-50. Men Jessen tog klart afstand fra denne protest og brugte udtryk som forarmelsens ufordragelighed og chauvinisme. »Når der efter en borgerkrig gives fuld amnesti, så bør de begåede synder betragtes som udslettede, hvis de pågældende ikke selv giver anledning til, at der rippes op i sagen«, skrev han.

Denne formulering uddyber Jessens holdning til oprørsbevægelsen, som den er kommet til udtryk i en artikel, RR citerer s. 292: »Når vi angriber slesvigholstenismen, er det, for så vidt det ikke udelukkende sker for at holde retsstandpunktet klart, kun den slesvigholstenisme, der er slået om i prøjeriet. Den har vi unægtelig ikke meget til overs for. Ellers finder vi, at noget i vort lands tidligere forhold taler til undskyldning for slesvigholstenisme og hjemmetyskeri, hvor unaturlige end disse retninger må siges at være.«

På det sociale område nikker RR forstående til Mahlke, en flensborgsk socialdemokrat, der i 1890 kritiserede de danske sønderjyder: »De synes ikke at have andre idealer end at komme ind under den danske regering«. Og dog! S. 180 må RR indrømme, at Jessen er »ikke uden social forståelse«; allerede s. 183 er den endda vokset til »stor forståelse«, og derpå anerkender RR, at Flensborg Avis under den store lockout i Danmark 1899 faktisk overhalede adskillige danske venstreblade venstream. Men han har overset, at redaktør Jessen i et brev til sin kone 10 år tidligere ligefrem skrev: »Du veed, jeg tænker altid på, at alle burde have det lige godt, at vi burde have en socialistisk stat med lige vilkår for alle.«

I stedet opholder RR sig ved, at avisen ikke forstod, at arbejderne kunne falde for den internationale socialismes idé. Det forstod den nu måske nok, men ideen måtte da bekæmpes, når den, hvad RR erkender, resulterede i, at det danske socialdemokrati opfordrede sønderjyderne til at støtte de tyske partifæller. Men hvorfor fortier RR den grovhed, hvormed det skete?

I 1873 formanede det danske arbejderparti sønderjyderne til ikke længere at støtte danskheden, »eller tror I arbejdere, at I får det bedre, hvis Slesvig bliver forenet med Danmark?«

I 1876 deltog »Social-Demokraten« i den tyske valgkamp med et særnummer i et oplag på 10.000 til uddeling hovedsagelig i Flensborg med en voldsom nedrakning af den sønderjyske danskhed og dens »såkaldte »danksindede« ledere«.

Katastrofevalget i 1886, hvor de tyske socialdemokrater havde rettet hele deres skyts imod Gustav Johannsen, som mistede sit rigsdagsmandat til fordel for en tysk storborger, var en fryd for »Social-Demokraten«: »Valgets betydning ligger i, at den danske kandidat Gustav Johannsen er gået tilbage og socialdemokraten Heinzl frem ... Og hellere denne tilvækst for vore brødre i Tyskland end en tilvækst for det parti, hvis fædreland er den plet og klat, hvor hadet til fremmede gror stærkest ... At de slesvigske arbejdere, som har givet Heinzl deres stemme, ikke mere længes tilbage til det forhenværende fædreland, bør ikke forundre.«

Hvis RR havde taget denne baggrund med, ville læserne bedre have forstået, at Flensborg Avis var tvunget til en negativ holdning overfor socialdemokraternes internationalisme.

Der er heller ikke balance i fremstillingen af redaktør Jessens syn på Venstre. Ganske vist får forfatteren med, at Jens Jessen i et brev 1877 skrev: »Det er ikke Venstres program, jeg misbilliger, men dets færd. Når det udelukkende gik på programmet, så var jeg måske langt snarere venstremand end højremand.« Men Jessen angreb forsvarsnihilisme og visnepolitik. Når RR indranger det som et væsentligt element i modsætningsforholdet mellem

H. P. Hanssen og Jessen, har han negligeret, at også H. P. Hanssen har været kritisk overfor Venstre. I 1887 erklærede Hanssen slet og ret de sidste års venstrepolitik for forfejlet, ligesom han mente, at Venstres presse indtog en jammerlig, alt for tyskvenlig holdning. Og han distancerede sig fra »Politiken« og følte sig så frastødt af Hørups afvisende holdning overfor det nordlesvigske spørgsmål, at han holdt sig fra ham.

På lignende måde med H. V. Clausen. Han var ikke mere radikal, end at han i 1892 væmmedes ved, hvad han kaldte den kolossalt vanvittige, udsigtsløse og fortvivlede Hørupske politik, og han skammede sig ved at blive kaldt venstremand.

Det er i det hele taget en misforståelse, når René Rasmussen lægger det op, som om der i 1889 først og fremmest på grund af uenigheden om den danske forfatningskamp og den sønderjyske nationalitetskamp, tilspidset af bladfejden mellem Jessen og Hørup, skete et afgørende brud mellem Jens Jessen og kredsen omkring A. D. Jørgensen og H. P. Hanssen.

Indbyrdes kunne man i denne kreds have barske bemærkninger overfor hinanden, og Jessens synspunkter kunne sagtens genfindes hos skiftende mænd i denne kreds. Det er en baggrund, som RR ikke får belyst. S. 152 henregnes A. D. Jørgensen til de radikale kredse, skønt han var liberal, fordomsfri og moderat konservativ ligesom Jens Jessen.

A. D. Jørgensen var kritisk overfor de unge i kredsen, der ville »retlede« sønderjyderne og gøre dem mere demokratiske, som om de ikke alt var demokratiske nok. Han kritiserede også den opfattelse, at Tyskland var bærer af den højeste kultur og derfor ikke måtte svækkes. Og han fandt H. P. Hanssens hævde af nulliteten af § 5 for ilde betænkt, ligesom han formanede ham til at respektere de højresindede i Sønderjylland og opgive enhver tanke om at bryde vej for en stillingtagen til de kongerigske kampe.

A. D. Jørgensen var utilfreds med mange, i 1896 f.eks. med Johan Ottosen, som forsvarede »Social-Demokraten« og ikke mente, at det var at angribe den danske sag, når bladet væltede skarnbøtter ud over Højre i Sønderjylland. A. D. Jørgensen kom med et hjertesuk: »Ottosen er og bliver dog i første linie partimand, og vor nationale sag må finde sig i at være nr. 2.«

I alt dette lå A. D. Jørgensen jo helt på linie med Jens Jessen. Når der alligevel opstod et køligt forhold mellem dem, var det efter Jessens opfattelse, fordi han ikke ville underordne sig. Og det er noget misvisende, når RR fremstiller Jessen som »aldeles isoleret«. Jessen var ikke mere isoleret, end at A. D. Jørgensen i 1892 gjorde det klart for H. P. Hanssen, at Jessens position var så stærk, at han absolut måtte tages med i beregning. Jens Jessen efterfulgte jo også i 1902 Gustav Johannsen som sønderjydernes repræsentant i den tyske rigsdag.

Mere end Jessens fejde med Hørup var det striden om højskolen, der havde sat ondt blod. Overfor de restriktive fortyskningslove så H. P. Hanssen redningen i højskolearbejdet. Jens Jessen mente ikke, at det var den eneste vej; han var positiv overfor den oprindelige højskoletanke, som den sønderjyske presse havde støttet, men han var bekymret over den politiske påvirkning, de unge sønderjyder nu tog med sig hjem fra højskolerne, når de f.eks. – som H. P. Hanssen – havde deltaget i et demonstrationstog for at hylde de to mænd, der var dømt for med Bergs billigelse at have fjernet politimesteren ved det kendte møde i Holstebro 1885.

Den bekymring var Jessen ikke alene om. P. Skau var en god støtte for H. P. Hanssen, men mente ikke des mindre, at Askov havde gjort sit for at fordærve ham! Selv H. V. Clausen var skeptisk og mente, at den grundtvigske uddannelse var for ensidig til alene at burde repræsentere det danske åndsliv i Sønderjylland, og han fandt, at højskolens lærere skar mange af eleverne for meget over én læst. Denne kritik tog H. P. Hanssen roligt imod.

Da Jens Jessen – bortset fra forsvarsspørgsmålet – vitterligt søgte at holde sig udenfor de kongerigske stridigheder og omhyggeligt lod begge parter citere i bladet, og da hans almindelige holdning var dækket af en sønderjysk befolkning, der helt overvejende var konservativ, var modsætningsforhold som de nævnte ikke større, end at man måtte have kunnet slå bro over dem. Og spørgsmålet om §5 anså Jessen for løst, da H. P. Hanssen forud for sit valg til landdagsmand i 1896 underskrev en tilfredsstillende erklæring.

Skarpheden i striden var efter min vurdering først og fremmest et spørgsmål om den personlige kemi, der ikke stemte overens. De vendte vrangsidens imod hinanden. Både Jens Jessen og H. P. Hanssen var selvbevidste personer, der var vant til at få deres synspunkter respekteret, men generationsforskellen var uden tvivl større end de otte år, der skilte dem. De var henholdsvis 33 og 25 år, da deres veje mødtes i 1887. Da havde Jessen været chef for en avis i kampzonen i fem år, og han havde fået grundigt kendskab til de præjssiske fængsler indefra, hvorimod H. P. Hanssen knap var færdig med sin uddannelse og på jagt efter et levebrød, om muligt endda hos Jessen. Men selvhævdelsen manglede han ikke. Han havde jo i sin pure ungdom besluttet, at han ville uddanne sig til fører, og nu ventede han kun på at kunne indtage sin plads.

Med energi kritiserede H. P. Hanssen, først i anonyme indlæg, senere under navn de ældre generationer, der ikke havde ført den nationale kamp, som den burde være ført, og han lagde ikke skjul på, at han stod i spidsen for et geled af unge, der ville gå anderledes til værks.

Jessen følte disse indlæg umodne og krænkende, og han reagerede så afvisende, som han kunne det. I den forbindelse kom det til at spille en rolle, at redaktør Jessen i nogle år skrev Hanssen med ét s. René Rasmussen nævner

det flere gange, men uden at gøre opmærksom på, at H. P. Hanssen havde forfattet et skrift, hvor forfatternavnet stod stavet med ét s. Stavemåden Hanssen var en germanisme, og dem var Jessen jo på jagt efter. Han stavede konsekvent Krüger som Kryger og Hørlück som Hørlyck. Iøvrigt hed A. D. Jørgensen oprindeligt Jürgensen, men havde erstattet det tyske ü med ø. Jens Jessens princip var derfor forståeligt, men praktiseringen var for smålig.

Til gengæld havde H. P. Hanssen under navne- og højskole-fejden i 1890 beskyldt Jens Jessen for bagvaskelse og falske sigtelser, der var usande og frit opfundne. Det var hidtil usete, ærerørige beskyldninger. I 1897 erkendte redaktør Jessen i et brev, at efter at de saglige tvistemål med H. P. Hanssen var svundet ind til lidt eller intet, ville det tage sig bedst ud, om også den personlige modsætning forsvandt, men han havde ikke talt til H. P. Hanssen og ikke hilst på ham, siden han fremsatte disse beskyldninger. »Så snart han tager disse efter loven strafbare fornærmelser offentlig tilbage, så skal jeg behandle ham ligesom andre hæderlige danske mænd«. For Jens Jessens vedkommende kan et alvorligt brud altså dateres til 1890, men det kommer RR ikke ind på.

Jens Jessen og H. P. Hanssen var personligheder, der ragede højt op over mængden, og det er imponerende, at den sønderjyske befolkning, da det blev krævet, har kunnet fremvise to førerskikkelser af dette format. RR har ret i, at de faktisk supplerede hinanden godt. Men de havde begge den fejl, at de for småligt modarbejdede eller korreksede folk, de for sagens skyld burde samarbejde med.

Jens Jessen fremtrådte som skolemester, der irettesatte og ironiserede uden at tænke på langtidsvirkningerne. Og H. P. Hanssen optrådte i sine unge dage lige så bedrevidende revsende overfor de ældre, og senere, da han fik indflydelse, brugte han den til underhånden at få skubbet folk med andre meninger til side. Således holdt han Jens Jessen ude af bestyrelserne for Sprogforeningen og Vælgerforeningen, så længe han kunne.

Forfatteren giver ikke et samlet portræt af Jens Jessen. Man må selv sammenstykke det af en række delomtaler med en afgjort positiv grundholdning foruden en serie strøbemærkninger, flest af negativ karakter.

Læserne havde fået et rigtigere billede af Jens Jessen, hvis René Rasmussen havde taget udgangspunkt i Poul Kürsteins vurdering i Grenzfriedenshefte 1971. Kürstein mente, at Jens Jessen var langt mere liberal og forstående i national, politisk, social, kirkelig og moralsk henseende, end det var anerkendt. I stedet har RR støttet sig til Kürsteins efterfølger som leder af Studiefdelingen ved det danske centralbibliotek i Sydslesvig, dr. Johann Runge. Dr. Runge er en kyndig historiker, men er efter min mening kommet helt skævt ind på Jens Jessen.

Jeg skylder til slut at orientere om mit subjektive udgangspunkt for vurde-

ringen af en bog som den foreliggende. Min far har skrevet et trebindsværk på 1000 sider om redaktør Jessen, og dr. Runge har i en anmeldelse på 11 sider i Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 1969 sabelt det ned: »Svensson wiederholt Jessens Fehler der trotz – oder wegen – seiner angeborenen Spitzfindigkeit und Kunst der Haarspalterei oft an der Oberfläche des Wortes hängen blieb.«

René Rasmussen henviser flere gange til Runges artikel og med anerkendelse. Det ville have klædt forfatteren, om han havde fulgt praksis og i litteraturlisten ikke havde ladet Runges bidrag stå alene, men også have medtaget den kraftige imødegåelse på seks sider, som jeg fik optaget i næste årgang af tidsskriftet.

Bjørn Svensson

Thomas Steensen m.fl.: Geschichte Nordfrieslands.

Udg. af Nordfriisk Instituut. Verlag Boyens & Co., Heide, 1995, 472 s., ill., indb. DM 98.

Nordfrisland – landet fra landegrænsen til Ejdersted – er et område præget af store forskelle. Mod nord ligger Sydtønders gestsogne, mod vest Vadehavet med øer og halliger, i syd Ejderstedes frugtbare græslandskab. En administrativ enhed blev disse områder med hver deres historie først, da den store Kreis Nordfriesland oprettedes i 1970. Siden 700-tallet har nordfrisierne og deres sprog haft hjemme her. Da der i 1840'erne blev gjort forsøg på at skabe en frisisk bevægelse, talte grundlæggeren om området som et frisisk »Vaterland«.

Om dette »Vaterland« er der nu for første gang udgivet en samlet historisk fremstilling fra de ældste tider til vore dage. Det store værk henvender sig til en bred læserkreds – både historikeren og den almindeligt interesserede, såvel Nordfrislands egen befolkning som fremmede og tilrejsende. Geschichte Nordfrieslands spænder fra de første svage spor af mennesker i egnen ved Drelsdorf for 115000 år siden og helt frem til den allernyeste tid. Hovedvægten er lagt på tiden efter år 1800. De sidste to århundreder omfatter alene lidt over halvdelen af bogen.

Tiden forinden er delt mellem tre forfattere. Den erfarne geolog og arkæolog Dr. Albert Bantelmann belyser oldtiden og frisernes ankomst til området i 700-800-tallet. Særlig udførligt fortælles om de store udgravninger af de to Ejdersted-bebyggelser Tofting fra 200-tallet og Elisenhof fra vikingetiden.

Middelalderen frem til reformationen behandles på knap 50 sider af Albert Panten. Han er i forvejen kendt fra en lang række grundlæggende studier og udgivelser vedr. vestkystens personal- og lokalhistorie i ældre tid. Pantens afsnit giver et levende indtryk af middelalderens urolige periode, med kongers

og hertugers kamp om Slesvig, af friserne stædige kamp for friheden, af den gamle modsætning mellem Frisland og Ditmarsken. Vi hører om den skrækkelige stormflod i 1362 og opstanden mod Christian 1. i 1472.

Fremstillingen bevæger sig imidlertid noget på overfladen. Der er farverige referater af retssager og omtale af indre spændinger og slægtsfejder. Men der er ikke forsøgt at give en beskrivelse eller analyse af den lokale magtfordeling og af det indre selvstyre, som opbyggedes gennem middelalderen. Gang på gang nævnes de enkelte herreders såkaldte »Ratleute«. Men en beskrivelse af deres placering i den lokale administration og deres og andre »myndigheders« opgaver får vi ikke. Inddigningen omtales som et ledemotiv i områdets historie, og de omfattende inddigninger i perioden 1460-80 nævnes. Mere får vi ikke at vide. Kun med et enkelt eksempel antydes den rigdom, som herskede på de større marskgårde i senmiddelalderen. Landbruget og dets betydning for området beskrives ikke nærmere. Handel med salt og handelsveje omtales, men Panten trænger ikke rigtig ind i disse fundamentale emner for områdets økonomi.

Hans beretning om senmiddelalderens krise er som en genfortælling fra datidens årbøger, uden henvisninger til den nyere forskning. Alt i alt er resultatet blevet et noget flimrende billede, hvor læseren næppe opfatter, hvordan der i middelalderens Nordfrisland blev skabt en velstand, som gjorde området særlig tiltrækkende for tidens mægtige. Ganske vist er kilderne begrænsede, men alligevel måtte det have været muligt at give en mere sammenhængende beskrivelse af områdets strukturer og økonomi.

En enkelt gang er der smuttet en fejl ind. Erik Plovpenning får side 66 æren for at have udstedt Jyske Lov – det var rettelig Valdemar Sej. Enkelte billeder kunne have fortjent mere oplysende billedunderskrifter. Endelig er litteraturlisten bagest i bogen ikke opdelt efter tekstafsnittene, så det er lidt svært at finde kilderne til de enkelte citater og oplysninger.

Perioden fra reformationen og frem til sidst i 1700-årene behandles af den tidligere leder af Kreisarchiv i Husum Dr. Rolf Kuschert. Her er stoffet disponeret efter en klarere plan. Vi hører om reformationen i Husum, hvor der blev prædiket efter Luthers lære allerede i 1525. Der fortælles bredt om de gottorpske hertuger, hvis kostbare slotsbyggerier i Husum og Tønning satte et øjensynligt præg på landsdelen. I hertugernes stridigheder med de danske konger frem til 1713 kom den stærke fæstning Tønning til at spille en væsentlig rolle, og disse konflikter omtales fyldigt. Den store politik får en del plads. Knap så megen plads er der blevet til den indre udvikling. Flere gange fremhæver forfatteren, at vestkysten havde afgørende betydning for de gottorpske hertugers økonomi, og landbruget fremhæves som det bærende erhverv. Men først på side 179 møder vi et kapitel om det økonomiske liv. Og indholdet skuffer.

Redegørelsen er holdt i ret generelle vendinger. Forfatteren giver ikke en reel skildring af det specielle for området. Kvægavlens betydning antydes blot med et billede af kvægmarkedet i Husum i 19. århundrede! Det er ikke tilfredsstillende. Tilsvarende fortælles om hustyperne, men ikke ét ord om det liv, som udspandt sig dér. Søfarten fra vadehavssøerne omtales – men der står ikke meget om den rigdom, som blev skabt af kaptajner og søfolk på hval- og sælfangst og på handelsfart sidst i 1700-årene.

Fremstillingen af tiden fra ca. 1520 og frem til 1800 er mere stramt disponeret end det foregående afsnit. Men den er meget traditionel, og der er ikke meget nyt at hente om de specielle lokale forhold, især hvad angår Nordfrislands indre udvikling. Redaktionen burde have afsat mere plads til en bredere beskrivelse af disse emner.

Til gengæld har Dr. Thomas Steensen kunnet boltre sig frit på de sidste 230 sider. Resultatet er blevet en vellykket beretning om områdets historie gennem 200 år. Her mangler intet. En omhyggelig behandling af den politiske historie og den frisiske bevægelse går hånd i hånd med en detaljeret fremstilling af landbrugets og de øvrige erhvervs historie. Åndslivet og de store forfattere, som stammer fra Nordfrisland, belyses levende, og udvandringen, som prægede Nordfrisland mere end noget andet område i Slesvig-Holsten, belyses fint. Turistindustrien skildres lige fra den spæde begyndelse i 1830'erne og frem til vore dages mondæne liv i Westerland og Sankt Peter-Ording. Instruktive figurer anskueliggør de næsten revolutionsagtige ændringer i næringsliv og befolkning gennem tiden. Linjerne trækkes helt op til i dag – og undervejs suppleres teksten på ideel måde af et fremragende og meget varieret billedmateriale. Det er dygtigt gjort, og røber at forfatteren før den akademiske uddannelse og stillingen som leder af Nordfriisk Instituut har en fortid som journalist.

Teksten suppleres af en meget fyldig litteraturliste, opdelt efter tekstens enkelte kapitler.

Bogen behandler også en lang række følsomme emner, herunder de nationale bevægelser gennem tiden: den frisiske bevægelse og dens senere spaltning i en tysk-orienteret og dansk præget fløj (de nationale frisere), den danske politik mellem de slesvigske krige, Nordfrisland som nazistisk højborg, flygtningestrømmen og den danske bevægelse efter 1945. Stor objektivitet går gennem alle afsnit. For tiden før 1864 fremhæves gang på gang, at Nordfrislands historie må ses som en del af det danske rige, og efter 1945 gives en afbalance-ret redegørelse for det nye danske mindretals udvikling.

At udarbejde en »fædrelandshistorie«, som den her omtalte, er virkelig en vanskelig opgave. Der skal være plads til både de lange linjer og detaljerne. Den lokale udvikling skal ses i samspil med påvirkningen fra den omgivende verden. Både den overordnede og den lokale politik skal have plads. Men i

centrum må stå den lokale befolkning og dens liv gennem årtusinder: hvordan ændredes næringsliv og økonomi, åndsliv og levevis gennem tiden? Fremstillingen bør give læserne oplysninger, som bringer dybere forståelse for egnens landskab, bygninger, institutioner, foreninger osv. Værket må præsentere kendte personer fra og i området – ja, der kan opstilles utallige ideelle ønsker for et sådant historisk værk. Sidst men ikke mindst må værket kunne bruges som håndbog, som opslagsværk.

»Geschichte Nordfrislands« opfylder mange af disse fordringer. Afsnittene om middelalderen og tiden frem til 1800 er nok meget traditionelle. Til gengæld er det en lystvandring at bevæge sig gennem de følgende to århundreder. Her fornemmer man virkelig, hvordan et landskab og levevilkårene for dets mennesker har ændret sig gennem tiden. I tilgift får man op mod 600 billeder, og de er næsten alle gengivet, som billeder bør gengives.

Lars N. Henningsen

Hans Kargaard Thomsen (udg.): C. F. Wegeners Dagbøger 1851-1864.

Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. 1995. 2 bind, 593 s., kr. 300.

Den konservative og meget nationale Caspar Frederik Wegener (1802-1893) er et stort navn i dansk arkivhistorie, men han er sandelig også et stort navn, når det gælder Sønderjyllands historie: han var en af den sønderjyske danskheds lærdeste og skarpeste forkæmpere. Arvespørgsmålet var et centralt emne for hans forskning.

Hans dagbogsoptegnelser er ført næsten hver eneste dag – og opregner især alle de middagselskaber, han tager del i. Det lyder kedeligt. De mange navne kan virke trættende – men kun i begyndelsen, efterhånden opstår for læseren datidens netværk af kontakter mellem indflydelsesrige personer. Det var jo ikke hvem som helst, han mødte her, og dermed bliver læsningen mere og mere spændende, jo længere man kommer frem. Wegener var nemlig en skarp og kritisk iagttager. Utallige er hans oftest spydige, sommetider onde, men næsten altid morsomt formulerede karakteriseringer af politisk ledende personer, især når de tilhørte »den tyske klike«. Han var heller ikke blind for vennernes, de nationalliberale ejderdanskernes svagheder.

I Wegeners åbenhjertige optegnelser møder vi en lang række af de personer, som havde eller havde haft betydning for Slesvigs historie i mellemkrigstiden. De får alle læst og påskrevet. Eksempler? »Tillisch er en ræv og tvetunget person«. »Martens, den slesvigholstenske æsel, er bleven bisp i Sjælland & &«. »Der trues stærkt med Carl Moltke til minister i Slesvig. – O Gud, o Gud!!!«.

Wegener var Frederik VII's ordenshistoriograf, hans »ghostwriter«, og nød kongens personlige yndest. Wegener kunne bruges til at opnå små og store embeder eller ridderkorset. Betydningen af »at have sine forbindelser i orden« er disse dagbøger et godt eksempel på. Mange småglimt bliver til et sympatisk nærbillede af Frederik VII.

Wegener hørte til Københavns inderste, i ordets egentlige betydning »sammenspiste«, inderkreds. Og her svirrede luften af rygter. »Pålidelige kilder« røbede selv de mest fortrolige afgørelser længe inden de nåede ud til avisen – eller blev be- eller afkræftet på anden måde. Det politiske spil på højt plan genspejles her, og der er frit spillerum for enhver form for animositet – eller sympati.

C. F. Wegeners dagbøger tegner således et farverigt billede af hof- og regeringskredsene samt det selskabelige liv blandt Københavns høje embedsmænd i mellemkrigstiden.

Dagbøgernes udgiver, Hans Kargaard Thomsen, har skrevet en fremragende indledning, en i dybden gående biografisk skitse over Wegeners liv, således at læseren er vel forberedt, når han går i gang med læsningen af dagbøgerne.

Et stort personregister afslutter udgivelsen. Desværre mangler der et sagregister. Selv om det ville have været lille, savner anmelderen henvisninger til f.eks. Det nordiske Oldskrift-Selskab, Historisk Forening, frimurerlogen, arvefølgesagen og flere.

Johann Runge

Urkundenbuch des Bistums Lübeck. Bd. 3.

(Schleswig-Holsteinische Regesten und Urkunden. Bd. 14). Udg. af Wolfgang Prange. Neumünster 1995, 806 s., indb.

Med dette tunge bind af den slesvig-holstenske kildeudgave fremlægger udgiveren Wolfgang Prange endnu et imponerende resultat af sin målrettede flid. Det drejer sig om tredje bind af bispedømmet Lübecks kilder, der strækker sig fra 1439 til 1509.

Det fremgår, at bispestolen i 1400-tallet stod i et tæt forhold til de skiftende landsherrer. 1443 overlod bisp Nikolaus eksempelvis en skat, som han havde opkrævet, til hertug Adolf den 8. Fra de følgende landsherrer, kong Christian den 1. og kong Hans, er der også mange vidnesbyrd om tætte kontakter. Et par dokumenter behandler således kejserens – forgæves – påbud fra 1474 til ditmarskerne om at hylde kong Christian den 1. Et flertal af brevene vedrører økonomiske transaktioner. Talrige beløb ses at være betalt for messer til sjælens frelse, og hyppigt træffer man de såkaldte rentekøb, hvor bispestolen efter at have udlånt et beløb betinger sig en fast årlig rente. Ofte optræder de slesvig-

holstenske adelige i denne forbindelse; men også borgere og bønder fra Femern havde ikke sjældent transaktioner med kirken.

Et enkelt eksempel på en økonomisk forbindelse helt op til Nordslesvig er at finde. Det er fra februar 1468, hvor hertug Gerhard af Oldenburg, der på det tidspunkt styrede hertugdømmerne på sin bror kong Christian den 1.'s vegne, havde brug for at betale et beløb. Benedikt Ahlefeldt til Tørnings hustru, Dorothea, skulle have den ret betydelige sum af 200 mark lybsk, som hendes bror Michel Heesten åbenbart havde udlånt til landsherren. Af det udgivne brev fremgår det, at hertug Gerhard skaffede pengene fra lektor og kannik i Haderslev Jakob Horstman, der til gengæld fik lovet en rente på 12 mark. De årlige renter, der skulle tilfalde Horstman og hans eftermænd i embedet, skulle tages af Haderslevs årlige byskatter og afgifter, hvad byens borgmestre og rådmænd garanterede.

Bjørn Poulsen

Urkundenbuch des Bistums Lübeck, Band 4. Urkunden 1510-1530 und andere Texte.

(Schleswig-Holsteinische Regesten und Urkunden, 15. Schriften des Schleswig-Holsteinischen Landesarchiv, 46). Bearbeitet von Wolfgang Prange. Neumünster 1996, 839 s.

Fjerde binde af den omfattende og meget solide udgave af det lybske bispedømmes kilder foreligger nu. Det indeholder dels breve fra tiden 1510 til 1530, dels en række fortegnelser og andre tekster fra omkring 1400 og helt frem til 1588.

I brevene kan vi følge bispedømmets skæbne i de tyve år før reformationen, som i Lübeck tidsmæssigt kan sættes til 2. juli 1530, da man holdt op med at holde messer i byens kirker. De fleste af brevene handler som i de foregående bind af kildeudgaven om administrationen af den formue, der dannede grundlaget for bispens embedsudøvelse. Adskillige breve har at gøre med bøndergodset, og nogle af dem viser, at der skete landbrugsmæssige forbedringer på godset. Kredittransaktioner og salgsbreve er der mange af. I den forbindelse forekommer også kvitteringer for skatter eller »beder«, som var indbetalt til landsherren. I 1516 og i 1528 udstedte hertug Frederik/kong Frederik I f.eks. kvitteringer for skatter, som bisp og domkapitel havde udredet. De danske konger optræder iøvrigt også i en anden forbindelse i kildeudgaven. Fra 1513 er aftrykt det brev, hvori bisp Johannes af Lübeck på kong Christian II's vegne forlenede Henning Pogwisch med hertugdømmet Holsten og Stormarn; fra 1522 er et tilsvarende brev publiceret, som bevidner, at Hans og Heinrich Rantzau har modtaget de samme områder som len af kong Frederik I. Breve

direkte vedrørende hertugdømmet Slesvig og dets beboere er få, men der findes dog et fra 1518. Her bevidner den rige flensborgske købmand Marquart Hesse, at han havde modtaget et lån på 100 mark af provst Johan Wulf i Haderslev mod årligt at give ham en rente på 6 mark. Sikkerheden for lånet var, som det fremhæves, i Hesses hus ved Nørretorv i Flensborg.

De andre tekster i kildeudgaven er bl.a. jordebøger, skatteregnskaber samt registre over indtægter og gejstlige embedspersoner. Fra 1524 finder man f.eks. en nyttig fortegnelse over hele præsteskabet i stiftet. De biskoppelige indtægter fra saltpanderne i Lüneburg er nøje optegnet i en liste fra 1499 og i flere følgende lister. Flere af de aftrykte fortegnelser har at gøre med finansieringen af de talrige messer, der blev afholdt i domkirken, og de vil ved nærmere studium kunne give indblik i kreditforholdene i 1400-1500-tallet. De penge, kannikerne modtog for at holde messer, blev nemlig investeret rundt omkring. Interessant er det her at se, at hertug Adolf VIII i årene 1438-1449 fik betydelige lån af bispestolen med sikkerhed i Rendsborg og Steinburg amter. Hertugens behov for kapital kunne meget vel have sammenhæng med den foregående økonomiske kraftanstrengelse, der havde gjort det muligt at erobre hertugdømmet Slesvig. Her som andre steder ligger oplagte forskningsmuligheder.

Afsluttende rummer bindet et par forsøg fra den biskoppelige administrations side på at styre de mange papirer, bl.a. en konkordans over brevene, som stammer fra årene 1444-1515. Allerede dengang havde man åbenbart svært ved at overskue bispens sager. Det vil imidlertid blive let, når Wolfgang Pranges afsluttende femte bind af »Urkundenbuch« med registrene udkommer.

Bjørn Poulsen

REPLIK: Broder Schwensen/Inge Adriansen: Fra det tyske nederlag til Slesvigs deling 1918-1920.

Sønderjyske Årbøger bragte i årgang 1995 en anmeldelse af min og Inge Adriansens bog »Fra det tyske nederlag til Slesvigs deling 1918-1920«. Jeg finder trang til et par forklarende bemærkninger om nogle »dispositioner«, som kritiseres for ikke at have »været så heldige«.

1. Såvel bogens titel »Fra det tyske nederlag ...« som hele det første tekstafsnit i første kapitel gør det tydeligt for læseren, at forfatterne lader deres fremstilling udvikle sig på baggrund af det tyske kejserriges militære nederlag i efteråret 1918. De henviser desuden til, at Hindenburg og Ludendorff i september 1918 havde indrømmet nederlaget og trængte på for at få en våbenstilstand. Trods dette at pådutte forfatterne en videreførelse af »dolkestødsmyten« er mere end forbavsende.

2. Den i Versailles forhandlede fredstraktat stødte på kritik i USA også på

grund af sanktionsbestemmelserne i folkeforbundsaf-talen. Liberale, som f.eks. Harold E. Stearns, karakteriserede folkeforbundet, berettiget eller uberettiget, som en aggressiv alliance af de stærke mod de svage – og afviste af denne grund i forbund med neo-isolationisterne (som i øvrigt havde andre motiver) ratificering.

3. Betegnelsen i Rendsborg-resolutionen af 3. juli 1919 af Slesvig-Holsten som »en uadskillelig (untrennbarer) bestanddel af Tyskland« skulle ikke tjene som trussel (hvordan skulle den kunne det?). Den var et tysk skulderslag rettet indadtil. Ordet »uadskillelig/untrennbar« skal her forstås som kompromisbe-greb mellem talsmændene for den historiske tanke (»ungeteilt«) på den ene side og på den anden side socialdemokratiet omkring Köster, som arbejdede for at bevare rigsenheden mod den da oplussende slesvig-holstenske separa-tisme (»unabtrennbar«).

4. W. Sørensens skifte eller fornyede vending til den danske side foregik – efter hans mangeårige socialdemokratiske fase og hans indledningsvise medlemskab af det tyske udvalg – for mange samtidige helt og holdent »unvermutet«, som der står i den tyske udgave.

5. Det var mindre udvisningen af Dr. Todsens, som ubestridt var fastlagt i Versaillestraktaten, end dens ledsageomstændigheder (demonstrationsforbud, afspærring af Stuhrsallee med politistyrker) som vakte opsigt. Inddragelsen af de tyske embedsmænds fri tale- og forsamlingsret vil også kollega Klos kun kunne betegne som udemokratisk.

6. Antallet af tilrejste stemmeberettigede er faktisk angivet forkert i en bille-underskrift. Tak for korrektionen!

7. Den vanskelige sociale og erhvervsøkonomiske nybegyndelse efter (og på grund af) Nordslesvigs indlemmelse i Danmark er i sine årsager grundlæggende forskellig fra de rigspolitisk motiverede uroligheder i Flensborg ved årsskif-tet 1920/21. Kun førstnævnte kunne være tema for vor fremstilling.

8. For den rigtige og berettigede henvisning til de i 2. verdenskrig faldne medlemmer af det danske mindretal skal der udtales en udtrykkelig tak til kollega Klos.

9. Hvordan skulle der egentlig kunne bestå en modsætning i at Historisk Samfund står som medudgiver af en fremstilling, som også forarbejder »omme punkter på tysk side« (deutsche Betroffenheiten)? »Sønderjyske Billeder 5« omtaler i vid udstrækning danske interesser og synspunkter og medudgives jo også på tysk side som noget selvfølgelig af »Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte« og sælges til vore medlemmer i begge udgaver, tysk eller dansk, efter frit valg. Ingen ser noget problem der.

(oversættelse: Lars N. Henningsen).

Broder Schwensen, Flensborg

Forfatterliste

Marie Bjerrum, Skovgårdsvej 8, 2920 Charlottenlund.

Orla Christiansen, mag.art., Postboks 228, 6200 Aabenraa.

H. V. Gregersen, dr.phil., Dr. Alexandrinesvej 2, 6100 Haderslev.

Hans Schultz Hansen, arkivar, Ph.D., Landsarkivet, 6200 Aabenraa.

Karsten Hermansen, cand.phil., Barkvej 36, 5960 Marstal.

Lars N.Henningsen, arkivar, dr.phil., Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg.

Leif Ingvorsen, fhv. seminarielektor, Damvej 10, 7300 Jelling.

Nina Jacobsen, cand.mag., Grenågade 13,4, 2100 København Ø.

Lone Anker Jakobsen, lektor, cand.mag., Ostseebadweg 47, D 24939 Flensborg.

Michael Klos, adjunkt, cand.mag., Musvågevej 10.5, 8210 Århus V.

Thomas Toftegård Knudsen, stud. mag., Stadsarkivet, Rådhuset, 5000 Odense C.

Niels H. Kragh-Nielsen, fhv. overbibliotekar, Sandnæsvej 11, 7100 Vejle.

Jørgen Kühl, museumsinspektør, Ph.D., Danevirkegården, Ochsenweg 5, D 24867 Dannewerk.

Niels Wium Olesen, cand.phil., Historisk Samling fra Besættelsestiden, Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg.

Bjørn Poulsen, arkivar, dr.phil., Landsarkivet, 6200 Aabenraa.

René Rasmussen, forskningsstipendiat, cand.mag., Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg.

Johann Runge, bibliotekslektor, dr.phil., Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg.

Fr. Rudbeck, fhv. landssekretær, Karseløkken 9, 5800 Nyborg.

Broder Schwensen, Stadtarchivar, Dr., Stadtarchiv Flensburg, Waitzstr. 5, D 24937 Flensburg.

Bjørn Svensson, red., cand. polit., H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev.

H. E. Sørensen, forfatter, museumsleder, Melbyvej 27, 6780 Skærbæk.

Günter Weitling, pastor, dr.theol., Kirke Allé 5a, 6400 Sønderborg.

Arkiver, museer og forskningsinstitutioner

Landsarkivet for Sønderjylland 1995

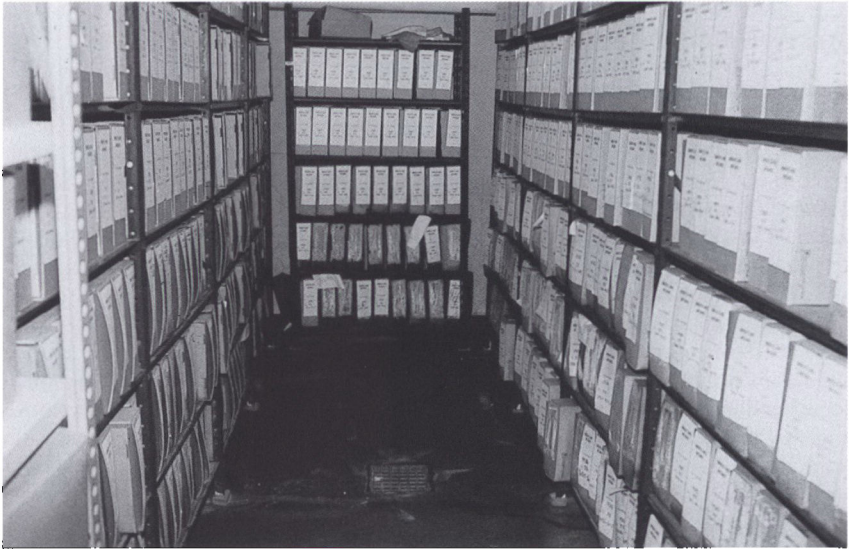
Arbejdet på alle enheder under Statens Arkiver og dermed også på Landsarkivet for Sønderjylland har i 1995 været præget af, at året var det første under den resultatkontrakt, som i efteråret 1994 blev indgået med Kulturministeriet. Ved kontrakten tilførtes Statens Arkiver øgede midler, men naturligvis blev der også stillet øgede krav. Disse krav var af en sådan karakter, at den helt overvejende del af midlerne blev placeret i Rigsarkivets Bevarings- og Kassationsafdeling. Her arbejdedes dels med tilvejebringelsen af en oversigt over forventede afleveringer til Statens Arkiver frem til år 2020, dels med mulighederne for overgang til moderne teknologi i videst muligt omfang. Sidstnævnte arbejde resulterede i udsendelsen af Cirkulære af 23. november 1995 om elektronisk arkivering hos statslige myndigheder. Med dette cirkulære blev Danmark det første land, der åbnede ikke blot for elektronisk sagsdannelse men også for elektronisk arkivering ved de statslige myndigheder, et skridt, der på lidt længere sigt vil få meget store konsekvenser for bevaring og kassation, for arkivvæsenet og for hele det historiske kilde-materiale, vor tid overleverer til vore efterkommere.

For Landsarkivet har etableringen af en fælles database med oplysninger om alle statslige myndigheders arkivproduktion betydet, at de kommende års tilvækst helt nøje har kunnet beregnes. Det står dermed klart, at hvis Landsarkivet ikke får en tilbygning inden år 2000, vil det blive nødvendigt med fjernmagasinering af mindre brugte arkivalier, f.eks. på landsarkivet i Odense, idet et afleveringsstop er uforeneligt med arkivlovens krav om, at arkivalier skal være tilgængelige 30 år efter deres tilblivelse.

Som et led i resultatkontraktarbejderne har Landsarkivet udarbejdet retningslinier for gentagelige brugerundersøgelser, som agtes iværksat første gang straks i den nye resultatkontraktperiode, dvs. i foråret 1997. Det skal også bemærkes, at Statens Arkivers EDB-system i 1995 er blevet totalt udskiftet, således at der nu er åbnet for elektronisk post, edb-journalisering og øget tilgængeliggørelse på edb.

Landsarkivets medarbejdere har været flittigt benyttet i mange af Statens Arkivers fælles-udvalg som f.eks. kopispredningsudvalget. Dette har i det forløbne år foretaget udstationering af mikrokort af kirkebøger, således at alle danske kirkebøger ældre end 1892 nu kan benyttes på læsesalene på samtlige Statens Arkiver. I den anledning har Landsarkivet indrettet en særlig kopilæsesal med nye læseapparater og 10 yderligere pladser til besøgende. Tilsvarende er de sønderjyske kirkebøger nu tilgængelige på de øvrige arkiver, incl. Erhvervsarkivet i Århus. Også de lokalhistoriske arkiver har i vid udstrækning anskaffet mikrokort af deres egne kirkebøger. Næste kopispredningsprojekt gælder folketællingerne, hvor den slesvigske 1845-tælling allerede nu kan købes på mikrokort.

Årets afleveringer har omfattet 268 m og 165 kort og tegninger. Den største aflevering tegnede Sønderjyllands Amt sig for med arkivet fra vejrvesenet i de gamle Haderslev og Tønder amter. Hermed er alt amtskommunalt materiale fra tiden før amtsreformen 1970 afleveret. Fra Told og Skat er ligeledes modtaget afleveringer og truffet aftale om aflevering af de sidste arkivalier fra de gamle amtstuer. På det gejstlige område er provstearkiverne hjemtaget i forbindelse med nye bevarings- og kassationsregler. Fra det private område kan nævnes afleveringer fra Aabenraa Idræts- og Gymnastikforening (AaIG) og Rødding Højskole, samt supplerende afleveringer til seminarlærer Claus Eskildsens, malerinden Franciska Clausens og boghandler Hans Chr. Møllers arkiver.

Arkivkælderen i Sønderjyllands Statsamt efter oversvømmelsen den 4. november 1995. Vandet er pumpet ud – men har efterladt et arkiv i sørgelig forfatning.

De omfattende ordningsarbejder i Schackenborg godsarkiv er fortsat, og der er bl.a. ved henvist arbejdskraft startet et projekt til nyordning af Aabenraa amts arkiv fra de ældste dele og helt frem til amtets nedlæggelse. Ordningen af arkiverne fra Frøslev- og Fårhuslejren har resulteret i udsendelsen af en registratur ved stud.mag. Mette Schmidt Lund.

I forbindelse med 75-året for Genforeningen arrangerede Landsarkivet en udstilling af afstemningsplakater og har aktivt medvirket ved andre udstillingsarrangementer bl.a. i Flensborg og Sønderborg. Der har også været trukket flittigt på Landsarkivets medarbejdere til foredragsvirksomhed omkring jubilæerne og som leverandører af artikler bl.a. til Sønderjyske Årbøger og Grænsen i 75-år udgivet af Institut for Grænseregionsforskning.

Den 16. oktober havde Landsarkivet besøg af kulturminister Jytte Hilden, der fik arkivet forevist og ved en sammenkomst med hele personalet over en kop kaffe interesseret kommenterede arbejdet og engageret spurgte til den videre udvikling.

En uventet begivenhed natten mellem 3. og 4. november 1995 medførte hektisk aktivitet, idet bl.a. Tele Sønderjyllands og Sønderjyllands Statsamts arkiver delvis blev sat under vand ved den stormflod, som denne nat pressede fjordens vand højt op i Aabenraas gader. På Landsarkivets initiativ tilkaldtes Statens Arkivers chefkonservator, Arne Møller Pedersen, der besøgte skaderne sammen med Landsarkivets egne folk. For at redde arkivaliernes informationsindhold beordrede konservatoren de bevaringsværdige arkivalier nedfrosset og senere frysetørret. Værst stod det til hos Tele Sønderjylland, hvor vandet væltede en væg og stod op til ca. 2 m. højt i arkivlokalet, og hos Sønderjyllands Statsamt på Madevej, hvor de 4 nederste hylder i arkivkælderen stod under vand. Det var her nødvendigt at gennemføre ekstraordinære kassationer i samråd med amtets jurister, bl.a. i værnepligtskartoteket. På Tele Sønderjylland lykkedes det ved straks at

mobilisere hele personalet i løbet af få dage at få ryddet kælderen, medens arbejdet trak længere ud på statsamtet, da der først skulle skaffes ekstraordinære bevillinger fra Indenrigsministeriet, hvorefter Landsarkivet kunne stille arbejdskraft til rådighed med sortering og ompakning. Skadernes omfang lader sig endnu vanskeligt opgøre, men udgifterne til frysetørring og retablering af arkiverne vil langt overstige 1 million kroner. Også på Der Nordschleswiger på Skibbrogade trængte der vand ind i arkivrummet, hvorved flere unikke gamle avisårgange blev beskadiget, og også her trådte Landsarkivet til med råd og vejledning. I Sydbanks lokaler på Madevej gik det ud over arkivalier fra nedlagte sparekasser, der var fusioneret med banken. Disse arkivalier blev overdraget til Landsarkivet men stod ikke alle til at redde. Alt taget i betragtning blev der gjort et stort arbejde for at begrænse skaderne, men det må alligevel konstateres, at der er tale om de største samlede skader på arkivmateriale, som i dette århundrede er forårsaget af en naturkatastrofe i Danmark.

Allerede i årsberetningen for 1994 kunne det konstateres, at nye tider var stærkt på vej ind i arkivernes hverdag. Med forløbet af 1995 kan vi slå fast, at Statens Arkiver nu står midt i en rivende udvikling placeret i forreste række under informationsteknologiens fremrykning, en udvikling, der i løbet af få år på en række væsentlige punkter har forandret det daglige arbejde for arkivernes medarbejdere, og som i løbet af de næste år også vil kunne mærkes af arkivernes benyttere, når den moderne teknologi for alvor holder sit indtog i formidlingsarbejdet.

Hans H. Worsøe

Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig 1995

Året 1995 begyndte med en bogudgivelse. Den 24. februar udkom Gunnar Ryge Petersens beretning om »Agtrup danske skole 1946-1981«. På grundlag af erindringsstof og andre kilder skrev Gunnar R. Petersen Agtrup skoles historie fra skolens optimistiske start i 1946 til den i 1972 blev indlemmet i Læk danske skole. Bogen er en spændende og sommetider nok så subjektiv skildring af et aktivt og alsidigt mindretalsliv i et tysk domineret samfund.

Nis Hardt, stipendiat siden 1. aug. 1992, afsluttede i december måned sit manuskript til en bog om Sydslesvig i forhistorisk tid. Manuskriptet vil blive udgivet som bog, når den afsluttende redaktion er foretaget.

Stine Wiell, Studieafdelingens stipendiat fra august 1989 til juli 1991, fortsatte sit arbejde med »Flensborg-Samlingen 1852-1864«. Det færdige manuskript vil foreligge i sommeren 1996.

René Rasmussen, cand. mag. i historie og sproglig kommunikation & formidling, tiltrådte sit stipendium den 1. oktober 1995. Han er gået i gang med at skrive fortsættelsen til bogen »Flensborg Avis 1869-1906. Historien om en dansk avis under præjserstyrer«, som udkom i 1994. Det nye bind har fået arbejdstitlen »Flensborg Avis 1906-1963« og vil skildre de årtier af avisens historie, der blev præget af redaktørerne Ernst Christiansen, L. P. Christensen og Jacob Kronika. Et omfattende privat kildemateriale er allerede blevet analyseret. Resultaterne lover en spændende fremstilling med mange nye aspekter.

Bibliotekslektoren videreførte sit arbejde med skildringen af »Dansk kirkeliv i Flensborg 1588-1921«. Til publikationen »Ende und Anfang im Mai 1945. Das Journal zur Ausstellung«, som blev udgivet i forbindelse med den store udstilling i anledning af 50-året for den tyske kapitulation maj 1945, skrev han et bidrag om det danske mindretal

1933-1945. Et andet bidrag om mindretallet blev skrevet til »Das große Schleswig-Holstein-Buch«, som udkommer i 1996. Tidkrævende var en række oversættelser af danske bidrag til tyske tidsskrifter og den sproglige slutredaktion af et omfangsrigt afsnit til den kommende Schleswig-Holsteinische Geschichte.

Arkivar Lars N. Henningsen afsluttede manuskriptet til sin bog om »Kirke og Folk i Grønlandet. Dansk Kirke i Sydslesvig 1921-1996«. Værket udkommer den 13. maj 1996.

Også i 1995 har en række tyske doktorander og danske studenter samt andre historisk interesserede drøftet deres emner med bibliotekslektoren.

Johann Runge

Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig 1995

Året 1995 blev præget af et mangefold af jubilæer, som alle skulle markeres. Det skete med udstillinger, på tryk og i tale. Det begyndte med 75-året for grænsedragningen og Genforeningen i 1920. Den 9. marts præsenterede Arkivet og Den slesvigske Samling på grundlag af egne samlinger en omfattende udstilling til belysning af afstemningen i 2. zone den 14. marts 1920. Afstemnings- og Genforeningshistorien blev fulgt op af foredrag, aviskronikker og tidsskriftartikler.

Senere fulgte et andet jubilæum: 50 året for den tyske kapitulation 8. maj 1945. Arkivet bidrog til den store udstilling arrangeret af Landsregeringen i Kiel, dels med en separat afdeling til belysning af udviklingen i Flensborg, dels med en del »eksponater«, som indgik i den generelle udstilling.

Også de mange 50-års jubilæer for oprettelse af danske skoler og lokale SSF-distrikter gav anledning til at fremdrage materiale fra Arkivet. Endelig blev der arbejdet med historien om de danske vandrelærere og den danske kirke i Sydslesvig med henblik på publikationer i 1996.

Afleveringer

De mange formidlings- og forskningsprojekter betød, at ressourcerne til det egentlige arkivararbejde blev mere begrænsede end i de foregående år. Alligevel blev accessionen betydelig, og flere større ordningsarbejder skred godt fremad.

Der blev modtaget i alt 57 enkeltafleveringer på samlet 32 meter, fordelt på ca. 2 meter personarkiver, 5 meter foreningsarkiver, 18 meter fra institutioner og 6 meter fra virksomheder.

Flere afleveringer fortjener at fremhæves. Af særlig betydning er logbogen for barken Fidentia af Flensborg, ført i årene 1800-1806 af styrmand Dines Jensen Suurballe på rejser mellem Flensborg, Østersøen og Middelhavet. Bogen indeholder detaljerede daglige observationer om vejr og vind og de daglige hændelser. Logbogen er sjælden og fortjener et nærmere studium. Det samme gælder en stor samling breve vekslet mellem Louise Fromm og ægtemanden, brændevinsbrænder C. C. Christiansen i Flensborg og Louises fader, gårdejer Asmus Fromm på Sodegård og Ultang ved Haderslev i årene 1846-57. Brevene giver et indtryk af dagligt liv i Flensborg i midten af 1800-årene og af de mange handelsrelationer til Nordslesvig.

Tønning-rektoren Theodor Peters' erindringer ca. 1920-85 giver et billede af dette århundredes Sydslesvig-historie set med en af de såkaldt nydanske øjne. Mindretallets historie i nyere tid er emnet for et omfattende arkiv modtaget fra tidligere skoleleder og SSW-formand Gerhard Wehlitz i Kappel.

Endelig er modtaget en komplet samling af månedsblade, som blev udgivet 1940-45 af det store trykkeri Chr. Wolff i Flensborg under titlen »Front und Heimat«. Bladene omfatter feltpost fra de ansatte, artikler om hjemme- og krigsfronten og beretninger fra virksomheden – et anskueligt materiale til belysning af krigsårenes vilkår både hjemme og ude.

Blandt foreningsarkiverne er modtaget gode samlinger af protokoller m.v. bl.a. fra SSF-afdelinger i Kobbermølle og Flensborg og fra husmoderforeninger samt et meget stort arkiv fra Dansk Gymnastikforening Flensborg.

Den europæiske mindretalsunion FUEV's arkiv er afleveret komplet fra organisationens oprettelse i 1949 og frem til omkring 1985. Samlingen omfatter over 30 meter. Materialet er blevet registreret og vil formentlig påkalde sig interesse, når det europæiske mindretalsinstitut oprettes i 1996.

Som en særlig »godbid« kan nævnes arkivet fra Kobbermøllen i Kruså i perioden ca. 1890-1963, afleveret af Gisela og Bodo Daetz, Wassersleben, som også har afleveret omfattende samlinger vedr. Kobbermøllens historie.

Lars N. Henningsen

Institut for grænseregionsforskning 1995

1995 var igen et travlt år på Institut for grænseregionsforskning. Institutets bemanning blev forøget til 12 videnskabelige medarbejdere. Hertil kom 4 HK'ere og lejlighedsvis studentermehhjælp. Der blev i årets løb arbejdet med omkring 30 større og mindre projekter. Instituttet udgav 15 bøger og rapporter; hertil kom det lille tidsskrift PLUK, der som sædvanligt udkom med tre numre. Medarbejderne fik endvidere publiceret adskillige afhandlinger og artikler i andre værker og tidsskrifter.

Hovedemner for forskningen var lokal og regional udvikling, arbejdsmarked, turisme, fritid og kultur, detailhandel, sociale forhold, landbrug og miljø, grænseoverskridende samarbejde i andre regioner samt historie og sprog.

På det historiske område var det de mange jubilæer, der bidrog til travlheden. Genforeningen blev fejret med bogen »Grænsen i 75 år«, mens kommunalreformen og amtets 25 års jubilæum blev markeret med bogen »Sønderjyllands Amt 1970-1995«. Tilsvarende udgav instituttet bogen om »Kronprinsesse Ingrid's Feriehem for sønderjydske Børn 1939-1970«. Projektet om det sønderjyske landbrugssamfund 1500-1800 blev videreført, mens der blev påbegyndt tre nye historiske projekter. De drejede sig om den dansk-tyske traktat af 1922, det Berlingske Hus i stormvejr 1933-1945 og det grænseoverskridende samarbejde 1945-1995.

Inden for sprogforskningen blev der arbejdet med dansk og tysk som fremmedsprog inden for erhvervslivet i Slesvig-Holsten og Sønderjyllands Amt, tysk i turisterhvervet og det danske sprog i Sydslesvig.

Ved siden af forskningen kom talrige foredrag, deltagelse i konferencer og rådgivning af studerende eller andre med interesse for grænseregionen.

Blandt årets mange begivenheder skal her kun nævnes forskningsminister Frank Jensens besøg på instituttet den 14. september 1995. Besøget blev afholdt i forbindelse med et af instituttet arrangeret regionsmøde om en national forskningsstrategi, som Forskningsministeriet afholdt på amtsgården i Aabenraa.

Henrik Becker-Christensen

Haderslev Museum 1995

1995 blev et meget hektisk år på Haderslev Museum. Indenfor vort primære arbejdsområde: arkæologien, har vi næppe tidligere haft så travlt som i 1995. Talrige større og

mindre undersøgelser rundt om i Sønderjyllands amt krævede, at der i perioder måtte sættes op til fire arkæologhold ind for at klare opgaverne. Hertil kom afslutningen af restaureringsarbejdet i frilandsafdelingen, samt samarbejdet omkring oprettelsen af Hjemsted Oldtidpark ved Skærbæk.

Arkæologiske undersøgelser

For Rigsantikvaren passer Haderslev Museum hele Sønderjyllands amt m.h.t. varetagelsen af museumslovens §26, dvs. loven om nødudgravninger. I 1995 foretog museet ca. 40 større og mindre undersøgelser, hvoraf nogle fortsætter i 1996. Her skal undersøgelserne ved Østergård ved Bevtoft fremhæves. I et kæmpestort område, som i løbet af ganske få år skal dybdepløjes i indtil 70 cm's dybde, inden det beplantes med skov, har museet i 1995 udgravet ca. 20.000 m² af et stort landsbyområde fra ældre og yngre germansk jernalder (400-800 e. Kr.). På pladsen findes et stort antal yderst velbevarede hustomter med omgivende hegn, som giver de bedste muligheder for ikke blot at studere de enkelte gårdes, men også hele landsbyens udvikling. Samtidig fåes mulighed for at foretage detailanalyser af udviklingen i byggeskikken i Sønderjylland i dette ca 400 årige tidsrum. Endelig skal det nævnes, at det er første gang vi undersøger bebyggelser fra yngre germansk jernalder i landsdelen. Vi får således efterhånden »lukket« hullet mellem ældre germansk jernalder og vikingetid. Undersøgelserne fortsætter i 1996, og vi håber efterhånden at få en totaludgravet landsby i flere faser.

Fra de første bønders tid, tragt bægerkulturen (ca. 3800 f.Kr.), undersøgtes i forbindelse med en ny omfartsvej ved Bovrup en yderst sjælden gravform, nemlig en såkaldt nedgravet dysse. Lidt udenfor dyssekammeret lå en af de formodede gravgaver, nemlig en ualmindelig stor (35×116×8 cm) skolæstlignende hakke eller økse af granit. Kammeret var genanvendt til en begravelse senere i stenalderen (ca. 2600 f.Kr.), og endelig var den dækkende høj anvendt som udgangspunkt for en mindre gravplads fra ældre romersk jernalder 0-200 e.Kr.

Museets daværende leder Hans Neumann udgravede i 1941 dele af en urnegravplads fra ældre romersk jernalder ved Galsted. Resten af pladsen totaludgravedes i 1995, med meget spændende fund. Blandt gravene var der således en våbengrav og en rig kvindegrav med sølvfibler og guldberlok. Pladsen har gennem de senere år fået en større videnskabelig værdi end den havde tidligere. Dette hænger sammen med, at den tilhørende landsby udgravedes i 1993-94.

Bygravninger blev foretaget i både Haderslev og Aabenraa. Ved det gamle Kinopalæ i Haderslev undersøgtes kulturlag fra 1300'årene. Her var et af de mere »krydrede« fund en latrintønde, som ved den noget forsinkede tømning viste sig bl.a. at indeholde fem store polerede stenperler fra en rosenkrans. Man kan næsten høre de eder, som har undsluppet »det lille hus«, da rosenkransens ejer, formodentlig koncentreret om sit private foretagende på latrintønden, samtidig ville sende en lille bøn til Vorherre og her kom til at tabe bederemediet ned i tøndens. Dette lille fund bringer os på en lidt pudsig måde tæt på middelalderens mennesker.

Også den omfattende renovering af Aabenraas bymidte medførte undersøgelser. På Søndergade udgravedes bl.a. et ovnområde fra 1300-tallet, antagelig et bageri. Et hidtil ukendt voldgravsforløb under Store Pottergade og Mutter Stallbohms Plads stillede nye spørgsmål til Aabenraas besynderlige middelalderlige topografi.

Årets royale bryllup medførte også arkæologiske opgaver, idet brorenoveringen ved Schackenborg betød, at museet fik lejlighed til at undersøge resterne af en renaissancebro, som tidligere havde stået her.

Gård fra germansk jernalder under udgravning på Østergård-bopladsen ved Bevtoft. Foto: Haderslev Museum.

Formidling

På dette område har en meget stor del af museets personale været beskæftiget med opbygningen af den permanente udstilling af fundene fra Hjemsted Banke i museums-kælderen i Hjemsted Oldtidspark.

Fra slutningen af 1970'erne har Haderslev Museum foretaget meget store og spændende udgravninger på bakkøen Hjemsted Banke lidt syd for Skærbæk. Skiftende udgravningshold har her afdækket hustomter, grave m.m. fra et jernaldersamfund fra ca. 500 f.Kr. til ca. 450 e.Kr. I slutningen af firserne opstod ideen om udmønte undersøgelserne i et større formidlingstiltag, som bl.a. havde til formål at skaffe flere penge til arkæologien i Sønderjylland. Hovedbagmand bag ideen var museets mangeårige arkæolog, cand. phil. Per Ethelberg. Planen blev fremlagt for Skærbæk Kommunes byråd, og et større arbejde med at skrive ansøgninger til mange forskellige fonde om de nødvendige ca. 45 millioner kroner begyndte. I løbet af 1994 var de nødvendige midler sikret, og i april måned 1995 blev det første spadestik taget.

Hjemsted Oldtidspark skal drives som en kulturhistorisk forsknings-, aktivitets-, oplevelses- og formidlingspark. Hovedemnet er jernalderbebyggelsen og dens forudsætninger i det vestlige Sønderjylland. Set med museale briller er meget grebet utraditionelt an her. Parken kommer til at bestå af fire hoveddele: Serviceområdet, rekonstruktionsdelen, museumsdelen og aktivitetsdelen, som alt sammen danner en helhed. I serviceområdet vil man kunne købe kopier af jernalderens oldsager og smage på mad, som den blev lavet i jernalderen. Rekonstruktionsområdet ved siden af serviceområdet vil bestå af kopier af to gårde fra 400-årenes Hjemsted-landsby. Gårdene opføres i størrelsesforholdet 1:1 Under gårdene findes et museum på ca. 900 m², hvor Haderslev Museum i en kryptlignende kælder skal udstille originalfundene fra Banken. Her fortælles historien om jernaldersamfundet i Hjemsted, dets udvikling gennem tiden og den helhed, som samfundet var en del af, nemlig den nordiske jernalderkultur med dens mange berøringsflader til den romerske kultur.

Udenfor rekonstruktions- og museumsområdet får fantasien friere tøjler. Her indrettes aktivitetsområdet med arbejdende værksteder, søer til sejlads og fiskeri, bueskydning etc.

Det bliver utroligt spændende at se det færdige resultat og at følge Parken i de kommende år.

Haderslev Museums rolle i projektet er indtil videre lidt usikker. Under alle omstændigheder forventes der dog som minimum en aftale omkring den permanente udstilling, som betragtes som en del af Haderslev Museum. Vi forventer også, at Haderslev Museum i fremtiden skal være faglig garant for rekonstruktioner, aktiviteter o.s.v. På museet glæder vi os til samarbejdet omkring Oldtidsparken, evt. også til at udvide dette til at omfatte andre dele af arkæologien.

Udover Hjemsted Oldtidspark har Museet medvirket ved en række særudstillinger præget af at 1995 var et jubilæumsår. I februar vistes museumsrådets vandreudstilling om Genforeningen, et emne, som også prægede den af Toldmuseet fremstillede udstilling om Toldvæsenet ved 1920-grænsen. På Byarkivet i Haderslev hjalp Anker Thygesen og Lennart Madsen med opsætningen af en udstilling om 2. Verdenskrig, og museets store sommerudstilling var også en jubilæumssag. Det var den efterhånden traditionelle udstilling om gaver til museet fra de sidste fem år.

Ved siden af disse udstillinger blev den store særudstillingssal anvendt af Kunstforeningen til fem udstillinger. »Presset« var så hårdt på salen, at Hejsagerhuset måtte inddrages til udstilling i december. Her vistes i de helt rigtige rammer en udstilling lånt af Horsens Museum om nissens liv. Sidstnævnte var absolut årets sællert besøgmæssigt.

I museets permanente udstilling på 1. sal blev der foretaget en del forandringer i tekstiludstillingen, således at vi her kunne få plads til Dixens Købmandsbutik fra St. Anslet. Denne er nu åbnet ved et lille torv og bemandede bla. ved juletid med en rigtig købmand.

I 1993-94 udgravede museet Danmarks største bronzealderhus ved køleskabsfabriken Brdr. Gram i Vojens. Huset, eller hallen som den er blevet døbt, blev i 1994 markeret med svære nedgravede stolper, og i 1995 rejstes et informationshus med oplysninger om den store hal, udgravningerne og oldtidsminderne, naturen i området o.s.v. Hele området fremtræder i dag som et velbelyst oldtidsminde skabt i et samarbejde mellem Brdr. Gram A/S, Vojens Kommune, Sønderjyllands Amt og Haderslev Museum. Vi håber i de kommende år at kunne gå videre ad denne vej, dvs. at formidle oldtidsminderne på stedet og ikke primært på et museum måske mange km fra oldtidsmindet.

Bygninger

I 1995 blev restaureringsarbejdet i frilandsafdelingen fortsat. Tidligt på året måtte vi lukke Stevelthuset, da skorstenen simpelthen var ved at falde ned i stuen. Skorstenen blev renoveret, og samtidig fik huset nyt stråtag mod gårdsiden. Der blev lagt nyt tag på Øsbyladden, og hele frilandsafdelingen er nu med hensyn til vedligeholdelse ved at være på toppen.

Stubmøllen fra Rangstrup er siden 1992 kontinuerligt blevet restaureret, og ved indgangen til 1995 manglede kun vingerne. Takket være fondstilsbud lykkedes det i 1995 at finde de resterende midler. Vingerne vil blive opsat i begyndelsen af 1996, hvorefter restaureringerne er afsluttet for denne gang.

Nyere tid

Haderslev Museums opgaver vedr. nyere tid indskænker sig til at dække passiv indsamling i kommunerne Vojens, Christiansfeld og Haderslev. Vi har også i 1995 modtaget en lang række spændende effekter. Blandt gaverne er en meget smuk, velbevaret og sjældent brudekjole fra 1815. Historien bag kjolen er også pudsigt, idet den første gang anvendtes efter formålet d. 8. juli 1815. Herefter skulle der gå 180 år, inden kjolen igen anvendtes som brudekjole.

Sidst på året købte museet på auktion en kopi af det lange guldhorn fra Gallehus. Kopien er i halv størrelse og fremstillet i København i 1926. Om guldhornet i fremtiden skal udstilles i oldtidsudstillingen eller under nyere tid vides endnu ikke, men nu har museet da en kopi af det nok mest berømte fund fra dets arkæologiske arbejdsområde.

Orla Madsen

Aabenraa Museum og Jacob Michelsens Gård 1995

Nyheder i drift og bygning

Ved ansættelsen af Katrine Kampe den 15. september blev udskillelsen af museets statsanerkendte kunstafdeling indledt. Bygningsplanerne for det nye kunstmuseum gennemgik i årets løb store ændringer. Ombygningen mellem pakhuset på Gammelhavn og den nuværende museumsbygning, som der har været arbejdet hårdt for, måtte opgives. I stedet rykkede en løsning med BaneGården, Kunst & Kultur i forgrunden. I overgangstiden afventer det kulturhistoriske museum sin del af udviklingen til anlægsbudgettet i 1998.

Af årets bygningsarbejder er de mest omfattende foretaget på Jacob Michelsens Gård. Den fredede ejendom står foran en gennemgribende restaurering, hvortil der nu foreligger et overslag på ca. 700.000 kr, og forslag til den økonomiske organisation af de mange anlægsmidler er under udarbejdelse i samvirke mellem amt og kommune. Til fremme af den udvendige vedligeholdelse oprettede gårdens ene arvtager, Karen Michelsen, der bebod en af de to lejligheder, et nyt legat, Ella og Jacob Michelsens legat. En betydningsfuld gestus.

På Aabenraa Museum blev der anskaffet en sikkerhedsmontre med panserglas og alarm. Det skete med støtte fra Venneforeningen og fra Skyttelaug og Ringriderforeningen, som her vil udstille deres sølvtøj.

To gange i 1995 blev museets kælder ramt af oversvømmelse, mest alvorligt ved stormfloden den 4. november. Begge gange blev skaderne på museumsgenstande ubetydelige. Takket være installation af fugtighedsalarm nåede vi i anden omgang at redde tingene.

På *personalesiden* er der fra Statens Humanistiske Forskningsråd samt andre fonde modtaget en støtte på 237.000 kr til bearbejdning af »Begravelsesskikke og kirkegårde i Danmark 1780-1990«. Midlerne går til frikøb af museets leder Birgitte Kragh og af Hasse Jørgensen, Egtved Egnsmuseum under Vejle Museum, som sammen udarbejder en velillustreret bog om emnet. Som erstatningsarbejdskraft ansattes den skibsbygningskyndige historiker, Erik Møller Nielsen, der allerede var knyttet hertil i 1994. Desuden modtog museet en bevilling fra Statens Museumsnavns Rådighedssum på 95.000 kr til undersøgelse af matrostøj. Arbejdet, der udførtes af etnologen Anette Tonn-Petersen, sker for to samarbejdskredse af museer, for søfart og dragt.

Bevaring betyder ikke kun konservering af museumsgenstande, men i høj grad også bevaring af bygninger og kulturlandskab uden for museet. Museet har bistået ved restaurering af foredragssalen på Hoptrup Højskole, hvis form og inventar er ualmindelig velbevaret siden 1920. Hanne Christensen har fortsat sit arbejde for restaurering af Slotsvandmøllen, der drives af Aabenraa Byhistoriske Forening. På hjemstavnsgården i Sdr. Hygum, som museet samarbejder med om landboforhold, er der rådgivet om tekstilregistrering og nyindretning af tagetagen. Endelig er besigtigelser i sager om beskyttede jord- og stendiger fortsat på tredje år i Sønderjyllands Amt.

Besøgstallet på 9.305 i alt har holdt sig trods den varme sommer. Medregnes succes'en med at udstille på BaneGården, kan vi tilmed notere en pæn fremgang.

Undersøgelser og udgivelser

Det meget righoldige materiale, som 12 danske museer indsamlede i 1990-91, om *begravelsesskikke og kirkegårde* igennem 200 år, er som nævnt under bearbejdning. Der er arbejdet på den kommende bog og leveret småartikler om emnet til Danmarks Nationalleksikon.

En noget anden karakter har Anette Tonn-Petersens undersøgelse af *matrostøj og idealforestillinger*. Igennem de deltagende museers samlinger af matrostøj, fotografier, modejournaler og mønsterbøger, og desuden fremstillinger i sange om havet og bøger om kække matroser, har hun givet et både alsidigt og morsomt billede af denne »moderne folkedragt« for drenge. Siden det engelske kongehus i 1846 første gang iklædte en lille kronprins et ægte sæt matrostøj spredtes dragten drypvis til den nære familie i andre kongehuse. Først fra 1870'erne slår moden igennem og holder sig til 1930-40'erne. Igennem en artikel til museumstidsskriftet »Nyere Tid« har hun lagt grunden til en vandrestilling.

Erik Møller Nielsen har fortsat sit arbejde med en udgivelse om *Aabenraas skibsbyggeri*. Målet er gennem skibstegninger og museets fine skibsportrætter at anskueliggøre teknikken og overgangen fra byggeri på klamp til tegning. Netop byens særligt udførlige samlinger af notes- og regnskabsbøger tillader, at perspektivet udvides til skibsbygmestre og den rolle skibsbyggeriet spillede for by og havn.

Endvidere har forberedelserne af genforeningsårets særudstilling om *H. P. Hanssen* krævet studier i den omfattende litteratur og af de personlige minder som fx hædersgaver, der opbevares i familien. De fornemme gaver af sølvtøj samt tre portrætter har Hanne Christensen behandlet i en artikel, »Sidelys på en udstilling«, i *Nordslesvigske Museer* 1995.

I samme årgang udkom også Margrethe Brock-Nannestads artikel om resultaterne af en *publikumundersøgelse* i udstillingen om museets *oversøiske samlinger* i 1994.

Formidling

Årets *særudstillinger* har været præget af 75-året for *Genforeningen*. På afstemningsdagen den 10. februar udstillede vi sammen med Institut for Sønderjysk Lokalhistorie på BaneGården Kunst & Kultur. Stemningen på »Den store Dag« i Aabenraa blev slået an i hovedrummet, der var prydet af dannebrog, tyske og slesvigholstenske faner. En granpyntet æresport gav adgang, og her udstilledes minder om bl.a. Jomfru Fanny og patriotten C. C. Haugaard.

Det blev en optakt til museets hovedudstilling om *Sønderjyden og politikerne H. P. Hanssen* (1862-1936). Denne udstilling åbnede den 15. juni. For museet var det oplagt at fremdrage H. P. Hanssens indsats, som fra 1893 udgik fra Aabenraa. Takket være en meget stor velvilje fra børnebørnene blev der lånt en række fine og centrale genstande til udstillingen. Flere af de fornemme folkegaver, som H. P. Hanssen modtog som tak for sin indsats, var udstillet.

Omkring efterårsferien vistes endnu en jubilæumsudstilling, nemlig vandreudstillingen om det toldvæsen, der blev opbygget i 1920, *Told & Skat i 75 år*. Mens de to førnævnte udstillinger blev godt besøgt, fik denne ikke helt det besøg, som den fortjente. Den var rig på genstande og billeder, og langt fra så tør som titlen.

Endelig fulgte årets udstilling til *oldemors juletræ* emnet op ved at belyse dansk og tysk jul i grænselandet. De mange tråde mellem skikkene i de to nationaliteter blev belyst i stile og interviews om, hvordan julen fejres i dag. Herover byggede etnologistuderende Anne Mette Løkke Berg en udstilling, hvor især to moderne pyntede juletræer og adventskransen viste den nutidige sammensmeltning. Kun i kontrasten til den ældre tradition fremstår enkelte klare skel. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie supplerede med en indholdsrig udstilling af *Oldefars julekort*, hvor et af de mange aspekter var spørgsmålet, om der var synlig forskel på danske og tyske julekort.

På *Jacob Michelsens Gård* har de efterhånden traditionelle tre årlige bageweekends tiltrukket næsten flere end de hyggelige rum kan rumme, når der også skal være plads til formidling. I april og september suppleres der med udstillinger og aktiviteter. I »*Hørreren fra mark til linnedskab*« blev der fortalt om dyrkning af den gamle kulturplante, om den langvarige og krævende efterbehandling til taverne er frigjort. Tekstilgruppen fra Sdr. Hygum demonstrerede teknikken ved brydning, skætning og fægling, og to frivillige, Elin Bjerregaard og Gunhild Eeg, henholdsvis spandt og vævede hør.

Inspireret af det europæiske naturbeskyttelsesårs tema om overgangen fra »landskab til byskab« vistes i efteråret en lille udstilling over »*Kolstrup – før og nu*«. Ikke mindst det fotomateriale, som Anne-Helene Michelsen har samlet, belyste udviklingen i gadebil-

H. P. Hanssens skrivebord fra Det midlertidige Ministerium for sønderjyske Anliggender i København 1919-20 og den private arbejdsplads var udstillet på Aabenraa Museum i anledning af 75-året for Genforeningen. Portrættet af H. P. Hanssen viser den modne politiker ved ministerudnævnelsen. Det er malet af Agnes Smidt efter fotografi og blev benyttet som motiv på udstillingens plakat. Foto: Sven Geerthsen.

ledet i den gamle landsbygade Kolstrup. I efterårsferien blev udstillingen benyttet som udgangspunkt for byvandring i det før så landlige område.

Gaver og erhvervelser

Igennem den jævne strøm af gaver i 1995 – fra ca. 60 personer i alt – mærker museet, at det virkelig fungerer som byens og egnens fælles hovedsamling. Hermed sikres de »ægte« ting, hvis historie ofte giver et indblik i flere slægtleds liv, og det er netop det, der er museets særkende og livsnerve.

Specielt i år har vi modtaget gaver fra flere af de slægter, som over en lang årrække har føjet ting på ting til museets fortælling om byens store oversøiske søfart. Den mest omfangsrige stammer fra kaptajn F. W. Callesen, der i 1902 blev gift i Shanghai med Maria Frahm. Begge var børn af nært beslægtede Aabenraa-kaptajner, og ligesom hendes far omkom han på søen i en tidlig alder, nemlig som 44 årig. Alt dette er beskrevet i erindringer, slægtstavler, fotografier, og noter, som nu er blevet suppleret. Efter ham modtog vi bl.a. søkikkert, en marine-daggert, et rejseur og fra brylluppet de fineste små støvler til snørede fødder, samt lothusopsatser, som bruden fra det fremmede Aabenraa fik i gave af de kinesiske tjenestefolk.

Til søfartsfamiliernes udstyr kan også regnes en dåbsskjorte, der har været brugt i

slægten Garben fra ca. 1790-1950. Den er i sig selv et sjældent smukt stykke, fornemt syet af det fineste hørlærred. Slægtens historie er velbelyst, og der er herfra overleveret en omfattende samling, der bl.a. tæller gamle klenodier som Jes Jessens store byprospekt fra rebslagerhjemmet i Ramsherred og to engelske fajancestel med sort silketryk hjembragt omkring 1800.

Til den nyere historie hører nogle pragtfulde epauletter og en trekantet hat, der hørte til gallauniformen for kaptajn Karl Stabenow (1875-1965) som reserveofficer i den tyske marine. Sammen med det særlige flag, som han fik i 1907, er det en karakteristisk brik til egnens historie under tysk herredømme.

Fra skibsmægler- og rederfirmaet P. F. Cleemann fik museet en række lige så karakteristiske ting, der fortæller om udviklingen til et udpræget dansk firma efter Genforeningen.

I forlængelse af udstillingen og bogen om småskibsfarten fra Egersund lykkedes det at erhverve P. Petersen Stubbæks maleri af en af de mere fremstrædende småskippere Christian P. Warming. Han er malet sammen med sin kone, mens han læser Flensborg Avis i stuen i Dalsgård.

Endelig skænkede Nikolaus Wehding en gribende lille skulptur af sin mor Edith Wehding, der døde i 1989. Hun var kaptajnsdatter, og hun lærte knapt sin far at kende, inden han døde, da hun var 14 år gammel. Moderen havde hun mistet ved fødslen, men trods disse dybe savn husker sønnen hende for et stærkt og livsglad sind. Ved de mange skriftlige oplysninger og fotografier, der ledsagede gaven, og desuden ved sømandsko-neundersøgelsen er hendes baggrund belyst på det bedste.

En anden større gruppe af gaver er affødt af genforeningsåret og udstillingen om *H. P. Hanssen*. De spænder vidt: fra det særlige legitimationsbevis, billetter, den rød-hvide sløjfe m.m., der var nødvendige for at en ung pige ansat i et velhaverhjem i Vedbæk kunne rejse hjem til Sønderjylland for at stemme, en KU fane fra Dybbølstævne, mindeblade, nødpengesedler, genforeningsplakette – til festskrift og bøger om H.P.Hanssen og hans meget personlige ting, en høj hat, samt en gipsbuste af Bjørnstjerne Bjørnsson på en solid sokkel tilhugget af et egetræ, efter sigende fra den fædrene gård på Nørremølle, alt sammen bidrag til at belyse hjemmet i Nygade.

Nærmere knyttet til museets andet hovedemne, *landboforhold* i Sønderjylland, er nogle smukke eksempler på hjemmetilvirkede tekstiler. Særligt må fremhæves en agehynde i den såkaldte flosvævning, med initialer og årstallet 1807 i rødt.

Ikke alt kan nævnes, men fremhæves bør til slut de mange ældre *juleting*, således en fin julekrybbe med løse figurer, en større mængde juletræsdynt lige fra sølvfarvet glaspynt til flettede rød-hvide hjerter. Det er skrøbelig pynt, som gerne går til inden de når frem til museet, men da emnet er et årligt tilløbsstykke, lægger vi megen vægt på at kunne vise de originale ting på det traditionelle juletræ.

Birgitte Kragh

Museet på Sønderborg Slot 1995

Det blev de store jubilæers år! 75-året for Genforeningen og 50-året for Danmarks befrielse var begivenheder, som Museet for Sønderjyllands historie naturligvis ikke kunne sidde overhørig. Som optakt fejrede vi den 3. januar et helt lokalt jubilæum, nemlig 25-året for museumsinspektør Inge Adriansens ansættelse som museumspædagog på museet, og så gik vi ellers igang:

Udstillinger både her i huset, på Dybbøl Mølle og rundt i landsdelen, foruden møder,

foredrag, skrivning af bøger og artikler, magasinflytning, orgelindvielse og meget mere. Det gav så rigeligt arbejde til alle, at vi ved årets udgang havde oparbejdet en gigantisk overarbejds-pukkel, der egentlig burde have fået os til at lukke museet et par måneder i det nye år, men det ville nok være blevet forkert opfattet. I stedet tog vi som nytårsforsæt hinanden i ed på, at der skal gå mindst 25 år, inden vi igen påtager os så mange formidlingsopgaver på een gang!

Udstillinger på museet

21. januar: Jernalderkrigernes skibe. Om nye og gamle udgravninger i Nydam Mose (til 28. maj). * 28. januar: Tekstilkunstneren Edith Schaar (til 26.marts). * 1. april: Påskeudstilling. Mindeudstilling for Willi Birchner (til 23. april). * 9. maj: Slesvig 1920 – Folkenes selvbestemmelsesret (til 1.oktober). * 2. juni: Told og skat i 75 år. * 4. oktober: Da englænderne kom (til 12.november). * 3. november: Om Dannebrog vi ved (til 1.september 1996). * 11. november: Maleren Bo Alstrup Jensen.

Udstillinger udenfor museet

Vandreudstillingen »Sønderjylland 1920-1995« blev færdigproduceret til åbningen på Haderslev Museum den 28. januar. Den blev vist 10 forskellige steder i Sønderjylland samt til Grænseforeningens landsmøde i Nyborg.

Det helt store projekt blev opsætningen af fire udstillinger på Dybbøl Mølle, som stod færdige 15. juni. Vi kan glæde os over mange rosende kommentarer fra såvel dronninger og prinser som fra danske og udenlandske besøgende. Der er nu med den selvejende institution Dybbøl Mølle indgået en samarbejdsaftale, så Museet på Sønderborg Slot fremover har det museale ansvar på Dybbøl Mølle.

Ændringer i de faste udstillinger

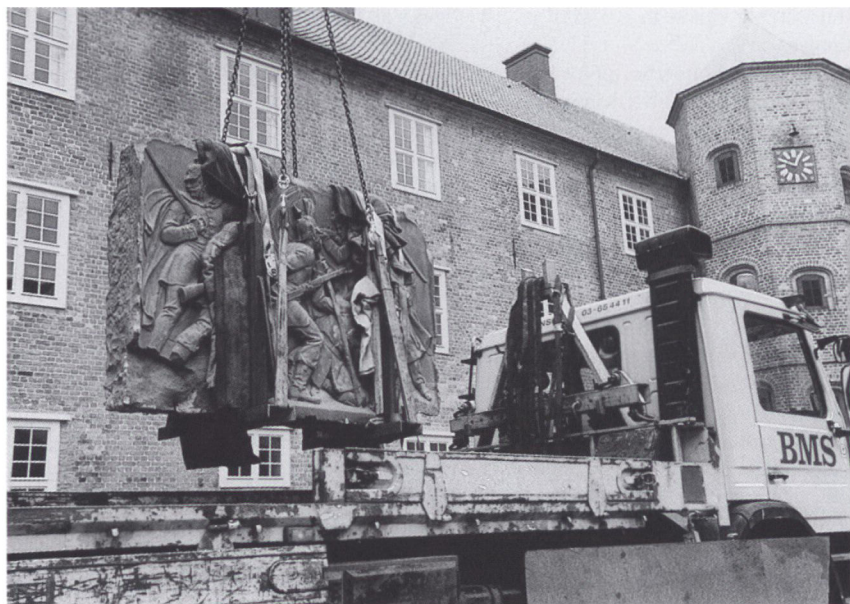
I november kunne vi åbne den første del af udstillingen om Sønderborg bys historie, ligesom vi har fået lavet en montre, hvor en del af de originale dele fra Dorothea-orglet udstilles. Desuden er der påbegyndt en opbygning af en fast udstilling om Christian II.

Gaver og erhvervelser

Årets største gave var det nye positiv til Dorotheas orgel, der blev festligt indviet den 13. august, hvor vi samtidig fik lejlighed til at takke Hendes Majestæt Dronning Ingrid og repræsentanter fra Skibsreder A. P. Møller og hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til Almene Formål for den generøse gave.

Der er iøvrigt indkommet ialt 250 genstande fra 111 forskellige givere. Blandt de mange spændende ting var en stor samling af »nationale kitsch« fra læge Harald Roesdahl, en del fine ting fra pottemager Winthers familie, og bøger, billeder og genstande fra Jørgen Bendorffs interessante privatsamling i Tønder. På en auktion i København erhvervede vi et lille todelt brevskrin med to sprækker i låget. På hanken og låget står: »Lettres de Nöer et Augustenbourg«. Det kan næppe have tilhørt andre end hertug Christian August 2. og prins Frederik af Nørs søster, den danske dronning Caroline Amalie.

Søndag den 30. juli var der festgudtjeneste i Kværs kirke i anledning af at kirkens romanske døbefond efter mere end 100 års fravær nu var kommet tilbage. Fonden tilhører Bymuseet i Flensborg, som med stor velvilje har uddeponeret den til Museet på Sønderborg Slot, og samtidig akcepteret at vi videredeponerer den i kirken. En lidt krælet men for alle parter alligevel tilfredsstillende måde at løse en vanskelig sag på.

Det store sandstensrelief fra det bortsprængte preussiske sejrsmonument på Dybbøl Banke blev i maj 1996 transporteret op fra Museet på Sønderborg Slot til Dybbøl Mølle, hvor det indgår i udstillingen »Ærens Mark«.

Konservering

Som forberedelse til de nye udstillinger på Augustenborg er en lang række af museets genstande blevet konserveret og sat i stand på konserveringsværkstederne i Gram og Ølgod.

Museet har, ud over det i sidste års beretning omtalte behov for malerikonservering, et næsten lige så stort behov for konservering af vore samlinger af gamle kort, grafiske blade, arkivalier og plakater m.m. Hvad angår sidstnævnte havde vi den glæde at modtage 40.000 kr. i tilskud fra Alvingfonden til konservering af vores samling af Genforeningsplakater. Et tilsvarende beløb har vi brugt af vore egne midler til bl.a. kort og lithografier fra Augustenborgsamlingen.

De to pragtmalerier af Anton Graff visende hertugparret Louise Augusta og Frederik Christian 2. kom tilbage fra konservering efter 10 år, og de er nu ophængt i Augustenborgrummet.

Filialer og afdelinger

I beretningsåret ophørte Kunstsamlingen på Sønderborg Slot med at være et selvstændigt statsanerkendt museum. Der er mellem Sønderjyllands amt og Sønderborg kommune indgået en samdriftsaftale, således at Kunstsamlingen nu er blevet en filial af Sønderjyllands Kunstmuseum i Tønder.

Cathrinesminde Teglværksmuseum har haft et godt år med megen aktivitet og stort besøg. I april tiltrådte Kim Jacobus Paulsen som museumspædagog. Hans udførlige

årsberetning kan læses i årsskriftet, der udgives af Teglværksmuseet og Cathrinesmindes Venner.

Museet på Sønderborg Slot blev i 1995 besøgt af 64.478, Dybbøl Mølle af 30.253 og Cathrinesminde Teglværksmuseum af 18.181 gæster. For de to sidstnævnte vedkommende er resultatet særdeles tilfredsstillende, for Museet på Sønderborg Slot er det skuffende lavt, den store aktivitet taget i betragtning. En lille trøst er det, at størstedelen af tilbagegangen ligger i de varme sommermåneder, og hvem vil klage over en god sommer?

Jens Ole Lefèvre

Tønder Museum og Højer Mølle- og Marskmuseum 1995

Den helt overskyggende begivenhed for Tønder Museum og Sønderjyllands Kunstmuseum i 1995 var påbegyndelsen og færdiggørelsen af første etape af det store renoverings- og udbygningsprojekt – renoveringen af Tønder Vandtårn og dets sammenbygning med det øvrige museumskompleks. Arbejdet begyndte i januar 1995, vandtårnets top blev taget ned, tårnskaftet renoveret, etager, elevator og trappeløb etableret og to nye gallerigange opført. Den 11. maj 1995 blev den nye top hejst på plads. Den 12. august 1995 genindviedes tårnet som udsigtstårn og med en permanent udstilling af møbelarkitekten Hans J. Wegners stole. Indvielsen forestodes af Hendes Majestæt Dronning Ingrid og skibsreder Mærsk Mc-Kinney Møller som formand for A. P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal, der havde bekostet hele renoveringen. Tårnet tiltrak straks mange besøgende, idet det byder på en enestående udsigt over det flade marsklandskab og Tønder by.

Efteråret bragte endnu en glædelig nyhed, idet Velux Fonden af 1971 donerede 3.335.000 kr. til en skulpturrotunde og et forrum, der skal danne forbindelsesled mellem den nuværende kunstfløj og en kommende ny kunstfløj. Denne tredie store donation gav signalet til, at Sønderjyllands Amt i december 1995 besluttede at afsætte ca. 20.000.000 kr. over tre år til opførelsen af den nye kunstfløj. Med denne sidste bevilling kom finansieringen af udbygningsplanerne på plads.

I Højer Mølle- og Marskmuseum arbejdedes videre med at realisere det haveprojekt, der tog sin begyndelse i 1993. Sommeren bragte en rekonstruktion af møllehavens lysthus. Lysthuset blev bygget af tømrermester Hans Petersen, Højer som gave til museet af materialer, der blev doneret af Rislumfonden.

Udstillinger og formidling

Tønder Museum valgte at fejre Genforeningsjubilæet med en udstilling, der som udgangspunkt havde »fortalte barndoms'erindringer« af nulevende sønderjyder, der med barnets øjne og sind oplevede de bevægede dage i 1920. Sammen med de spredte erindringer vistes ganske få, men betydningsfulde genstande fra afstemningstiden. Udstillingen, der fik titlen »Glimt af Erindring« var formet som en labyrint, som museumsgæsterne blev ført igennem – en slags rejse i erindringen.

Foruden Tønder Museums egen genforeningsudstilling viste museet i efteråret den vandreudstilling, der var tilrettelagt af Sønderjyllands Amtsmuseumsråd.

Kniplingsfestivalen blev på Tønder Museum markeret med ikke mindre end tre udstillinger, hvoraf den ene dog var en udstilling om hverdagstøjet på landet for et par hundrede år siden. Der var tillige en udstilling til Landsstævnet for Folkedansere.

Den ene af udstillingerne til kniplingsfestivalen byggede på en donation af en københavnsk kniplerskes kniplerlivsværk, hendes prøvemateriale og redskaber og viste knipleri-

Vandtårnet og Tønder Museums gamle hovedbygning i vintersol, december 1995. Foto: Tønder Museum.

et som hobby. Den anden kniplingsudstilling præsenterede den belgiske kniplingssamler Paul Verstraetes enestående privatsamling.

Endelig tilrettelagde Tønder Museum i samarbejde med de sønderjyske folkedanseres dragtudvalg en stor udstilling, som fik navnet »Arvegodset – tøj og kniplinger i sønderjyske skifter 1770-1830«. Udgangspunktet var fire udvalgte skifter fra Tønder-egnen: en fæstegårdmandskone fra Borg, en kniplepige fra Visby, en styrmænd fra Emmerlev og endelig en husmand fra Døstrup. De typer beklædning, som disse fire personer efter skifteprotokollerne havde ejet, blev vist sammen med udvalgte typer fra deres indbo. Udstillingen kom i stand gennem lån fra mere end ti museer i Danmark og Slesvig-Holsten og gav et levende billede af arten og mængden af landbefolkningens beklædning omkr. år 1800.

Højer Mølle og Marskmuseum begyndte sin udstillingssæson med en fortsættelse af det foregående års forårsudstilling om lægemidler: Denne gang handlede udstillingen om lægemidler, udvundet af dyr og dyriske produkter. Udstillingen var udlånt fra Naturhistorisk Museum i Århus. Årets anden udstilling i møllen var tilrettelagt af Højer Kommune. Udstillingen var afgangprojekter fra Seminariet for Tekstil- og Grafisk Design i Højer. Højer Møllens sommerudstilling handlede om lystfiskeri. Den viste alle former for lystfiskergrej og skildrede lystfiskermetoder over tid.

Samlinger

Blandt de mange gaver i 1995 var et par samlinger af kniplinger, kniple mønstre og knipleredskaber, hvoraf den ene samling stammede fra en håndarbejds lærer fra Esbjerg, mens den anden samling især var samlet i England i midten af dette århundrede. Det er første gang Tønder Museum har modtaget et bredt udenlandsk materiale, der kan danne

Gram lergrav er nu igen gjort tilgængelig.

baggrund for sammenlignende studier. Desuden modtog museet flere sølvskeer, bl.a. af Tøndersølvsmiden Poul Hansen, samt en del andre typer genstande.

Til slut skal nævnes, at Tønder kom på bygningskulturdagernes landkort i 1995, idet Tønder Museum og Zeppelingruppen i Tønder i samarbejde med Tønder Kommune arrangerede omvisninger i zeppelinområdet nord for Tønder.

Inger Lauridsen

Midtsønderjyllands Museum på Gram Slot 1995

1995 blev året hvor Gram Lergrav igen blev gjort tilgængelig. Den væsentligste del af museets samling – de 6 millioner år gamle fossiler – stammer fra denne lokalitet, der har henliget som en skovsø siden Gram Teglværk lukkede. Nu kan vi igen samle i området.

Det var et meget omfattende arbejde at få pumpet de 165 millioner liter vand, som lergraven rummede, bort, og arbejdet blev yderligere kompliceret af, at vandet var så surt, at det skulle neutraliseres, inden det blev pumpet ud i Gram Å. Man prøvede først at hælde mange tons hydratkalk i vandet, men det hjalp ikke. Derfor besluttede man at filtrere vandet, idet man via et automatisk anlæg, der målte vandgennemstrømningen, tilsatte natriumhydroxyd. Arbejdet tog lang tid, men hen på sommeren, var graven tør, hvorefter de store entreprenørmaskiner rykkede ind. Derefter blev Enggård Bæk flyttet, og lergravskrænterne blev glattet ud, så der ikke var risiko for skred i området.

Hele sommeren, mens de store lermængder blev flyttet, havde museet personale i lergraven for at kontrollere, om der dukkede spændende nye fund op. Det blev ikke til nye hvalfund, men der blev indsamlet et meget stort antal snegle og muslinger, der supplerer vore samlinger godt. En meget stor del af dette indsamlingsarbejde blev udført

af frivillige hjælpere, der tålmodigt – time efter time – vandrede efter de store maskiner. Arbejdet foregik fra klokken otte om morgenen til klokken ni eller ti om aftenen.

Midt i september var arbejdet fuldført, og straks efter dukkede de første ivrige samlere op for at lede efter 6 millioner år gamle, uddøde dyr. Resten af året kom en jævn storm af interesserede, blandt andet mange skoleklasser, der, som led i undervisningen, arrangerede ture til lergraven. Gram lergrav vil først blive officielt åbnet i 1996, når vi har fået udbygget lergravshuset og har fået opbygget udstillinger, der kan fortælle de besøgende om Miocæntiden, og om hvilke fossiler der er fundet.

På formidlingssiden kunne vi præsentere en nyopsætning af det næsten komplette hvalskelet fra lergraven og en ny udstilling af stenhuggermester Oscar Jensens meget omfattende stensamling. I maj og juni udstillede kunstneren Ulla Bille sine billeder, og i juli kom Genforeningsudstillingen, der var blevet produceret til 75 års dagen for Genforeningen. I august viste Annette Martinussen sine meget smukke dragter og vægtæpper, og i den sidste del af året havde vi Tove Nyholms meget spændende udstilling om indvielsesritualer for unge kvinder i Zambia.

I samarbejde med Museumsforeningen, Gram Bibliotek og Foreningen Norden har der været afholdt en række arrangementer i årets løb: Tøm kommodeskuffen samlede mange mennesker, der havde spørgsmål om særprægede forsteninger og meget andet. Der har været afholdt tur til den nu tilgængelige lergrav, og en fugletur i den tidlige morgen, og der er fortalt om havekunst.

Museets løst tilknyttede medarbejder siden 1980, Gurli Nissum, der er vores kustode, blev i 1995 fastansat på fuld tid, hvilket har givet museet mulighed for at holde åbent hele året. Besøgallet var i 1995 var på 8436.

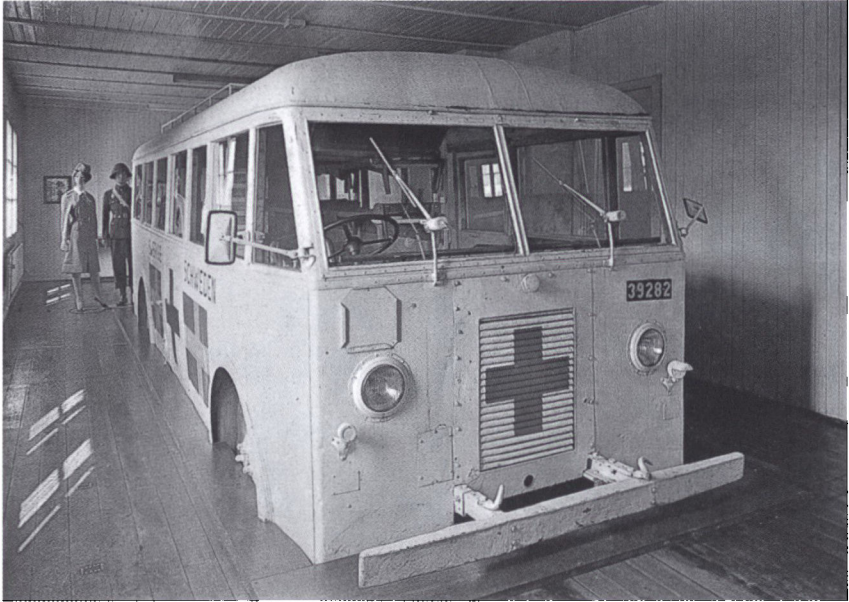
Flemming Roth

Museet for Frøslevlejren og Dansk Røde Kors Museum 1995

I 1995 havde museet et besøgstal på 46.102. Det tilsvarende tal for 1994 var 45.896, så der var tale om en svag stigning. Af de 46.102 gæster var 15.983 skoleelever. En stor del af disse, ialt 409 hold, har benyttet sig af museets tilbud om foredrag om Frøslevlejrens historie 1944-45. Museets foredragsholdere og omvisere har med andre ord igen haft et travlt år. Især var der travlt i perioden frem til den 4. maj. Det skyldes, at mange skoleklasser i forbindelse med 50-året for befrielsen beskæftigede sig med besættelsestiden og i den forbindelse valgte at besøge Frøslevlejren.

Året 1995 stod i 50-årets tegn. Museet deltog således i den arbejdsgruppe, nedsat af Sønderjyllands Amt, som skulle tilrettelægge og koordinere markeringen af 50-året den 4. maj i Frøslevlejren. Fra offentligheden i bred forstand modtog Museet desuden utallige henvendelser og forespørgsler vedr. besættelsestiden, ligesom museet i flere tilfælde har stillet viden og museumsgenstande til rådighed for de mange museer ud over landet, som i anledning af 50-året har afholdt særudstillinger om besættelsestiden. Antallet af disse henvendelser kan sikkert også tilskrives den omstændighed, at museets søstermuseum, Frihedsmuseet i København, var travlt beskæftiget med at færdiggøre dets nyopstilling, som blev åbnet den 4. maj.

De mange aktiviteter i forbindelse med 50-året medførte for museumsinspektøren en travl udadvendt virksomhed. Han har således holdt en snes foredrag om forskellige emner rundt om i landet og deltaget i faglige seminarer. Museumsinspektøren har desuden skrevet artikler til Jydske-Vestkystens specielle befrielsestillæg, til Sønderjysk Månedsskrift, Sønderjyske Årbøger, Grenzfriedenshefte og bogen »Grænsen i 75 år« udgivet af Institut for Grænseregionsforskning.

Hvid bus brugt til hjemtransport af nordiske kz-fanger. Den er udstillet i Frøslevlejrens Museum. Hjemtransporterne kulminerede 20./21. april, da 4.255 fanger overførtes fra Neuengamme til Frøslevlejren og Møgelkærlejren.

De mange aktiviteter i forbindelse med markeringen af 50-året for befrielsen har desværre bevirket, at der ikke i 1995 blev tid til at færdiggøre nyopstillingen af den permanente udstilling i Museet for Frøslevlejren. Museet mangler altså stadig at nyopstille afdelingen vedr. deportationer af Frøslevfanger til KZ-lejr i Tyskland, samt om hjemtransporterne af KZ-fanger. Her er det også planen at belyse de danske politifolks skæbne og Frøslevlejrens rolle i den forbindelse.

Det økonomiske grundlag for færdiggørelsen af nyopstillingen blev skabt omkring årsskiftet 1994-95. I museets budgetter er der ikke plads til større udstillingsudgifter, så museet takker varmt Aage V. Jensens Fonde, Cold Stores Fond, Frihedsmuseets Venners Fond, Frøslevlejrens Venners Fond og Kontaktudvalget for gode tilskud.

Desuden har museet i 1995 fået støtte fra Chr. IV's Laug i Aalborg til anskaffelsen af EDB-udstyr. Endelig donerede den tidligere Frøslevfange og nuværende dansk-amerikaner Jørgen Petersen museet 3.000 kr. Beløbet, som er indsamlet i danske kredse i USA, blev overrakt museumsinspektøren ved højtideligheden i Frøslevlejren den 4. maj.

Ganske som museets budget ikke levner megen plads til udstillings-aktiviteter, således levnes der heller ikke megen plads til at lønne ekstra-mandskab i den travle ferietid. Museet er derfor Kontaktudvalget inderligt taknemmelig for igen i 1995 at have stillet frivillige kustoder til rådighed for museet.

Vemodigt er det imidlertid, at museet i 1995 har måttet tage afsked med sin bestyrelsesformand, rigsantikvar Olaf Olsen. Olaf Olsen lod sig i 1995 pensionere efter i en årrække dygtigt at have bestridt stillingen som øverste chef for det danske museums- og

sen. Dermed nedlagde han også sit hverv i museets bestyrelse. Museet håber, at efterfølgeren vil lade Nationalmuseet repræsentere lige så stærkt i museets bestyrelse som tilforn.

Henrik Skov Kristensen

Danevirkegården – Museet ved Danevirke 1995

I 1995 kunne Danevirkegården – Museet ved Danevirke markere et lille jubilæum: Det var da 5 år siden, at museet blev indviet. Det blev markeret ved en lang række forskellige tiltag.

Revideringen af de permanente udstillinger blev afsluttet i sommeren 1995, og den nye permanente udstilling kunne åbnes den 6. oktober 1995. I næsten trekvart år havde en arbejdsgruppe bestående af museumsinspektør Jørgen Kühl, arkæologen Hellmuth Andersen og arkitekten Thorkil Ebert arbejdet koncentreret på fornyelsen. De omfattende ændringer var blevet gjort mulige ved støtte fra A. P. Møller-Fonden og fra delstaten Slesvig-Holstens Landesmuseumsdirektor. Alt i alt kom ændringerne til at koste henved 300.000 kr.

Hele oldtidsdelen blev totalt revideret og moderniseret. Her vises for første gang overhovedet de ny resultater fra Danevirkeforskningen. Udstillingen beretter om grundlæggelsen af Danevirke helt tilbage i jernalderen. Desuden præsenteres al den ny viden om voldanlæggets udviklingshistorie fra grundlæggelsen i midten af 600-tallet og frem til nedlæggelsen af Danevirke i midten af 1200-årene. Et helt nyt element er bl.a., at Valdemarsmuren nu indtager en fremhævet plads i Danevirkemuseets udstillinger.

Danevirkegården har i den ny permanente udstilling også gjort meget ud af genopdagelsen af voldanlægget i 1800-tallet. Således rummer udstillingen nu et kort, der viser den ganske omfattende modernisering af Danevirke, som fandt sted efter Istedslaget 25. juli 1850.

Danevirkes rolle i den dansk-tyske krig 1864 er også blevet fremhævet stærkere. Danevirkegården viser mange autentiske billeder fra begivenhederne i 1864. Dertil hører bl.a. 9 fotografier, der blev optaget af en tysk fotograf, efter at den danske hær uden kamp forlod Danevirke natten mellem den 5. og 6. februar 1864. Fotografierne viser danske skanser, baraklejre og forladte kanonstillinger. Endelig er der suppleret med nye genstande, som belyser dette sene kapitel af Danevirkes historie.

Nyt er endelig også en laserdisc ved navn »Vikingernes Verden«, der beretter om alle sider af vikingetiden i Norden og i England. Laser-discen er fremstillet i et samarbejde mellem Nationalmuseet i København og vikingecentret i York i England. Den giver en omfattende beretning om vikingernes færden. Med dette fascinerende element er det givet, at mange mennesker fremover vil tilbringe lang tid på Danevirkegården for at kunne få en omfattende orientering om såvel Danevirke som hele vikingetiden set under ét. Danevirkegården råder nu over hele to laserdiscer: Den ene kører fortløbende i mere end 5 timer i træk og viser her altså »Vikingernes verden« set under ét. Den anden er indstillet, så de besøgende selv kan aktivere og blade i de i alt mere end 3.500 enkeltbilleder og tilsvarende tekster. Sammen med den ny permanente udstilling sikrer laserdiscen en moderne og tidssvarende historie- og museumsformidling på Danevirkegården.

Moderniseringen af de faste udstillinger blev fulgt op af to nye publikationer ved arkæologen Hellmuth Andersen. Han skrev et nyt hæfte med titlen »Danevirke i oldtiden og middelalderen«, der findes i en dansk og en tysk udgave. Heri fremlægges den ny Danevirkefortolkning, og her præsenteres naturligvis også al den nye viden, der allerede er blevet omsat i den reviderede permanente udstilling.

Efter at Danevirke blev opgivet midt i 1200-tallet, blev Valdemarsmuren brugt som stenbrud. Her ses en lade, bygget af sten fra Valdemarsmuren, tæt ved Danevirkes hovedvold. Foto Jørgen Kühl.

Få uger efter vinterpausen kunne Danevirkegården markere det mangfoldige jubilæumsår 1995 med Museumsrådet for Sønderjyllands Amts officielle jubilæumsudstilling »Fra afstemning til afspænding. Sønderjylland 1920-1995«. Særudstillingen er blevet produceret i et godt og nært samarbejde mellem Inge Adriansen fra Museet på Sønderborg Slot, Anker Thygesen fra Haderslev Museum samt Jørgen Kühl fra Danevirkegården. På Danevirkegården kom en del tyske skoler og skoleklasser fra Danmark for at se denne udstilling, mens kun enkelte sydslesvigske danske skoler benyttede sig af muligheden for på SSFs eget museum at kunne få en kompakt og letforståelig gennemgang af udviklingen i forholdet mellem dansk og tysk i grænselandet i de seneste 75 år.

Sideløbende med revideringen af de permanente udstillinger og samarbejdet om jubilæumsudstillingen arbejdede Danevirkegården med et grænseoverskridende vandredstillingsprojekt. I efteråret 1993 tog Museet ved Danevirke initiativet til et udstillings-samarbejde med Haderslev Museum, museet i Heide i Ditmarsken og museet i Oldenburg i Holsten. Projektet fik titlen »Vold & Grav« »Wall & Graben« og viser et udvalg af befæstningsanlæg fra Slesvig og Holsten. Udstillingen dækker tidsrummet fra stenalderen og frem til middelalderen. Den er gennemgående tosproget dansk og tysk. Det gælder også for et specielt computerprogram, der er blevet udarbejdet til udstillingen, og hvor de besøgende kan afprøve deres viden om udstillingens emner. Hele projektet er blevet støttet både materielt og ideelt af Landesmuseumsdirektoratet i Slesvig.

Udstillingen åbnede på Danevirkegården lørdag den 8. juli 1995, hvor den blev vist frem til slutningen af oktober 1995. Dernæst begyndte »Vold og Grav« at vandre og krydser nu frem og tilbage over grænsen i de kommende 3 år. »Vold & Grav« tiltrak mange besøgende, der til dels kom langvejsfra. Således lagde en del grupper af universi-

tetsstuderende og kulturrejser vejen forbi Danevirke for dels at se de ny permanente udstillinger, dels for at se Danevirke sat ind i en større sammenhæng, som netop »Vold & Grav« gør det.

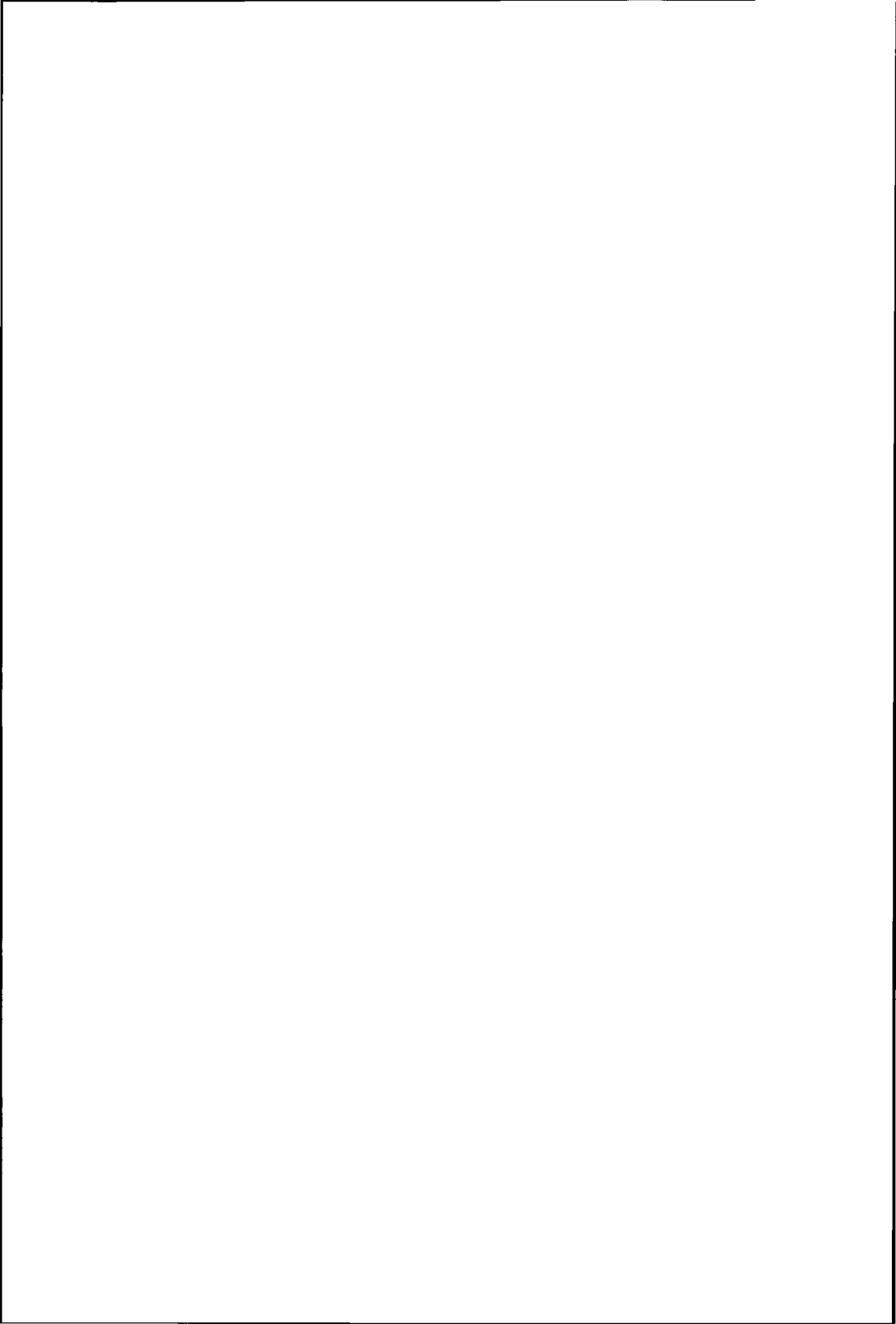
»Vold & Grav«-udstillingen blev fulgt op af endnu en publikation: nemlig et udstillingskatalog på 96 sider. Heri aftrykkes 11 spændende og aktuelle bidrag, som belyser samt perspektiverer de arkæologiske emner, der tages op i udstillingen. Det er – ligesom selve udstillingen – tosproget dansk og tysk. Og det er endnu engang Landesmuseumsdirektør, der har muliggjort tryk og udgivelse af dette katalog. Kataloget blev hurtigt en kæmpesucces. Således kunne Danevirkegården efter blot et halvt års tid konstatere, at vores andel af publikationerne var udsolgt.

Særudstillinger forberedes hyppigst lang tid i forvejen. »Vold & Grav«-udstillingen var meget tidskrævende. Det skyldes alle de forskellige elementer, der indgik i dens endelige udformning. Tosprogetheden viste sig hurtigt som særdeles tidsforbrugende. Da der til selve udstillingsplancherne og katalogteksterne ofte er brug for meget specielle terminologier, måtte disse oversættes til det andet sprog.

Som mindretalsmuseum har netop Danevirkegården stået fast på, at alle dele af »Vold & Grav« skulle være dansk- og tysksprogede, så flertal og mindretal, danske og tyske besøgende på begge sider af grænsen kunne få udbytte af dette grænseoverskridende udstillingssamarbejde. Det medførte, at Danevirkegården måtte stå for størstedelen af oversættelserne fra dansk til tysk og omvendt. Det har taget lang tid, men resultatet svarede godt til arbejdsindsatsen. Ikke mindst kataloget er blevet en gedigen tryksag, hvis indhold og udformning understreger det grænseoverskridende gode og frugtbare samarbejde, der har fundet sted.

På trods af disse tiltag førte den varme sommer 1995 til et stagnerende besøgstal. I 1995 kom nogenlunde lige mange besøgende som i 1994 – godt 16.000. Det var utilfredsstillende set i lyset af de mange aktiviteter. I øvrigt var det bemærkelsesværdigt, at besøgstallet ikke faldt yderligere, idet antallet af skoleelever, der besøgte Danevirkegården i undervisningssammenhæng var næsten 1.000 færre end i det foregående år. Til gengæld var det glædeligt, at andelen af sydslesvigske elever for første gang voksede markant. Så fem år efter åbningen er de sydslesvigske danske skoler begyndt at gøre brug af det danske mindretals eget museum i større omfang.

Jørgen Kühl

Fra den lokalhistoriske arbejdsmark i Sønderjylland 1995

Historisk Samfund for Sønderjylland

Årsberetning 1995 ved Lars N. Henningsen

Historisk Samfund for Sønderjylland afholdt lørdag den 11. maj 1996 årsmøde på Vedsted Landbohjem. Ca. 70 medlemmer var mødt frem. Formanden for Haderslev amtskreds, Karl Erik Olesen, Starup, blev valgt til dirigent. Han konstaterede, at generalforsamlingen var indvarslet efter vedtægternes bestemmelse herom og gav ordet til formanden, Lars N. Henningsen. Efter mindeord over foreningens formand 1980-86 og æresmedlem, Poul Andersen, Munkemølle, aflagde formanden følgende beretning:

Når man sammenligner året i år – 1996 – med året før, er det ligesom at være vendt tilbage til hverdagen. 1995 var så rigt på jubilæer. I år har vi ikke så mange. Til gengæld er vi i Historisk Samfund begyndt at ruste os til næste år, når foreningen fylder 75 år. Vi er gået i arbejdstøjet. Vi overvejer nye publikationer, foredrag, ændringer i Sønderjyske Årbøger og måske også nogle mere sprælske tiltag. Mere kan jeg ikke røbe nu.

I 1995 valgte vi at samle kræfterne om at markere 75 året for Genforeningen i 1920. Afstemningen dengang og den efterfølgende grænsedragning betød afslutningen på 56 års fremmedherredømme. Netop i år er det muligt at fornemme længden af perioden 1864-1920: Da vi for nylig fejrede 9. april, var der gået nøjagtig 56 år siden 1940. Det giver for den ældre generation i dag et vist perspektiv. Mange der oplevede 9. april 1940 føler formentlig i dag, at besættelsesdagen egentlig ikke ligger så langt tilbage. Indtrykket fra dengang og de følgende fem onde år lever fortsat stærkt hos den enkelte. Sådan var det nok også for de ældre i 1920, som slap ud af fremmedherredømmet. De glemte aldrig hverken udlændighedsårene eller glædesstunderne i 1920. De gav også deres minder videre til børn og børnebørn. Fremmedherredømmets år og begivenhederne i 1920 kom derfor til at fylde meget i den kollektive hukommelse. De kom sikkert til at fylde mere end 9. april og årene derefter – selvom vi ved, at også disse år prægede en hel generation.

Dette er med til at forklare de store Genforeningsfestligheder i 1995 – og at Historisk Samfund valgte at deltage så stærkt i netop disse festligheder.

Når vi nu ser tilbage på festdagene i 1995, er det interessant at se, i hvor høj grad jubilæet blev fejret i nutids og fremtids perspektiv. Vi fejrede nok glæden over, at Nordslesvig kom hjem. Men både politikere og mere historisk

prægede talere valgte at lægge særlig vægt på udvalgte sider af historien: At grænsedragningen foregik på grundlag af den nationale selvbestemmelsesret, at der på det grundlag efterhånden blev opbygget en gensidig respekt mellem flertal og mindretal. Festerne blev brugt til at fremme forståelsen mellem de to folk i grænselandet, til at glæde sig over, hvor langt vi er nået. Enkelte lagde ikke skjul på, at grænselandet måske på disse felter kunne være mønster for lande og folk uden for vore grænser. Som ved andre historiske jubilæer manglede der ikke politiske over- og undertoner.

Sådan indgår historien til enhver tid som aktør i en ganske nutidig sammenhæng. I tilbageblik finder vi i Historisk Samfund, at det blev et virkelig værdigt jubilæumsforløb. Vi var glade for og stolte over, at vi kunne yde vort bidrag, i samarbejde med andre – Sønderjyllands amt, Sprogforeningen, Skoleforeningen, DGI-Sønderjylland og Sønderjysk Forsøgsscene. Vi trak vejret en ekstra gang, da vi på Dybbøl den 11. juli blev vidner til noget for alvor »historisk«. For første gang nogensinde lød der her på samme tid og sted fra begge mindretal en anerkendelse af grænsen fra 1920. Det var en virkelig festdag.

Jubilæumsprogrammet

Historisk Samfunds bidrag til årets mange jubilæumsarrangementer begyndte den 24. januar, nemlig med *foredrag* af Henrik Becker-Christensen om Tønder i Genforeningstiden. Det var indledningen til en kæde af i alt 8 foredrag om Genforeningen og tiden derefter. Foredragene var lagt i Tønder, Sønderborg og Aabenraa og samlede ca. 380 tilhørere. Overvældende blev successen, da fhv. amtsborgmester Erik Jessen, pastor Günter Weitling og forfatteren Gynther Hansen den 24. oktober fortalte minder om »dansk og tysk indefra«. 160 deltagere var ved at sprænge landsarkivets foredragssal.

Sidst i januar fremlagde vi i fællesskab med Institut for Sønderjysk Lokalhistorie og Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte Inge Adriansen og Broder Schwensens bog »Fra det tyske nederlag til Slesvigs deling 1918-20« om begivenhederne i afstemningstiden. Bogen blev omtalt i sidste årsberetning.

Afstemningsfesterne den 10. februar og 14. marts blev årets første højdepunkter. I alt seks steder opførtes Jacob Clausens historiske lokalspil, som var blevet til i et samarbejde mellem Historisk Samfund og Sønderjysk Forsøgsscene. Vi sørgede for foredragsholdere, som satte stykkerne ind i det historiske perspektiv. Overalt var der fulde huse med ialt ca. 1.800 deltagere.

På den officielle Genforeningsdag den 15. juni løftede vi det første slør over den store *konkurrence om erindringer* fra Sønderjylland siden Genforeningen. Der var indkommet i alt 74 manuskripter eller ca. 2.100 sider. Bedømmelsesudvalget med repræsentanter for alle vore fem amtskredse og Niels H. Kragh-Nielsen som formand havde en spændende men vanskelig opgave, da de skulle

fordele præmiesummen på 17.000 kr. – for der var mange gode manuskripter blandt de indkomne. Hovedparten af de mange forfattere og enkelte pårørende, over 100 mennesker, overværede prisoverrækkelsen den 15. juni. Marie C. Jessen fra Padborg fik en velfortjent førstepris for sin fine beretning »Fra Felstedskov til Frøslev«. Anden og tredjepriserne gik til Hans Jensen fra Lysabildskov og Ludoph F. Matthiesen fra Padborg.

Samme dag var Kongeskansen på Dybbøl ramme om premieren på det store *festspil »Over alle grænser«*, kulminationen i rækken af Historisk Samfunds og Sønderjydsk Forsøgsscenes genforeningsspil. Stiftamtmand Ole Perch Nielsen holdt indledningstalen. Derefter samledes alles opmærksomhed om scenen. Fordelt over fire aftener trodsede ca. 5.000 tilskuere kulde og regn og fik en stor oplevelse. Historien siden 1920, som den blev oplevet af menige sønderjyder, både danske og tyske, greb de fleste. Jacob Clausen og instruktøren havde satset stort, og det lykkedes for dem og de 400 aktører. I Historisk Samfund er vi stolte af samarbejdet med Sønderjydsk Forsøgsscene. Genforeningsspillene kaldte på bred anerkendelse og opmærksomhed – helt ind i den politiske verden. Den 18. august fik Jacob Clausen som den første overrakt den nyindstiftede grænselandspris af landdagspræsidenten fra Kiel og folketingets formand Erling Olsen.

Årets helt store begivenhed blev selvfølgelig *folkefesten på Dybbøl den 11. juli* – med deltagelse af kongehuset og statsministeren, begge mindretal – og hele det danske folk. Historisk Samfund stod som medarrangør. Vi kunne glæde sig over forløbet sammen med amtet og vore kolleger i planlægningsudvalget.

Den 8. november var den sidste store dag i vort jubilæumsprogram. Her løftedes sløret over den anden af de to prisopgaver, som var udskrevet i 1993, nemlig *prisopgaven om videnskabelige undersøgelser af emner i Nordslesvigs historie siden 1920*. Der var indkommet i alt seks manuskripter. Bent Tvede Andersen, Aabenraa, modtog førsteprisen for sin undersøgelse vedr. »Indførelsen af dansk folkeskole i Sønderjylland efter 1920«. Andenprisen gik til Martin Klatt, Kiel, for arbejdet »Socialdemokratiet i Nordslesvig og det nationale spørgsmål«. Nu bliver der arbejdet på at publicere dele af besvarelserne i Sønderjyske Årbøger.

Samme dag kunne vi desuden fremlægge erindringsmosaikken »Sønderjyder siden Genforeningen«, en bog som samler de 18 bedste manuskripter fra erindringskonkurrencen. Det egentlige vindermanuskript af Marie C. Jessen blev offentliggjort i Sønderjyske Årbøger, som også blev præsenteret denne dag. De ikke benyttede manuskripter er henlagt i Historisk Samfunds arkiv. Flere af dem vil sikkert blive benyttet senere i anden sammenhæng.

Historisk Samfund satsede med andre ord ganske stort i dette jubilæumsår.

Kontant stillede det krav til vor kassebeholdning. Op mod 90.000 kr. måtte kassereren ryste op med. Vi mener, at de mange penge blev givet godt ud. Kun på ét punkt blev vi skuffet: Vi havde håbet, at den megen opmærksomhed omkring historien ville have styrket medlemskredsen. Det skete ikke. *Medlems-tallet* var ved årets udgang 2.522 mod 2.546 året før, og der var i alt 2.005 abonnenter på Sønderjysk Månedsskrift mod 1.982 i 1994. Det er fortsat pæne tal, også set på landsplan. Men stagnationen er en stadig udfordring til vor kreativitet.

Udflugter og amtskredse

Jubilæumsarrangementerne var udtryk for en satsning på formidling, i en form, som talte til andre kredse end vore traditionelle publikationer. Det gjorde vi med velberåd hu. Vi lever nemlig i en tid, hvor »kulturoplevelser« er stærkt efterspurgt. Historiske bøger og artikler er ikke nok. Mange har lyst til at deltage i udflugter og rejser, hvor der gives solid besked om historie og kultur. Denne tendens har vores udflugtsudvalg mærket. Der er god opslutning om de *udflugter*, som arrangeres af udflugtsudvalget og amtskredsene.

I 1994 gik den årlige *to-dages udflugt* til Lübeck. Den blev mødt af overvældende tilslutning. Derfor besluttede udvalget at gentage turen i 1995, således at de mange, der ikke kom med i første omgang, fik en fornyet mulighed. Det lykkedes, idet alle rettidigt tilmeldte kom med på turen, som gennemførtes i dagene 19.-20. august med samme program og igen under ledelse af Ole Perch Nielsen, Henrik Becker-Christensen og Hans H. Worsøe. Turen var begunstiget af det varme sommervejr, og deltagerne ytrede stor tilfredshed med programmet og dets afvikling.

Indtil 1993 var der også tradition for en årlig *én-dages udflugt*. I de senere år kneb det dog med tilslutningen, og der blev indlagt en pause. Vi har imidlertid mærket, at der stadig er et behov for disse ture. Derfor har udvalget besluttet forsøgsvis at genindføre éndages busudflugter sideløbende med flerdagesturen, første gang i 1996.

Historisk lørdag blev arrangeret af Haderslev amtskreds og blev noget ud over det tilvante. Vi stod til søs på Haderslev fjord med den nye turistbåd »Helene«. Skibet var chartret af amtskredsen og blev fyldt til sidste plads med 100 deltagere. Lennart Madsen og Karl Erik Olesen fortalte undervejs, og der var bustransport tilbage til Haderslev. En stor succes, mente alle, der var med.

Amtskredsene er vore »græsrodde«, og heldigvis er der liv i dem. I hver kreds er der afholdt i gennemsnit fire arrangementer med generalforsamling, foredrag eller udflugter på programmet. Omkring 1.400 har deltaget. De årlige fællesmøder med de lokalhistoriske foreninger og arkiver er overalt meget besøgte.

Publikationer

Nye initiativer var der således mange af i jubilæumsåret. Men inden for det traditionelle hovedfelt – bogforlaget – blev der også nået nye højder. Vi var en flittig gæst hos landsdelens bogtrykkere. I alt 2.170 bogsider sendte vi ud i verden.

Sønderjyske Årbøger blev stor, på 587 sider, kun overgået af 100-års bindet i 1989. Årbogen var en slags festskrift til Genforeningsjubilæet. Den samlede de vigtigste jubilæumstaler, først og fremmest talerne ved den store fest på Dybbøl. De blev gengivet ordret som de blev holdt – og ikke efter manuskriptterne. Der var faktisk stor forskel – især i hovedtalen.

Som nævnt fandt vindermanuskriptet fra erindringskonkurrencen plads i årbogen. Marie Jessens erindringer er en fin og følsom beretning fra et langt liv. Gennem en kvindes øjne får man et billede af, hvordan vor landsdel og levevilkårene er ændret så utroligt gennem de 75 år. Læs hendes fortælling – det vil De ikke fortryde!

Endelig samlede årbogen 12 store artikler, som alle beretter om udvalgte sider af genforeningsprocessen, og der var anmeldelser og beretninger om arbejdet i landsdelens museer, forskningsinstitutioner, lokalhistoriske arkiver og foreninger. *Sønderjysk Månedsskrift* blev præget af de mange jubilæumsnumre. Allerede årets første nummer var et temanummer i anledning af 75 året for afstemningen. I maj var det befrielsesjubilæet, der satte dagsordenen for et udvidet temanummer med glade tøndringer på forsiden af bladet. Månedens efter var Genforeningen det samlende emne. Den røde tråd var her de mange forskellige måder, som Sønderjylland og den øvrige del af landet gennem årene har markeret Genforeningen på. Takket være økonomisk støtte fra Sønderjyllands amt blev der ved denne lejlighed råd til en lang række farvebilleder.

Endelig kunne månedsskriftet med støtte fra de involverede kommuner i december markere et af de mindre jubilæer, 25 året for kommunalreformen i 1970, med et udvidet og farvelagt temanummer om de sønderjyske kommunevåbener. Bladet vakte bred offentlig opmærksomhed og viste, at vi her havde ramt et emne, som nyder udstrakt folkelig interesse.

Selv om de mange jubilæer har domineret *Sønderjysk Månedsskrift* i 1995, så var der dog plads til mange artikler fra læg og lærd, som løbende bliver indsendt til redaktionen. De er med til at give bladet dets særlige profil. Den profil agter *Sønderjysk månedsskrift* at fastholde fremover.

Også flere af de selvstændige *bøger* blev præget af jubilæumsåret. En udløber af 75-året var erindringsantologien »Sønderjyder siden Genforeningen«, hvor 18 manuskripter fra erindringskonkurrencen blev trykt. Det er dagligdagens kulturhistorie fra 1920 og frem til ca. 1960, fortalt af ganske almindelige sønderjyder fra alle egne af Sønderjylland. Bogen blev godt modtaget af pressen

og var allerede ved nytår solgt i over 500 eksemplarer. Inden længe vil den nok være udsolgt.

Den ældre historie blev tilgodeset med fhv. landsarkivar Peter Kr. Iversens kildeudgave »Tre gottorpske jordebøger 1607-13«. Her er alle gårde i de tre gamle amter Aabenraa, Tønder og Løgumkloster anført med oplysninger om besiddere, areal, afgifter og udsæd. Bogen er dermed en vigtig landbo- og personalhistorisk kilde. Når man tager dens specielle karakter i betragtning, har salget været absolut tilfredsstillende.

Lige så vigtigt det er at udgive nye publikationer, lige så vigtigt kan det være at skaffe overblik over det allerede trykte. Et centralt hjælpemiddel hertil blev skabt med Niels H. Kragh-Nielsens fortegnelse over artiklerne i Sønderjysk Månedsskrift fra starten i 1924 til og med 1994. Fortegnelsen og de tilhørende registre gør det meget nemmere end hidtil at finde rundt i de knap 5.000 artikler, som er trykt i månedsskriftet i de 70 år. Kragh-Nielsens store og værdifulde arbejdsindsats er blevet godt belønnet ved den udbredte interesse, bogen har vakt blandt månedsskriftets abonnenter.

Vore hjælpere

Sammen med de foregående års bogudgivelser har publikationerne virket afgørende med til at sikre et godt regnskabsresultat i 1995. Medlemmerne og andre har vist god interesse som købere. Men uden tilskud gik det ikke. Mange har ydet støtte i året 1995, ligesom i de foregående år. Jeg kan nævne Sønderjyllands Amtskommune, Amtsmuseumsrådet, 23 sønderjyske kommuner, Tips- og Lottomidlerne, Sønderhav og Omegns Mødehus' Legat, Dansk Kultursamfund, Det Unge Grønseværn, Alving-Fonden, Lauritz og Augusta Dahls Mindelegat, Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, Oberst Parkovs Mindefond, Carlsberg-Fondet, Fabrikant Mads Clausens Fond, P. J. Schmidts Fond, Nykredit, Brdr. Brovsts Legat og Union Bank. De har sammen med medlemmerne muliggjort de mange aktiviteter – og så har jeg endda undladt at nævne den lange række af sponsorer bag Genforeningsspillene. Alle skylder vi dem stor tak.

Det samme gælder vore hjælpere på kontoret. Aage Skærbæk og Mona Mitchell klarer det praktiske arbejde i det daglige, og vi har et fint samarbejde med Institut for Sønderjysk Lokalhistorie. Det er et rigtigt team-work. Tak for det.

Formandens beretning blev godkendt uden bemærkninger. Det samme gjaldt regnskabet, som fremlagdes ved foreningens kasserer, Henning Mathiesen, Sønderborg. Det blev vedtaget at forhøje kontingentet for 1997 til 125 kr. og abonnementsprisen for Sønderjysk Månedsskrift til 140 kr., mens prisen for kombineret medlemskab og abonnement uændret vil være 220 kr. Ved valget til styrelsen blev Elsemarie Dam-Jensen,

Henning Mathiesen, Lars N. Henningsen og Hans Schultz Hansen genvalgt. Julius Beier og Frede Rudolph blev genvalgt som revisorer. Der var ikke fremsendt forslag til årsmødet. Under punktet eventuelt takkede Troels Fink styrelsen for dens særlige indsats i jubilæumsåret 1995. Inger Jørgensen, Hokkerup, efterlyste en opfølgning af beslutningen om at annoncere amtskredsens egnsvandring samlet, så alle medlemmer kunne deltage uanset bopæl. Formanden forklarede og beklagede, at det endnu ikke var sket.

Efter kaffen holdt museumsinspektør Steffen Heiberg fra Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot i Hillerød et engageret og grundigt foredrag om hoffivet i Danmark og hertugdømmerne på Christian 4.s tid, hvor han ved hjælp af lysbilleder viste og tolkede en række samtidige eksempler på kongemagtens selvfremsstilling. Efter foredrag og spørgsmål sluttede formanden årsmødet, hvorpå mange deltagere begav sig til Vedsted kirke, hvor pastor Carsten Vigsø viste rundt.

Haderslev amtskreds

I beretningen sidste år om 1994 kunne det ikke undgås, at der også blev fortalt om det arbejde, der netop var igang i forbindelse med genforeningsarrangementerne. Mange fik gode oplevelser, og det har gennem hele 1995 affødt mange positive bemærkninger.

Vi oplevede det stærkest i forbindelse med sommerudflugten på Haderslev fjord med det gode skib »Helene«. Her fik vi lejlighed til at betragte det danske landskab og høre museumsinspektør Lennart Madsen og undertegnede fortælle om den historie, der er foregået gennem de sidste par tusinde år langs Haderslev fjord. Turen samlede ca. 100 deltagere, der nød det flotte sommervejr.

Derudover har amtskredsen den 14. jan. 1995 holdt fællesmøde med de lokalhistoriske arkiver i Hejls og i begyndelsen af 1996 i det nyindrettede arkiv i Rødding, begge gange med stor deltagelse.

Karl Erik Olesen

Aabenraa amtskreds

Ved generalforsamlingen 27. april genvalgte Svend Agertoft, Varnæs og Hans Henrik Bang, Bov. Museumsinspektør Jens Ole Lefèvre, Sønderborg holdt foredrag om feltpræst Erik Hoyer Møllers krigserindringer fra Treårskrigen.

Den 8. juni var der aftenudflugt til Urnehoved og Bjolderup kirke. Man sluttede på Uge kro, hvor H. H. Bang fortalte om de gamle kroejere og Esther Feddersen om Bolderslev kongsgård.

Det årlige fællesmøde med de lokalhistoriske foreninger og arkiver 23. november samlede 50 deltagere fra samtlige foreninger. Vi besøgte Bov lokalarkiv, og mødtes bagefter i Bov museum. Museets formand N. P. Lund-Jensen fortalte om de gamle veje gennem Bov kommune, og foreningerne orienterede om deres arbejde. I samarbejde med Byhistorisk Forening og Aabenraa Museums venner var der 30. november foredragsaften med fhv. politimester Iver Møller, Aabenraa, som fortalte om »25 år som grænsepolitimester«, herunder om retsopgøret og Gråsten slot. Der var god tilslutning med godt 60 deltagere.

Endelig markerede vi sammen med Grænseforeningen og Foreningen Norden den 9. februar 1996 afstemningsdagen med et foredrag på Folkehjem. Forstanderparret Dibern fra Højer Ungdomsskole underholdt 60 deltagere med et causeri i billeder, ord og toner om Sønderjyllands historie.

Hans H. Bang

Sønderborg amtskreds

I 1995 var der fire arrangementer. Ved generalforsamlingen 27. april på bykroen i Broager indvalgte Anne-Dorthe Overgaard i bestyrelsen. Franz Wingender, Flensborg, holdt foredrag om konsekvenserne af Genforeningen i 1920, som de tog sig ud syd for den nuværende grænse. Der var ca. 15 deltagere.

Den 15. august samledes 90 deltagere til byvandring i Ketting, hvor den tidligere ejer af »Bisppegård« Poul LaCour Møller fortalte om bispesædets historie. Pastor Dan Sørensen orienterede om kirken og præstegården, hvor vi sluttede af med kaffebord.

Sammen med Slægtshistorisk Forening indbød vi 7. oktober til foredrag på biblioteket i Sønderborg over emnet Handelskompagnier i 1700-tallet med arkivar i Rigsarkivet Erik Gøbel.

Endelig var der 13. november fællesmøde i Holm med de lokalhistoriske foreninger og arkiver. På »Lindeværftet« og senere i »Sognegården« fortalte Knud V. Valbjørn og Aage Jensen om Hjortspringbåden og gården Hjortspring og viste lysbilleder – der var ca. 60 deltagere.

Paul Rathje

Tønder amtskreds

Generalforsamlingen 18. februar 1996 blev afholdt på 40-års dagen for oprettelsen af amtskredsen. Formanden kunne konstatere, at deltagelsen i jubilæumsårets mange arrangementer havde været større end ventet, og han tilføjede: »Men vi skal også erindre os, at om tre år passeres tærsklen til et nyt århundrede, og dette vil nok betyde, at man med hensyn til afstemningsfesterne i nogen grad skruer ned for blusset.«

Efter generalforsamlingen holdt forstander Dieter Küssner, Jaruplund højskole, foredrag om H. C. Andersens besøg i Sydslesvig.

Udflugten i 1995 var som altid en lørdagstur, denne gang til Ladelund og Agtrup i Sydslesvig, hvor forstander Asger Gyldenkerne og fhv. gårdejer Peter Andresen tog godt imod os.

Mødet med de lokalhistoriske foreninger, arkiver og museer fandt sted højt til vejrs, i Højer mølle. Som sædvanlig var amtskredsen desuden medindbyder til afstemningsfesten i Skærbæk, i 1995 med højskolelærer Elsemarie Dam-Jensen som festtaler. Opførelsen af »Solen skinner over Gasse Høje« skinner stadig i deltagernes erindring.

Peter Madsen

Sydslesvig

Ved årets første arrangement d. 23. aug. på biblioteket i Slesvig fremlagde pastor Finn Esborg, Frederiksstad, sine meninger om danskhed generelt og Sydslesvig specielt. Ikke alle de halvt hundrede tilhørere var enige med ham.

Den 14. september ledede Stine Wiell og Nis Hardt den arkæologiske vandretur til »stenalderbønder på Jyllands højderyg«. Turen blev gennemført tosproget – af de ca. 100 deltagere kunne halvdelen ikke dansk. Den 28. september fortsatte de to guider med 50 deltagere til »oldtidsminder omkring Svavsted«. Adjunkt Michael Klos, som er født i Flensborg, fortalte den 25. oktober om »Flensborg under 1. Verdenskrig og flensborgere på alle fronter«. Den 5. marts holdt Jesper Laursen på Jaruplund højskole foredrag om »Krybskytter« i Danmark. Der var ca. 25 tilhørere.

Til generalforsamlingen 25. april fortalte museumsinspektør Karsten Kjer Michaelsen

om udvandringen til Amerika – især til Nebraska, hvor de grundlagde landsbyerne Dannebrog, Nysted og Dannevirke.

Endelig har amtskredsen deltaget i et samarbejde med Grenzfriedensbund om udgivelsen af et tosproget hæfte skrevet af Henrik Skov Kristensen og Matthias Scharl om de danske Frøselevfangers vej til KZ-lejrenes helvede.

Amtskredsens medlemstal er let faldende. I 1995 havde 80 kombineret abonnement på Sønderjyske Årbøger og månedsskriftet. 86 fik kun årbogen og 30 var alene abonnenter af SM. Det er en tilbagegang på 9 både for SÅ og SM.

Jesper Bolund Nielsen

Andre landsdelsdækkende foreninger og arkiver

Lokalhistoriske Arkiver og Samlinger i Sønderjylland (LASS)

Formand: Randi Demuth, Østerhøj 3, 6310 Broager, tlf: 74440147.

Efter sidste årsmøde valgte Ester Feddersen at fratræde, som formand. Jeg vil sige Ester mange tak for hendes enorme indsats for LASS.

I dag består styrelsen af Johan Meier og Lars Henningsen, supleanter; Arne Buhrkal, styrelsesmedlem; Hans Carlo Jensen, sekretær; Erik Manthei, kasserer; Ester Feddersen, næstformand og undertegnede, formand.

I årets løb har vi holdt et registreringskursus og et kursus i »Takt og tone i arkivet«. Vores kurser er utrolig godt besøgt. Med hensyn til tilmeldingerne har vi set os nødsaget til at stramme op. Til det sidste registreringskursus havde vi modtaget tilmelding fra cirka 40, men der kom over 60 personer. Det var utilfredsstillende for vore medlemmer, at de ikke kunne komme på det kursus, som de havde tilmeldt sig til, men måtte tage til takke med, hvad vi kunne tilbyde. De fleste fik plads på kurset i registrering for begyndere, for her var bedst plads. Dette er både irriterende for medlemmer og instruktører. Fremover må vi derfor bede om forudgående tilmelding til Kim Furdal af det korrekte antal.

Vores årlige udflugt var rimelig godt besøgt og gik i 1995 til Nordborg. Her så vi arkivet, var på byvandring i Nordborg og sluttede med at se Danfoss Museet. Desværre måtte vi aflyse den årlige temadag på grund af sne, men vi holder den i stedet for i oktober.

For foreningskampagne-projektet, som har været 7 år undervejs, lysner det nu. Materialet vil formentlig være klar til trykning til efteråret. Trykningen af foreningsregistraturen beløber sig til ca. 250.000 kr. LASS vil søge kommuner og fonde om tilskud. Styrelsen holder møde en gang i kvartalet. Fremover er det meningen at foretage en medlemsudsendelse en gang i kvartalet. Hvis arkiverne holder udstillinger, har inventar, som I gerne vil sælge, eller har meddelelser, som ønskes ud til alle medlemmer i LASS, hører vi gerne fra jer, idet vi overvejer, at lave et medlemsbrev med sidste nyt fra arkiverne, som så bliver sendt ud med medlemsudsendelserne.

På SLA-amtskredsmødet i Middelfart deltog 11 amtskredse af landets 13 amter. Vi hørte om arkivundersøgelsen, om udgivelse af årbøger samt om kort- og matrikelstyrelsens arkiv. Af kredsens beretninger fremgik, at der ikke er den store forskel på, hvad kredsen tilbyder deres medlemmer. Kun er det beklageligt, at vi har 56 medlemmer i LASS, og at kun 19 af disse findes i SLA's arkivvejviser. Mon ikke der er arkiver, som burde overveje at blive medlem af SLA?

LASS' årlige arkivdag gik d. 23. sept. 1995 til Nordborg, hvor der blev budt på orientering om arkivet, byvandring og besøg på Danfoss-museet. Her er de 46 deltagere fotograferet uden for arkivet.

Institut for Sønderjysk Lokalhistorie. Den lokalhistoriske konsulent

Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 7462 58 60.

Leder: Kim Furdal.

Åbningstid: ma.-to. kl. 9-16 eller efter aftale.

1995 blev året, hvor instituttet takket være Sønderjyllands Amts forhøjede tilskud i højere grad end tidligere kunne hellige sig sit egentlige formål. Samlingerne har i disse år nået et omfang, så registreringsarbejdet og betjeningen af de besøgende ikke i længden alene kan varetages af frivillige. Det har derfor længe været et stærkt ønske fra instituttets side at få tilført midler til dette arbejde, så registreringsarbejdet fremover kan varetages af en fastansat medarbejder, der har et grundigt kendskab til samlingerne. Heldigvis udviste Aabenraa kommune forståelse for instituttets problemer, hvad der i oktober førte til, at instituttet for første gang kom på Aabenraa Kommunes budget med en støtte i 1996 på 50.000 kr.

Instituttet modtager løbende større og mindre afleveringer fra private, institutioner og andre lokalhistoriske arkiver. I alt er det i 1995 blevet til 87 afleveringer. I forbindelse med Afstemningsjubilæet fik instituttet lavet fem videokopier af Genforeningsfilmen med klip fra afstemningen og Genforeningen i 1920. Instituttet fik ved samme lejlighed lavet en diasserie med billeder og genstande fra Tysklands sammenbrud i 1918 til Genforeningen i 1920.

Instituttets leder har i 1995 foretaget en undersøgelse af instituttets behov og de EDB-tekniske muligheder for billedscanning. Resultatet af dette arbejde er en rapport »Elektronisk billedbehandling – behov, muligheder, visioner, omkostninger, finansiering«. Mens der afventes en afklaring af spørgsmålene omkring billedscanning, har instituttet i det forløbne år taget skridt til at anvende den ny EDB-teknologi på et andet område,

nemlig ved sikkerhedskopiering af spole- og kassettebånd. Med den ny teknologi er det muligt at overspille båndsamlingen til CD-ROM. Den for de fleste hjem så velkendte CD er i dag det bedste lagringsmiddel med en betydelig længere holdbarhed end de gammelkendte spole- og kassettebånd. Institutet har derfor i år arbejdet på at sikkerhedskopiere båndsamlingen til CD'er. Det er instituttets håb, at den første CD'er med interviews fra slutningen af 1960'erne vil foreligge i foråret 1996.

Lederen har i 1995 ydet konsulentbistand på stedet til en række arkiver. Hertil kommer de mange mindre spørgsmål og problemer, der har kunnet klares telefonisk eller ved en personlig henvendelse på instituttet. Endelig har instituttet ydet de lokalhistoriske arkiver bistand ved større fællesindkøb af arkivmaterialer – kasser, kuverter etc. –, mikrokort af kirkebøger og mapper til disse, ligesom instituttet fungerer som sekretariat for LASS.

Den lokalhistoriske konsulent måtte i 1994 konstatere, at mange lokalhistoriske arkiver lider af et generationsproblem med få, i visse tilfælde kun en enkelt leder, som er i pensionsalderen. Året 1995 bragte ikke større ændringer på dette felt. Den lokalhistoriske konsulent måtte igen yde bistand og vejledning direkte eller indirekte i forbindelse med et generationsskifte. Erfaringerne viser, at der mange steder er behov for at tilrettelægge det daglige arkivarbejde, så flere inddrages, så der ikke opstår et videnskabsmæssigt tomrum, når en aktiv arkivleder falder bort. Det koster særdeles store ressourcer, når efterfølgerne skal rekonstruere arkivets arbejdsgange og den nødvendige viden om arkivalierne. Der er stadig behov for en åben debat om de lokalhistoriske arkivers generationsproblemer. På baggrund af et enkelt tilfælde er der endvidere grund til kraftigt at indskærpe, at arkiverne sikrer sig kvitteringer og gode indkomstjournaler for modtagne arkivalier, så der ikke opstår tvivl om ejendomsretten til arkivalierne.

Problemerne i enkelte arkiver må imidlertid ikke overskygge de positive begivenheder. Således medvirkede konsulenten den 15. marts på Rømø til opstarten af Rømø Lokalhistoriske Forening.

Foreningskampagnen, der som følge af økonomiske problemer har været undervejs siden 1988, synes nu endelig at nærme sig afslutningen. Med velvillig assistance fra amtets beskæftigelsessekretariat blev det fra den 1. august muligt at ansætte en kontorassistent i jobtræning til at indtaste de sidste foreningsarkiver i ARKIBAS og udarbejde et tryklart manuskript til en foreningsregistratur for Sønderjylland.

Instituttet har i 1995 haft 93 udlån af 520 billeder, hvor ikke mindst Afstemnings-, Genforenings- og Befrielsesjubilæet satte markante aftryk i udlånsprotokollen. Udlåne er et vigtigt element i instituttets formidling, men den største offentlige interesse knyttede sig til de to udstillinger, som instituttet bidrog til i 1995. Fra den 8-15. februar bidrog instituttet i et samarbejde med Aabenraa Museum og BaneGården Kunst og Kultur til en udstilling på BaneGården Kunst og Kultur i anledning af 75-året for afstemningen i 1920. Udstillingens tema var byen Aabenraa, som de tilrejsende til afstemningen mødte i 1920 og stemningen på selve afstemningsdagen. Udstillingen nød betydelig offentlig bevågenhed og blev besøgt af ca. 800 besøgende på de kun 8 dage, som udstillingen varede.

I samme anledning åbnede den 29. januar på Flensburg Städtisches Museum udstillingen »Folkens selvbestemmelsesret«, som er blevet til i samarbejde mellem Institut für Regionale Forschung und Information, Flensburg Städtisches Museum, Museet på Sønderborg Slot, Landsarkivet for Sønderjylland og Institut for sønderjysk Lokalhistorie.

Instituttet startede i november 1994 en indsamling af julepostkort. På baggrund af

denne indsamling blev der udarbejdet en udstilling »Oldefars julekort« om ældre julekort, som åbnede den 26. november på Aabenraa Museum.

Instituttet har i 1995 arbejdet med et større projekt om Amtsringriderforeningen Aabenraas historie i anledning af ringriderforeningens 100 års jubilæum den 4. juli 1996. Til udfærdigelsen af manuskriptet har instituttet ansat cand. mag. René Rasmussen i fem måneder.

I forbindelse med Kolding Roklubs 100 års jubilæum har Instituttets leder skrevet bogen: »Roning i Kolding 1895-1995«. Endvidere har Instituttet i samarbejde med Historisk Samfund for Sønderjylland, Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte og Stadtarchiv Flensburg udgivet »Fra det tyske nederlag til Slesvigs deling 1918-20«.

Historisk Samfund for Als og Sundeved

Museet på Sønderborg Slot, 6400 Sønderborg.

Formand: Lorenz P. Christensen, Stationsgade 1, Sottrup, 6400 Sønderborg.

Slægtshistorisk Forening Sønderjylland

Formand: Jørgen Wangel, Mosevang 29, Ulkebøl, 6400 Sønderborg, tlf. 74427533.

Takket være samarbejde med Folkeuniversitetet i Sønderborg og Sønderborg amtskreds af Historisk Samfund for Sønderjylland har det været muligt at arrangere foredrag med foredragsholdere fra andre egne af landet: Lektor Knud Prange fra Københavns Universitet holdt foredrag om forskelle og ligheder mellem selvejerbønder og fæstere. Museumsinspektør Jens Ole Lefèvre, Sønderborg, fortalte om Fredericia-kolonien og den indvandring, som kom takket være byens status som fristed for folk uden for statskirken. Ved generalforsamlingen fik vi af Helen Cliff fortalt om Jordemoderens historie, især i Sønderjylland.

I april var der slægtshistorisk dag på landsarkivet med foredrag af Poul Holm, Esbjerg om fiskeriet – et mobilt erhverv 1800-1920, og der var livlig aktivitet på læsesalen.

I september havde vi samarbejds- og kontaktmøde, hvor deltagerne kunne fortælle og søge råd til egne undersøgelser.

Senere på sæsonen fulgte en række arkivarforedrag: Erik Gøbel, Rigsarkivet, fortalte om handelskompagnier, Hans Chr. Bjerg om militære kilder til slægtens historie og Hans H. Worsøe om gejstlige arkiver. Frank Lubowitz orienterede om kilder til det tyske mindretal, og ved generalforsamlingen talte Lars N. Henningsen om slægtshistorisk materiale i landsarkivet i Slesvig.

Foreningens medlemstal har nu passeret de 150.

Hjemmeværnsregion III's historiske Udvalg

Formand: Mette Marie Andersen, Gl. Toftlundvej 13, Rurup, 6520 Toftlund, tlf. 74831537.

Lokalhistoriske foreninger og arkiver

Augustenborg Kommune

Lokalhistorisk arkiv for Augustenborg kommune

Slotsalle 10, 6440 Augustenborg, tlf. 74471808.

Formand: Ruth Forum Møller, Storegade 19, 6440 Augustenborg, tlf. 74471030.

Åbningstid: Onsdag kl. 9-12 samt første mandag i måneden kl. 19-21, og efter aftale.

Leder: Hans Lind, Mosevænget 9, 6440 Augstenborg, tlf. 74471120.

I samarbejde med ungdomsskolens fotohold har arkivet foretaget en fotografering af samtlige krigergrave i kommunen. Arkivet har deltaget i arrangementet den 26. marts 1995 »Lazarettet i Augustenborg 1848«. Vi har løbende haft udstillinger i Storegade 31, hvor et vindue er stillet til vores disposition. Arkivet har eksisteret i 25 år. I den anledning har bl.a. Hans Lind i årsskriftet skrevet om arkivets vanskelige start. Der er i 1995 registreret 838 fotos, brevkort, 37 genstande som video og tegninger, 81 avisudklip og topografiske kort samt 360 skrivelser.

Bov kommune

Historisk Forening for Vis herred

Formand: Hans Henrik Bang, Padborgvej 27, Bov, 6330 Padborg, tlf. 74671618.

Den 1. november 1995 holdt H. Becker-Christensen, Aabenraa, foredrag om »Skandinavismen og Sønderjylland 1830-1850«. Den 23. november afholdt foreningen det årlige fællesmøde for lokalhistoriske foreninger og arkiver i Aabenraa amt, hvor alle foreninger var repræsenteret. H. Schriver holdt foredrag på Holbøl Landbohjem med emnet »Søgaard – specielt ejerne fra 1864-1920«. Endelig havde foreningen den 1. juni 1995 udflugt til de dele af det oprindelige Bov sogn, som i dag ligger syd for grænsen. Foreningen havde i 1995 50 medlemmer.

Bov Museum

Bovvej 2, 6330 Padborg, tlf. 74675150.

Åbningstid: Hver dag undtagen mandag kl. 14-17; skoler og større selskaber efter aftale.

Leder: N. P. Lund-Jensen, Rønsdamvej 17, Bov, 6330 Padborg, tlf. 74673332.

Bov Lokalarkiv

Bov Bibliotek, Bovvej 4, 6330 Padborg, tlf. 74673454.

Åbningstider: Mandag-torsdag kl. 10-19, fredag kl. 10-15, lørdag kl. 10-13 og efter aftale.

Leder: Kirsten Sparvath, Østerskovvej 40, Kollund, 6340 Kruså, tlf. 74678338.

De ulønnede medarbejdere har gjort et stort arbejde for at indhente det forsømte fra 1994, hvor alt var pakket væk en stor del af året på grund af ombygning. Dermed er det lykkedes at komme i bund med det meste. Lions Clubs generøse gave, EDB-programmet ARKIBAS, har sammen med en pengegave fra Historisk Forening for Vis Herred til indkøb af en computer gjort det muligt at påbegynde registreringen af samlingen på EDB. Fotosamlingen er forøget med ca. 400. personarkiver med 45 og sagsarkiver med 42.

Arkivet har i samarbejde med Historisk Forening stået for udgivelsen af fhv. skovfoged Chr. Larsen Bjerres erindringer »Fra Bjerre til Frøslev«. Ved en velbesøgt reception i arkivet blev bogen og forfatteren præsenteret. Lokalarkivet har endvidere stået for to udgivelser: Fhv. ledende skolepsykolog Ludolph Matthiesens erindringer »Erindringer fra Nordslesvig«, samt en lokalhistorisk kalender med gamle kroer som motiv.

Bredbro kommune

Lokalhistorisk Samling

Brede Bygade 14, 6261 Bredbro, tlf. 74711428.

Åbningstid: Mandag og torsdag kl. 16-18 og efter aftale.

Leder: Knud Nielsen, Toften 4, 6261 Bredbro, tlf. 74711231.

Broager kommune*Lokalhistorisk Forening for Broagerland*

Formand: Chresten A. Krogh, Møllegade 42, 6310 Broager, tlf. 74441764.

Arkivets adresse: Storegade 33, 6310 Broager, tlf. 74449351.

Åbningstider: Tirsdag kl. 15-17 og efter aftale.

Leder: Randi Demuth, Østerhøj 3, 6310 Broager, tlf. 74440147.

Arkivet har nu erhvervet kirkebøgerne på mikrokort og kan hjælpe med oplysninger om dåb, konfirmation, vielse samt dødsfald. Samtidig har vi fået et læseapparat foræret. Blandt de mange afleveringer har vi modtaget ca. 3.000 fotos fra en lokal ejendoms-handler.

Vi har haft 3 udstillinger. Først om Genforeningen, vist i Broagersalen i forbindelse med afstemningsfesten den 10. februar 1995. På Gundersen's galleri i Egernsund havde vi en udstilling i foråret, og endelig fik vi en stand på julemessen i Broager Hallen sponsoreret, som vi med glæde tog imod. I oktober havde vi besøg af kulturminister Jytte Hilden. Broagerlands Arkiv er det femte arkiv Jytte Hilden har besøgt, af de cirka 400 lokalarkiver, der findes i Danmark.

Arkivet har nu eksisteret i femten år, og vi har den store glæde, at besøgstallet er stigende, hvilket også gælder de skriftlige og telefoniske forespørgsler. Et stort ønske i fremtiden er anskaffelse af Edb.

Christiansfeld kommune*Christiansfeld Kommunes Lokalhistoriske Arkiv*

Nørregade 1, 6070 Christiansfeld, tlf. 74562598.

Lokalhistorisk forening for Christiansfeld og Omegn

Formand: Annelise Gram, Kongensgade 8, 6070 Christiansfeld, tlf. 74561992.

Foreningens arkiv: Nørregade 1, 6070 Christiansfeld, tlf. 74562598.

Åbningstid: Fredag/lørdag kl. 15-17.

Leder: Jens Lücke.

Fjelstrup Lokalhistoriske Forening

Formand: Anne-Kirsten Glumsø, Fjelstrup Nørrevej 70, 6100 Haderslev, tlf. 74566214.

Foreningens arkiv: Skolebakken 2, Fjelstrup, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Efter aftale.

Lokalhistorisk Arkiv og Forening for Hejls-Hejlsminde

Formand: Gunnar Krag, Trappendalvej 29, 6094 Hejls, tlf. 75574754.

Foreningens arkiv: Hejls Landevej 57, »Engbo«, 6094 Hejls.

Arkivets åbningstid: Tirsdag kl. 15.30-17.30 og efter aftale.

Leder: Kirsten Degn, Bagvejen 14, 6094 Hejls, tlf. 75574465.

I januar holdt Vivi Jensen, Museet på Koldinghus, foredrag om danske dronninger på Koldinghus. I februar fejrede vi 75 året for Genforeningen med et foredrag af Jørn Buch om Sønderjyllands historie 1914-20 og Genforeningen. I marts kom resultatet af bestyrelsesmedlemmernes arbejde i vinterens løb i form af en billedudstilling med 3 emner: 1. Kær Møllers historie 1600-1980, 2. Skolernes historie i Hejls, 3. Hejls Kirkegård i kulturhistorisk belysning, som trak folk til fra nær og fjern. I oktober blev der afholdt generalforsamling, hvor marinebiolog Hans Dal fra Fredericia, fortalte og viste billeder fra »Stenalderfund ved Tybrind Vig«.

Vi har, takket være offentlig og privat støtte, anskaffet en computer, en printer og arkivprogrammet Arkibas.

Vejstrup Lokalhistoriske Forening

Formand: Johannes Larsen, Gl. Skamlingvej 1, 6093 Sjølund, tlf. 75 57 50 97.

Foreningens arkiv: På Plejehjemmet »Lærkebo«, Sjølundgade 28, 6093 Sjølund.

Åbningstid: Første tirsdag i måneden kl. 19-22 eller efter aftale.

Leder: Jørgen Hesselberg, Vejstruprødvej 17, 6093 Sjølund, tlf. 75 57 48 77.

I forbindelse med generalforsamlingen den 20. april talte Anker Thygesen, Haderslev museum om »Sameksistens og konflikt« i anledning af 75 året for Genforeningen. Den 25. oktober holdt Kim Furdal foredrag om kommunalreformen for 25 år siden. Begge møder var godt besøgt. Endvidere arrangerede foreningen i juni en aftenudflugt til Frølevlejren med 22 deltagere. For bedre at pleje medlemmerne har vi udgivet et lille medlemsblad. Det er blevet godt modtaget, så fortsættelse følger.

På arkivet er vi kommet nogenlunde på plads efter et par år i papkasser. I den forløbne vinter er vi påbegyndt vort projekt med båndsamtaler med i første række ældre borgere.

Gram kommune

Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Gram og Omegn

Formand: Gunnar Lundgaard, Kirkealle 13, 6510 Gram, tlf. 74 82 21 61.

Foreningens arkiv: Kirkeallé 13, 6510 Gram, tlf. 74 82 00 92.

Åbningstid: 1. mandag i hver måned kl. 19.30-22.00. Vinter: Tirsdag kl. 09.00-11.00 og efter aftale.

Leder: Karl Gunnar Gregersen, Åvej 14, 6510 Gram, tlf. 74 82 20 68.

Kommunens lokalarkiver, biblioteket og museet stod for afstemningsfesten. Festen blev holdt i salen fra 1920, pyntet som dengang med granguirlander og blomster. En meget god udstilling var arrangeret i de tilstødende lokaler. Det blev et tilløbsstykke med ca. 400 feststemte deltagere i alle aldre. Sange og taler vekslede med Jens Rosendal, Ballum, som hovedtaler. I forbindelse med jubilæet udgav Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn en bog: Margrethe Bennetsens »Mine Erindringer«.

Festen den 4. maj samlede 800-1000 deltagere til fakkeltog med sange og festtale af greve Jens Brockenhuus Schack. Arkivet stod for arrangementet og havde i den anledning en udstilling. I alt har bibliotekets publikum haft mulighed for at se fire af arkivets udstillinger i 1995. Endvidere har året budt på ture til Vikingemuseet i Ribe, Vester Lindet, og et aftenmøde hvor H. C. Gauslund, Haderslev, fortalte om Kleinbahnen.

En gruppe af arkivets medlemmer har bistået Midtsønderjyllands Museum med rensning og arkivering af 2.800-3.000 glasnegativer. Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn har nu 206 medlemmer.

Lokalhistorisk Forening for Højrup sogn

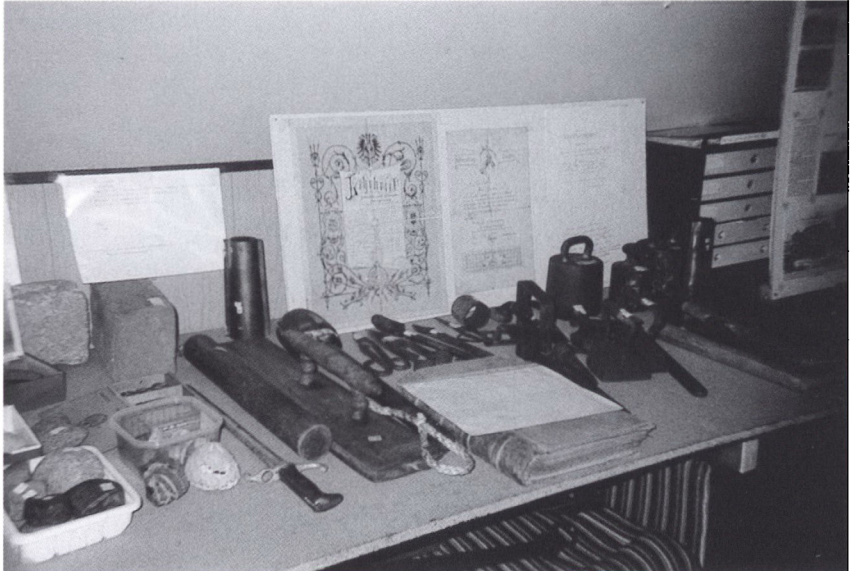
Formand: Andreas Petersen, Vestergade 53, Arnum, 6510 Gram. tlf. 74 82 61 41.

Foreningens arkiv: Skolevej 2, Arnum, 6510 Gram.

Åbningstid: Torsdage i lige uger kl. 19.30-21.45 og efter aftale.

Leder: Agnes Trans, Kastrupvej 12, Arnum, 6510 Gram. tlf. 74 82 64 31.

Foreningen har haft tre arrangementer i samarbejde med Tiset lokalhistoriske Forening. En aftenur til Møgeltønder med guide, sangaften i Tiset med Grethe Eriksen og en

Fra arkivudstillingen i Tiset lokalhistoriske forening 1995.

aftentur til Fårmandsbjerg, beliggende ved landevejen mellem Toftlund og Ribe. Derefter gik turen til »Amerikanerfarmen« Årup ved Gram. Endvidere har foreningen haft en udstilling i Arnum forsamlingshus sammen med en hobbyudstilling.

Tiset lokalhistoriske Forening

Formand: Arne Skafsgård, Stenholtvej 6, Tiset, 6510 Gram, tlf. 7482 1296.

Foreningens arkiv: Stenholtvej 6, Tiset, 6510 Gram, tlf. 7482 1296.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 14-17, og 19-22 eller efter aftale.

Leder: Ellen Skafsgård, Stenholtvej 6, Tiset, 6510 Gram.

Arkivet har haft et travlt år, først med deltagelse i afstemningsfestens store udstilling i Gram. I oktober lavede vi en udstilling med arkivalier, billeder og dele fra et dødsbo for at vise, hvad vi har liggende i arkivet. Vi har haft to lysbilledforedrag, først med P.Mathiesen, der viste billeder fra sin jordomsejling for ca. 120 deltagere. Til generalforsamlingen var det E. Højbjerg med billeder fra en tur gennem Kina. I juni gik aftenturen med ca. 65 deltagere til Møgeltønder, hvor vi så kirken og slottet. Turen blev afsluttet med kaffe i forsamlingshuset. Ved aftenturen i august mødtes ca. 60 deltagere på Fårbjerg ved Arnum, hvorefter vi kørte til Aarup, hvor vi gik det sidste stykke ud til, hvor Gelså og Fladså løber sammen.

Gråsten kommune

Gråsten kommunes lokalhistoriske arkiv

Ahlmannsparken (biblioteket), 6300 Gråsten, tlf. 7465 1375.

Åbningstid: Mandag kl. 14-16, torsdag kl. 16-18 og efter aftale.

Leder: Hans Paulsen, Stjernevej 31, 6300 Graasten, tlf. 7465 1070.

I jubilæumsåret for Genforeningen arrangerede arkivet en plancheudstilling i Den Danske Banks vinduer. De nyanskaffede mikrokort over kirkebøger fra Kværs, Rinkenæs, Adsbøl og Gråsten sogne kan nu udnyttes, idet arkivet har fået overladt et læseapparat. I forbindelse med nedlæggelse af Slagteriregion Syd har arkivet modtaget et stort antal billeder og protokoller. For at styrke kontakten udadtil vil der i begyndelsen af 1996 blive etableret et arkivudvalg. Arkivet har 4 frivillige medarbejdere samt en lønnet bibliotekar i nogle enkelte timer.

Historisk Forening for Gråsten by og Egn

Formand: Frede Chr. Ihle, Buskmosevej 16, 6300 Graasten, tlf. 74651199.

Den 10. februar var foreningen medindbyder til Afstemningsfest på »Rinkenæshus«, hvor et af de seks egnesspil »Mennesker ved en Korsvej« blev opført. Efter kaffen og mange sange, talte Inge Adriansen for de 250 mennesker, som var mødt frem.

Ved generalforsamlingen den 27. april viste Børge Kristensen og H. C. Lassen lysbilleder fra Gråsten og omegn. På genforeningsdagen den 15. juni var foreningen, sammen med de større foreninger i kommunen, indbyder til et arrangement, som startede fra Torvet i Gråsten til Slotsbakken, hvor en ny flagstang skulle indvies, og hvor tidligere forstander for Jaruplund højskole Egon Rasmussen talte.

Eftermiddagsudflugten var i år afløst af en aftenur til Bov den 21. juni. Vi kørte rundt i sognet med H. H. Bang som kyndig vejviser. Turen sluttede på Bov Museum med kaffe og en redegørelse for Museets tilblivelse. Den 22. november var der efterårs-møde på Den Gamle Kro i Gråsten. Jørn Buch holdt foredrag over emnet Grønsekampen i Sønderjylland efter 1920.

Haderslev kommune

Haderslev byhistoriske Arkiv

Haderslev Bibliotek, Bispegade 15-17, 6100 Haderslev, tlf. 74523130.

Åbningstid: Tirsdag og torsdag kl. 13-16, onsdag kl. 13-17 og efter aftale.

Leder: Bent Vedsted Rønne, Simmerstedvej 66, 6100 Haderslev, tlf. 74533321.

1995 var et overgangsår for Haderslev Byhistoriske Arkiv, idet arkivet var uden daglig leder det meste af året. Først den 1. december blev lederstillingen besat af cand.phil. i folkloristik Bent Vedsted Rønne.

Haderslev Byhistoriske Arkiv markerede sig selvstændigt i jubilæumsåret for Genforeningen 1920 og besættelsestidens afslutning. Arkivet medvirkede ved udstillingen »Fra besættelse til befrielse« på Haderslev Bibliotek, og på arkivets vegne indgik Per Christensen i redaktionen af »Besættelse – Befrielse. Haderslev 1940-1945«, som blev udgivet af Haderslev Kommune Skolevæsen. Billedmateriale blev stillet til rådighed for Haderslev Daghøjskoles kursus »Informationsmedarbejder« i forbindelse med udgivelsen »Det glade budskab. Stemningsbilleder fra befrielsesdagene i foråret 1945«. Arkivet bidrog også til fotoudstillingen »Mester Hugo's Haderslev 1920-1995«, en sammenlignende fotoserie af huse og gader, som blev vist på Haderslev Bibliotek i august måned og igen i september-oktober.

Af særlige indleveringer skal nævnes Haderslev Kommunes Tekniske Forvaltnings aflevering af bygningstegninger og arkivalier vedrørende havekolonier. Derudover den fortsatte aflevering af avisudklip og fotos fra Jydske Vestkysten. Kortsamlingen omfatter efter Teknisk Forvaltnings aflevering ca. 900 kort, tegninger og prospekter. Den er færdigregistreret på EDB og et fjerde registerbind er under udarbejdelse.

Den kommende udgivelse af Henrik Fangels værk »Haderslev Bys Historie 1864-

1920« har i vinteren lagt beslag på arkivets lokaler og samlinger. Billedredaktionen, bestående af Lennart S. Madsen og Per Christensen, har taget fast plads her.

Som en følge af arkivets trange pladsforhold er en omorganisering og udskillelse af dele af samlingerne nødvendig. I første omgang er arkivets store samling af forordninger fra før 1920 ved at blive gennemgået og dubletter overgives senere til Det danske Centralbibliotek, Flensborg og Det tyske Mindretals Arkiv, Aabenraa.

Haderslev arkiv- og museumsforening

Formand: Karen Bagge Hansen, Abildgård, Fjelstrupvej 118, Fjelstrup, 6100 Haderslev, tlf. 74 56 61 44.

Haderslev Museum skiftede museumsinspektør, da Steen Andersen blev ansat på »Museet på Trelleborg« og Orla Madsen, Horsens, tiltrådte stillingen. Allerede i januar var Orla Madsen foreningens gæst med et foredrag om Horsens' berømte søn, Vitus Bering's liv og levned i 1700-årene om de arkæologiske fund i det østlige Sovjetunion, hvor Vitus Bering døde under en af sine ekspeditioner.

Programmet i kalenderåret 1995 havde relation til 1920 og 1945, idet der blev afviklet tre foredrag i foråret og to foredrag og en paneldiskussion i efteråret under den samlende titel »Mindretal og Flertal«. Årets medlemsbog »Kampene i Haderslev 9. april 1940« af Sigvald Ejsing, Frederikshavn blev udsendt i april måned.

I maj måned modtog foreningen 6.500 kr. fra Ruth Jensen's Fond. Vi havde søgt om penge til at forny vore Højskolesangbøger, så ved efterårets foredragsrækkes begyndelse, tog vi de nye sangbøger i brug. Foreningens årlige udflugt i begyndelsen af september gik til Oldtidsparken »Hjemsted« (under opbygning), til Skærbæk Museum, Vikingemuseet m.m. i Ribe, og sluttede ved Søren Wellings landsbymuseum/samling i Mejlby. Turen gav et meget spændende indtryk af, hvor vidtfavnende vore museer/samlinger i landsdelen kan informere. Året sluttede med den traditionelle »Julestue« 2. søndag i advent, med gløgg og æbleskiver, musik, luciapiger, åben museum, udstilling, salg fra museet's kiosk m.v.

»Gammelting«, foreningens forlag, deltog sammen med andre museer, nemlig Holstebro, Varde, Koldinghus og Langelands museum i »Bogmessen« i »Forum« i november. Der var ikke stort salg fra den samlede stand, men det gav PR.

Halk-Hejsager lokalhistoriske forening

Formand: Jørgen Schmidt, Halkvej 100, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 13 64.

Foreningens arkiv: Halk-Hejsager Fællesskole, 6100 Haderslev. Leder: Jørgen Schmidt (se ovenfor).

Haderslev Slægtsforsknings Forening

Formand: Orla Iver Madsen, Skovbrynet 14, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 15 14.

I februar afholdt foreningen to aneafetener, hvor Asger Thomsen fortalte om livet på fattiggården, hvor hans fader var leder. Endvidere fortalte Orla Madsen om en drukneulykke på Dammen.

Den første tirsdag i måneden holder vi åbent hus, hvor alle kan få hjælp med deres studier i slægtsforskning om eftermiddagen. I marts måned havde vi et foredrag ved Birgit Weitling og Anne Marie Jacobsen om fattiggårde i landsdelen, og de skæbner som de husede. I april måned talte vi om etikken i slægtsforskning. Afslutningsudflugten afholdtes på Slægtshistorisk Center i Fredericia, hvor vi fik en grundig vejledning i brugen af centret.

I efteråret begyndte vi på at registrere Bjerning Kirkebøger. Ca. 10 medlemmer sled og hyggede sig fire timer hver anden tirsdag med at læse og skrive kartotekskort. Vi fortsætter til næste år. Vi har holdt et kursus i slægtsforskning på EDB. Ved det første møde i september fortalte F. S. Grove-Stephensen om ægteskabet og enlige mødre. I november fortalte A. B. Keck om kommunesammenlægninger i 1920. I december måned holdt vi vores juleafslutning, hvor Ingrid Schrøder fortalte historier.

Hoptrup sogns lokalhistoriske forening

Formand: Holger Bonde, Lysmosen 34, Marstrup, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 52 74.

Foreningens arkiv: Hoptrup kommuneskole, Hoptrup Hovedgade 62, Hoptrup, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Torsdag kl. 14-16 og efter aftale.

Leder: Holger Bonde (se ovenfor).

Både ved afstemningsfesten i Marstrup Forsamlingshus den 10. februar og ved befrielsesfesten i Hoptrup Forsamlingshus den 5. maj 1995 deltog foreningen i arrangementet. Den 25. maj deltog foreningen som sædvanlig ved byfesten i Hoptrup med »Hvornår var det nu det var«. Sidst på året havde vi arrangeret en udstilling på arkivet, der viste fotografier af samtlige sogneråds- og amtsrådsmedlemmer fra Hoptrup sogn fra perioden før kommunesammenlægningen i 1970. I anledning af 75- og 50-året for afstemningen og befrielsen havde vi udvidet årsskriftet. Det var især modstandsbevægelsen i Hoptrup, der skulle have deres fortjente hyldest. Årsskriftet uddeles gratis til samtlige medlemmer, i alt 639 ved udgangen af 1995.

Moltrup sogns lokalhistoriske forening

Formand: Karin Bonde, Bramdrup Lillefort 5, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 23 98.

Foreningens arkiv: Bramdrup Vestergade 7, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Ragnhild Thy, Rovstrupvej 17, Rovstrup, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 65 89.

Den 1. februar 1995 holdt foreningen sammen med menighedsrådet afstemningsfest, hvor der var en kort mindegudstjeneste i Moltrup kirke. Der blev lagt en krans ved mindestenen fra 1. Verdenskrig. Derefter gik vi i fakkeltog til forsamlingshuset, hvor oberst Nørgaard, Haderslev, holdt 75-års festtalen.

Ved generalforsamlingen i marts fortalte gdr. Peter Mink, Rovstrup, om sin barndom ved Østerskoven, hvor tyskerne havde store ammunitionsdepoter under anden verdenskrig. Den 6. maj holdt alle foreninger i Moltrup »Åben Landsby«, hvor foreningerne viste, hvad de kunne tilbyde af aktiviteter. I Lokalhistorisk Forening lavede vi en udstilling med billeder. Den 12. november havde foreningen 10-års jubilæum, og i den anledning besluttede bestyrelsen at skrive »Moltrup sogns historie«.

Starup sogns lokalhistoriske Arkivforening

Formand: Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20.

Foreningens arkiv: Starup Skole, Starup Skolevej, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Hveranden torsdag kl. 19 og efter aftale.

Leder: Niels P. Bladt, Bjørnøvej 3, Starup, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 41 95.

I forbindelse med generalforsamlingen i foråret 1995 blev Lunding Mejeri's historie fortalt af tidligere medarbejdere og leverandører. Den 23. november havde vi et efterårsmøde med over 50 deltagere, hvor Theodor Wogensen og Aage Niemann, der begge er født og vokset op i Starup sogn, fortalte om deres barndom i henholdsvis Vandling og

På efterårs mødet i Starup sogns lokalhistoriske forening den 23. november 1995 blev der fortalt erindringer, og der blev flittigt studeret billeder.

Brorsbøl. Foreningens årsskrift bliver godt modtaget og er medvirkende til en støt stigende medlemskreds.

Højer kommune

Højeregnens lokalhistoriske arkiv

Møllegade 12, 6280 Højer.

Åbningstid: Mandag kl. 14.30-17.00 eller efter aftale.

Leder: Folmer Christiansen, Strandvej 40, 6280 Højer, tlf. 74 78 21 23.

De nye arkivlokaler i Højer Mølle har givet stigende besøgstal.

Lundtoft kommune

Historisk Sogneforening for Varnæs og Bovrup

Formand: Knud Krog, Blansvej 28, Bovrup, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 00 37.

Foreningens arkiv: Bovrup Aktivcenter, Bytoften 13, Bovrup, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: 1. oktober – 30. april, torsdag kl. 18.30-21.00 eller efter aftale.

Leder: Johan Meier, Gl. Skolevej 6, Varnæs, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 06 18.

Den 10. februar holdtes afstemningsfest, hvor forhenværende minister J. K. Hansen, Sønderborg, talte og Wichmann Andersens orkester fra Agerskov underholdt. Foreningen har udover den årlige udstilling på Aktivcentret arrangeret to udstillinger. En om kommunens logo »De tre klokketårne« og en med før- og nu billeder fra kommunen.

Felsted sogns historiske Forening

Formand: Andreas Asmussen, Kirkevej, Felsted, 6200 Aabenraa.

Foreningens arkiv: Rådhuset, Gråstenvej 2, Felsted, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: Sidste lørdag i måneden kl. 14-16 i vinterhalvåret, eller efter aftale.

Leder: Hans Thomsen, Møgelmosevej 27, Felsted, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 52 83.

Ved generalforsamlingen i januar fortalte Kim Furdal om Hærvejen nord for Kongeåen. Den 10. februar var der et stort Genforenings-jubilæumsarrangement. Aftenen var tilrettelagt med historiske sange og en film om Kong Christian den X. og hans historiske tur gennem Sønderjylland. H. C. Staugaard overrakte arkivet et Dannebrog, syet af de sønderjyske piger på Christiansborg Slot lige før Genforeningen.

Den 19. juni havde foreningen en sommerudflugt til Kobbermøllen, hvor J. P. Hansen, Aabenraa, fortalte om produktionen på Kobbermøllen. Den 1. december udkom foreningens årbog. Leif Thomsen viste lysbilleder fra sin tur i et veterankøretøj til Normandiet på 50-års dagen for invasionen.

Lokalhistorisk Forening for Klipleve sogn

Formand: Jakob Mørk, Præstevænget 3, Klipleve, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 78 93.

Foreningens arkiv: Straagaards Smedie, Smedehuset, Skolegade 4, Klipleve, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Jørgen Hansen, Lillegade 3, Klipleve, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 76 28.

Ved generalforsamlingen talte fhv. forstander Frits Teichert. Ved »Kliple' Mærken« var der som sædvanlig arbejdende smedie. Der var godt besøgt også i arkivet, hvor der blev serveret kaffe. Søndag den 18. juni var der eftermiddagsudflugt til Dybbøl Banke. Den 5. juli og 2. august havde vi byvandring om aftenen med kaffe og gemytligt samvær i »Smedehuset«.

Sommerudflugten gik i 1995 til landsbyen Unewatt i Sydslesvig. Den 13. september havde vi en aften for vestersognet og den 18. oktober en aften for østersognet, begge aftener med lysbilleder og kaffebord. Søndag den 26. november var der arbejdende smedie, hvor det nye årsskrift blev præsenteret, og der blev serveret kaffe i Smedehuset.

Løgumkloster kommune

Historisk Forening for Løgumkloster kommune

Formand: Vagn Lauritzen, Ved Dammen 56, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 43 03.

Lokalhistorisk arkiv: Løgumkloster kommuneskole, Grønnevej, 6240 Løgumkloster.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Frede Gotthardsen, Ringgade 15, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 42 04.

Arkivmedarbejderne har anvendt mange timer med at registrere monumenter i kommunen fra krigen 1939-45 i forbindelse med et projekt ved Odense Universitets historiske Institut.

Foreningens sommerudflugt gik til Nolde Museet og til Bjerremark. Begge steder orienterede dr.phil. Sigurd Schoubye, suppleret af den daglige leder, Bente Kirchheiner. I forbindelse med kulturugen i oktober afholdtes en foredragsaften med Jørn Buch om »Sønderjylland i mellemkrigsårene«. Ved generalforsamlingen i oktober underholdt Andreas Roost med erindringer fra barndomsårene i Løgumkloster.

Nordborg kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Nordborg kommune

Løjtertøft 32, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 08 29.

Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 10-14, samt fra september til udgangen af april, mandag kl. 17-20.

Leder: Erik Manthei Nielsen, Fribjerg 32, 6430 Nordborg, tlf. 7445 18 10.

Genforeningen, befrielsen og kommunesammenlægningen i 1970 dannede basis for udstillinger i årets løb. I september markerede Hardeshøj – Ballebro færgefart sig med reception og udgivelse af en bog i anledning af selskabets 40-års jubilæum. I den forbindelse havde arkivet lavet en fotoudstilling i det Maritime Center i Hardeshøj.

Efter anskaffelsen af såvel Pc'er og Arkibassystemet har vore to medarbejdere i jobtræning været fuldt ud beskæftiget med indtastning af arkivalier. De traditionelle 5 foredragsaftener i samarbejde med LOF samlede fuldt hus. Emnerne var 1. Retsvæsen og Galgebakker, 2. Brugsforeninger, 3. Havne og færgesteder, 4. Skoler fra fortid til nutid og 5. Musiklivet. Alle indlæg fokuseret på Nordals og foredraget af lokale folk.

Sammenslutningen af lokalarkiver (LASS) afholdt sin årlige arkivdag i Nordborg lørdag den 23. september, hvor der var samlet 46 deltagere fra hele Sønderjylland.

Egen sogns lokalhistoriske forening

Formand: Henrik Skrydstrup, Runevænget 37, 6430 Nordborg, tlf. 7445 87 13.

Foreningens arkiv: Gl. Guderup 19, 6430 Guderup, tlf. 7445 87 13.

Åbningstider: Mandag kl. 18,00 eller efter aftale.

Leder: Henrik Skrydstrup (se ovenstående)

I juni arrangerede vi en udflugt til Østerholm Slotsruin, hvor Chr. Fægteborg fortalte om stedets historie. I februar flyttede vi vores arkiv fra et kælderlokale på Guderup Skole til Gl. Guderup 19, hvor pladsforholdene er mere tilfredsstillende. Vi har købt Egen Sogns kirkebøger 1734-1876 på microfiche og har to læseapparater til rådighed. I november deltog vi på Idé-messen i Guderup og præsenterede vores første årsskrift. Medlemstallet er 325.

Nørre Rangstrup kommune

Lokalhistorisk Forening for Agerskov sogn

Formand: Viggo Thomsen, Bålstedvej 11, 6535 Branderup J., tlf. 7483 51 76.

Foreningens arkiv: Agerskov skole, Nørregade 14, 6534 Agerskov.

Åbningstid: torsdage kl. 15-17 eller efter aftale.

Leder: Karen Bech Jensen, Sønderbyen 18, 6534 Agerskov, tlf. 7483 31 09.

Udflugten den 1. juni gik til Sønderborg Slot, hvor museumsinspektør Lefèvre gav en god orientering om slottet. Som sædvanlig har foreningen haft en udstilling ved den årlige Ringrider- og Ravnefest i Agerskov den første weekend i august. Sidst på året havde vi udstilling på »Møllevang« plejehjem i Agerskov. Endelig uddelte vi det første årsskrift.

Lokalhistorisk forening for Arrild sogn

Formand: Inger Sophie Andersen, Hofmannsvej 3, Roost, 6535 Branderup, tlf. 7483 43 84.

Leder: Inger Sophie Andersen (som ovenstående).

Arkivet har fra 1988 haft meget fine forhold i den gamle tyske skole i Arrild. På grund af hushandel blev vi desværre hjemløse i september 1995, og arkivet har derfor ikke fungeret siden.

Branderup-Rurup lokalhistoriske forening

Formand: Verner Bruhn, Smedegade 1, 6535 Branderup J., tlf. 7483 52 51.

Foreningens arkiv: Tingvej 1, 6535 Branderup, tlf. 7483 53 22.

Åbningstid: efter aftale.

Leder: Mette Marie Andersen, Gl. Toftlundvej 13, Rurup, 6520 Toftlund, tlf. 7483 1537.
Ved generalforsamlingen så vi lysbilleder fra en tur til de gamle krigsskuepladser og grave fra første verdenskrig. Den årlige udflugt gik til »Oldemorstoft« i Bov.

Lokalhistorisk forening for Bevtoft-Tirslund

Formand: Jens Christensen, Rosenvænget 18, 6541 Bevtoft, tlf. 7451 43 17.

Foreningens arkiv: Bevtoft Skole, Krügersvej 45, 6541 Bevtoft.

Åbningstid: Onsdag kl. 14.30-17.30, eller efter aftale.

Leder: Holger Rosenberg, Rosenvænget 2, 6541 Bevtoft, tlf. 7451 45 19.

Vi begyndte året med afstemningsfest, hvor vi skænkede de nye officielle regentbilleder til Bevtoft forsamlingshus. Ved 25-års jubilæet for kommunesammenlægningen bidrog arkivet med 9 sider til jubilæumsskriftet. Ved 50-årsdagen for afslutning af anden verdenskrig den 4. maj vistes en udstilling i forsamlingshuset, og den 5. maj kl. 08.00 samledes 125 personer ved mindestenene for flystyrtet i 1942 syd for Bevtoft. Foreningen optog video af både 4. og 5. maj-arrangementerne.

14. maj skænkede foreningen de nye officielle regentbilleder i farver til Tirslund forsamlingshus i anledning af 75-års jubilæum. Den 18. og 19. november deltog arkivet med en udstilling i forsamlingshuset. Temaet var penge, mejeriet 1887-1970 og forsamlingshuset fra 1908. Arkivet har modtaget microkortene af Bevtoft og Tirslunds kirkebøger. Foreningen havde i 1995 350 medlemmer.

Lokalhistorisk Forening for Toftlund og Omegn

Formand: Tove Rasmussen, Østergade 41, 6520 Toftlund, tlf. 7483 1733.

Nørre Rangstrup Lokalarkiv: Søndergade 56, 6520 Toftlund.

Åbningstid: Mandag kl. 16-18, eller efter aftale.

Leder: Tove Rasmussen, Østergade 41, 6520 Toftlund, tlf. 7483 1733.

Rødning kommune

Rødning lokalhistoriske arkiv

Vestergade 9, 6630 Rødning, tlf. 74 84 11 28 eller 74 84 12 88 (Rødning Bibliotek)

Åbningstid: Tirsdage kl. 9-12 og torsdage kl. 15-18, eller efter aftale

Leder: Hans Carlo Jensen.

Post bedes sendt til: Rødning Bibliotek, Kongevej 6, 6630 Rødning

Rødning lokalhistoriske Forening

Formand: Ester Torp, Gravlundvej 12, Åbølling, 6683 Føvling, tlf. 75 39 83 82.

Rødning lokalhistoriske Arkiv og Rødning lokalhistoriske Forening (der blev stiftet den 21. november 1994) åbnede dørene til de nyetablerede arkivlokaler over Rødning Biograf lørdag den 20. januar 1996.

Interessen for arkivets virke og arbejde har siden starten været ganske overvældende. Medlemstallet er på nuværende tidspunkt tæt ved 100, og forespørgslerne på arkivet har været mange. Ved hjælp af entusiastiske frivillige medarbejdere er det lykkedes at skabe gode rammer for det fremtidige arbejde. Der er blevet nedsat arbejdsgrupper, der arbejder selvstændigt ud fra bestyrelsens afstukne beslutninger og retningslinjer.

Der har i foråret været afholdt generalforsamling med lysbilledforedrag om den gamle amtsbane ved H. C. Grauslund, Haderslev, hvor der deltog 105 interesserede, samt en byvandring i Rødning ved borgmester Peter Holst og afsluttende lysbilledforedrag ved Peter Lindberg, Rødning. Her deltog 75.

Brændstrup Hjemstavnsforening

Formand og leder: Hans Madsen Schmidt, Haurumvej 2, 6630 Rødding, tlf. 74 84 1283.
Foreningens arkiv: Brændstrup kristne Friskole, Ramsherred 13, 6630 Rødding.
Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 19-21, eller efter aftale.
Foreningen har holdt afstemningsfest med 85 deltagere.

Hjerting sogns lokalhistoriske forening

Formand: Jes Friis, Hjerting Skovvej 1, 6630 Rødding, tlf. 74 84 13 61.
Foreningens arkiv: Hjerting forsamlingshus, Skovvej 1, Hjerting, 6630 Rødding.

Hygum lokalhistoriske forening

Formand: Peter Madsen, Lille Brøstrupgaard, Ribevej 5, Brøstrup, Hygum, 6630 Rødding, tlf. 74 84 12 69.
Foreningens arkiv: Ribevej 42, Hygum, 6630 Rødding, tlf. 74 84 12 69.
Åbningstid: Første tirsdag i hver måned kl. 15-17, eller efter aftale.
Vi har haft en aftenudflugt til Vilslev med en køretur gennem engene til Kammerlusen. Heldagsudflugten gik til Sydslesvig, først med ophold og gennemgang af Museet i Unevad og derefter gennem Angel til Hedeby.

Landbrugsmuseet Hygum Hjemstavnsgård

Formand: Johannes Knudsen, Søndergyden 30, 6630 Rødding, tlf. 74 84 55 66.
Åbningstid: Medio maj-juni. lørdag og søndag kl. 13-17, fra 24. juni-1. september. hverdage kl. 11-17, søndag kl. 13-17.

Lokalhistorisk Forening for Jels sogn

Formand: Margit Falkenberg Ottosen, Jelsevej 39, Grønnebæk, 6630 Rødding, tlf. 74 55 22 45.
Foreningens arkiv: Jels Skole, Krygersvej 2, Jels, 6630 Rødding.
Åbningstid: Efter aftale.
Leder: Margit Falkenberg Ottosen (se ovenfor).

Der har været et arrangement i forbindelse med de historiske mærkedage – befrielsen og Genforeningen. Der blev lavet en udstilling i en af byens tomme forretninger. Vi har været på byvandring i Tønder og deltaget i et optog i anledning af byfesten. Vi kørte med en gammel hestevogn med neg og bestyrelsen var iført »gammelt« tøj og bar forskellige høstredskaber.

Vi har husstandsomdelt en folder med tekst og billeder fra den nu lukkede Troldkær Købmandshandel. Lokale kræfter har fortalt egnshistorie bl.a. med et tidsbillede af 30-ernes udstykning på Jelseggen, hvor domænegårdene afgav jord til husmandsbrug. De tre arbejds hold – billeder – arkivalier og ejendomsregistrering – fortsætter med en gennemgang af de modtagne ejendomsskemaer.

Lintrup sogns lokalhistoriske udvalg

v/Mogens Lorentzen, Grænsevej 1, Foldingbro, 6660 Lintrup, tlf. 74 85 53 45.
Foreningens arkiv: Lintrup skole, Kirkepladsen, 6660 Lintrup.
Åbningstid: 1. og 3. tirsdag i måneden kl. 16-18, eller efter aftale.
Leder: Mogens Lorentzen, (se ovenfor)

Skodborg Hjemstavsforening

Formand: Kirsten Fynbo, Rugtoften 43, Skodborg, 6630 Rødding, tlf. 74 84 81 48.

Foreningens arkiv: Skodborg bibliotek, Søndergade 2, Skodborg, 6630 Rødding.

Åbningstid: Onsdag kl. 9.30-12.00, eller efter aftale.

Leder: Kristian Holmgård, Mølletofte 16, Skodborg, 6630 Rødding tlf. 74 84 84 85.

Året var præget af de to store mindedage, hvor foreningen og arkivet i fællesskab lavede en udstilling. Ved afstemningsfesten holdt Frode Kristoffersen foredrag om »En sønderjyde i Europa«. Vi havde endvidere en udflugt langs Vestkysten til Strandingsmuseet i Thorsminde og herregården Nr. Vosborg. Forårsvandringen gik langs Gramå med Arne Buhrkal som kyndig fortæller. Foreningen var på Sønderkov Slot, hvor Svend Aage Knudsen gennemgik udstillingen »Kongeå – en Danmarkshistorisk grænse«.

På efterårsmødet fortalte lektor ved Odense Universitet, Johannes Nørregaard Frandsen om »Da landbolivet blev til en by i provinsen«. I november fortalte den nye inspektør ved Haderslev Museum, Orla Madsen om sin tur i Vitus Berings fodspor. Endvidere havde vi en aften med »egne kræfter«, hvor lokale fortalte om deres liv. Foreningen havde en stand på julemessen om Nørregårdene og sognevandring.

Skodborg Hjemstavnsforenings Arkiv har i flere år lidt af pladsmangel. Det er nu blevet afhjulpet, da Rødding Lokalhistoriske Arkiv har hjemtaget sine arkivalier.

Skrave Hjemstavnsforening

Formand: Karl Kristoffer Juhl, Skravevej 28, Langetved, 6630 Rødding, tlf. 74 84 71 75.

Foreningens arkiv: Skrave skole.

Åbningstid: 1. mandag i måneden (i vinterhalvåret) kl. 19.30-20.30, eller efter aftale.

Lokalhistorisk Forening for Øster-Lindet sogn

Formand: Arne Buhrkal, Villavej 7, Øster-Lindet 6630 Rødding, tlf. 74 84 61 54.

Foreningens arkiv: Vestergade 9, 6630 Rødding.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Hanne Flebo og Arne Buhrkal, Villavej 7, Øster-Lindet, 6630 Rødding.

Foreningens hovedopgave i 1995 var flytning af arkivet fra Skodborg bibliotek til Rødding. Sammen med den nystartede forening i Rødding, har vi fået plads på 1. sal i Rødding Biograf. Arrangementet er et samarbejde mellem de to lokalhistoriske foreninger i Rødding og Øster-Lindet, biografforpagteren og kommunen.

Der er ca. 210 medlemmer, og kontingentet gør det muligt at udgive et lille hæfte en gang årligt.

Rødebro kommune

Lokalhistorisk Forening for Rødebro kommune

Formand: Thomas Heisel, Horsbyggårdevej 1, 6230 Rødebro, tlf. 74 669 98.

Foreningens arkiv: Villa Catharina, Callesensvej 1a, 6230 Rødebro.

Åbningstider: Første og tredje mandag i måneden kl. 15-17 og efter aftale.

Leder: Inger Danielsen, Skovvænget 11, 6230 Rødebro, tlf. 74 66 26 42.

Skærbæk kommune

Rømø lokalhistoriske forening

Formand: Rosa Schmidt, Ternevej 11, 6792 Rømø, tlf. 74 75 52 10.

Leder: Arne Jørgensen, Strømmen 10, 6792 Rømø, tlf. 74 75 63 47.

Foreningens arkiv: Arkivleder Arne Jørgensen (se ovenstående)

Ideen til oprettelse af et lokalhistorisk arkiv og en lokalhistorisk forening udsprang fra foreningen »Venner af Rømøs natur« og skyldes, at foreningen gennem årene har samlet en del ting, som bør bevares for kommende slægter, og som kræver opbevaring på forsvarlig vis.

Efter et orienterende møde den 15. marts 1995 indkaldtes til stiftende generalforsamling den 27. april 1995, hvor »Rømø Lokalhistoriske Forening« blev stiftet. Samme aften blev der indmeldt 22 medlemmer. Medlemstallet nærmer sig nu 60.

Allerede i marts modtog foreningen 15.000 kr. til arbejdet fra »Rislum Fonden«. Vort store problem er, at vi mangler lokaler. Ved det første bestyrelsesmøde var vi på Rømø Skole, hvor vi kunne få et hjørne i et kælderlokale til vore skabe m.m., men lokalet var uegnet til arbejds- og mødelokale.

Vi har besluttet, at udsende et »Nyhedsbrev« til medlemmerne. Der er erhvervet et metalskab, og Aksel Skov har en stor, fin samling af tegninger af gamle huse på Rømø. Senere på året modtog vi 20.000 kr. fra Rislum Fonden til køb af en kopimaskine. Vi har rettet henvendelse til Skærbæk Kommune om erhvervelse og drift af lokaler.

Historisk Forening for Skærbæk og Omegn

Formand: H. E. Sørensen, Melbyvej 27, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 17 04.

Foreningens arkiv: Skærbækegnens Museum, Storegade 47, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 20 52.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Bodil Bjerre, Tøndervej 13, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 14 10. (Museets tlf. benyttes)
Den 7. december fortalte Christa Andersen om sin barndom på Djursland og tiden på Tønder seminarium, inden hun blev landmandskone i Ottersbøl og lærer på Skærbæk kommuneskole.

Den 24. januar berettede Kim Furdal under overskriften »Når livet er kort«, om livsvilkår og levealder i sønderjyske landsogne. Den 10. februar havde vi afstemningsfest, hvor journalist Sven-Erik Ravn holdt talen over emnet »Hvorfor er vi sønderjyder noget særligt«. Den 5. marts fortalte museumsinspektør Jens Ole Lefèvre fra Museet på Sønderborg Slot om »En feltpræsts gerning og oplevelser i de slesvigske krige«.

Årsskriftet – Fra Skærbækegnens fortid – drejede sig om museets 10-års jubilæum, der fejredes ved sammenkomster dels på museet, dels på Jernbanehotellet.

Museet viste udstillingen »1940-1945, besat-befriet«. Frode Jakobsen, der var medlem af Frihedsrådet og senere befrielsesregeringen, foretog åbningen. Under bogmarkedet i september viste vi billeder fra 1. Verdenskrig. I oktober var der en vandrestilling »Fra afstemning til afspænding« om forholdene omkring grænsen fra Genforeningen til i dag. Besøgstallet var 2600.

Museets tilskud blev sat så meget i vejret, at Dorte Jessen kunne ansættes på heltid i tiden april-oktober.

Der blev modtaget gode og værdifulde gaver til samlingerne, bl.a. i forbindelse med udstillingen om besættelsestiden. Ved køb har vi erhvervet en gasgenerator til en bil fra besættelsestiden og en samling sjældne afstemningsplakater fra »Anden Zone i 1920«.

I forbindelse med etableringen af Hjemsted Oldtidscenter har vi måttet aflevere de oldsager fra Hjemsted, vi havde lånt fra Haderslev Museum.

Skærbækkegnens Museum

Storegade 47, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 20 52.

Åbningstid: Ca. 20. maj – ca. 20. oktober: tirsdag-fredag kl. 10- 17, lørdag-søndag kl. 14-17.

Leder: H. E. Sørensen (se ovenfor).

Sundeved kommune

Historisk Forening for Sundeved

Formand: H. C. Clausen, Langbro 2A, Ullerup, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 12 86.

Foreningens arkiv: Truenbrovej 21A, Avnbøl, 6400 Sønderborg.

Åbningstid: Onsdag kl. 15-19 og efter aftale.

Leder: Ellen Margrethe Olsen, Møllehøj 5A, Avnbøl, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 11 22.
Ved afstemningsfesten den 10. februar talte provst Christensen fra V. Sottrup. Der var 200 deltagere. 50-års dagen for befrielsen blev holdt den 4. maj med 200 deltagere. Her blev festtalen holdt af pastor dr.teol. Anders Kingo, Ullerup. Sommerudflugten gik til Ballegård, hvor H. E. Sørensen, Skærbæk, fortalte om Ballegård og de 11 store gårde, som i tiderne har været i Ullerup sogn. Her deltog ca. 300.

Selskabet for Nydamforskning

Formand: Vincent Jensen, Peberbjerg, Skovbyvej 14, 6470 Sydals, tlf. 74 41 57 47.

Foreningens arkiv: Historisk Forening for Sundeved, Truenbrovej 21A, Avnbøl, 6400 Sønderborg.

Udstilling: Nydamhuset, Nydamvej 41, Øster Sottrup, 6400 Sønderborg.

Åbningstid: Efter aftale. Nøglen udleveres på Nydamskolens bibliotek, tlf. 74 46 72 42.

Sydals kommune

Lokalhistorisk Forening for Kegnæs sogn

Formand: Peter Wehl, Forsthoved 3, Kegnæs, 6470 Sydals, tlf. 74 40 51 92.

Foreningens arkiv: På Kegnæs skole.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 18-19.30 og i vinterhalvåret efter aftale.

Leder: Hans Bertelsen, Østerbyvej 50, Kegnæs, 6470 Sydals.

Lokalhistorisk Forening for Hørup sogn

Formand: Chresten Wolf, Østerbakken 11, Høruphav, 6470 Sydals, tlf. 74 41 52 15.

Foreningens arkiv: Hørup centralskole, Vestervej 42, Kirkehørup, 6470 Sydals.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Peter Hell, Havemose 4, Lambjerg, 6470 Sydals, tlf. 74 41 52 15.

Efter generalforsamlingen den 13. marts fik foreningen overrakt en gammel fane af fanebærer Hans Clausen. Den havde tilhørt Foreningen af Krigsinvalid og enker efter første verdenskrig. Aftenturen den 30. maj gik til den genoprettede sø ved Oldenør. Byvandringen foregik den 5. juni i Majbøl, hvor beboere fortalte om deres by. Som noget nyt afsluttede vi med ristede pølser i haven hos Alice og Hugo Christiansen. Til efterårsmødet på Kirkehørup Stationskro den 9. november fortalte sygeplejerske Karin Kaad, Mindebjerg, om sine oplevelser i Jugoslavien.

Lysabild sognehistoriske forening

Formand: Viggo Vandkær Thomsen, Lysabild Degnegård, Lysabild, 6470 Sydals, tlf. 74 40 42 84 (kl. 16-18).

Lokalhistorisk Arkiv for Tandslet sogn. Medlemskort 1995

Medlemskortet for Lokalhistorisk Arkiv for Tandslet sogn 1995 bærer et skolebillede fra 1934-35.

Foreningens arkiv: På Lysabild skole.

Åbningstid: Første torsdag i hver måned (undtagen juli) kl. 16-18 og efter aftale med arkivlederen.

Leder: Nicolai Hansen, Mommarkvej 395, Mommark, 6470 Sydals, tlf. 74 40 79 95.

Ved afsløringen af en mindesten for 5. maj 1945 foran Lysabild skole med efterfølgende spisning i skolens store sal og gudstjeneste i kirken deltog op mod 400 mennesker. Vi samlede endvidere fulde huse til forfatteren Birgit Meisters foredrag om »Bogen til mine kære«. Medlemstallet er nu 736.

Tandslet lokalhistoriske forening

Formand: Peter Johannsen, Mommarkvej 313, Tandslet, 6470 Sydals, tlf. 74 40 77 33.

Foreningens arkiv: Tandslet skole, Ertebjergvej 2, 6470 Sydals.

Åbningstid: (1/10-1/4) torsdag kl. 19-21 eller efter aftale.

Leder: Svend Iversen, Østkystvejen 117, Ertebjerg, 6470 Sydals, tlf. 74 44 77 85.

Efter generalforsamlingen var der foredrag ved lokale kræfter om Tandslets skolevæsen. I forbindelse med 50-året for 5. maj blev der holdt en mindehøjtidelighed i kirken og ved genforeningsstenen. Der blev afsluttet med kaffe og foredrag på skolen, hvor ca 150 deltog. Den årlige udflugt gik til Genner Hoel vognmuseum, og til Kalvø skibsmuseum.

Sønderborg kommune

Lokalhistorisk Forening for Dybbøl, Ulkebol og Sønderborg

Formand Ole Andersen, Ringløkke 24, 6400 Sønderborg, tlf. 74 48 84 79.

Arkivets adresse: Kirkegade 8, 6400 Sønderborg, tlf. 74 43 27 10.

Åbningstider: Mandag kl. 09-12 og onsdag kl. 15-19.

Arkivleder: Ruth Kümpel, Arnkilgade 62, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 70 31.

Arkivafdeling: Torvet 2, Ulkebøl, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 93 66.

Åbningstid: Tirsdag kl. 10-12, onsdag kl. 19.30-21.

Arkivleder: Sofie Rasmussen, Sneppevej 5, 6470 Sydals, tlf. 74 40 48 63.

Årets arrangementsserie indledtes med en billedforevisning i Dybbølbibliotekets lokaler om Statsbanegården og Chr. X's Bro. På den årlige generalforsamling viste Peter L. Jacobsen lysbilleder fra det gamle Sønderborg. Ved »Bygningskulturens Dag« den 9. og 10. september bidrog foreningen med rundvisning i Brohovedskanserne. I oktober var vi på virksomhedsbesøg på landbrugsejendommen Langdel. Vor lokale ekspert i landbrugets historie, Henning Mathiesen, gav en flot redegørelse for udskiftningen i 1700-tallet.

ARKIV-NYT udkom med to numre á 24 sider.

Arkivet har i 1995 fået mange billeder fra Jydske Vestkysten. I november måned havde vi åbent hus med en udstilling over emnet »Børn og unge toner frem«. Til jul deltog arkivet i konkurrencen om at pynte det smukkeste juletræ. I den forbindelse havde medarbejderne på Kirkegade 8 arrangeret en gammeldags julestue og en eftermiddag med hyggemusik ved Viggo Armstrong. Udstillingen gav mange besøgende.

Tinglev Kommune

Lokalhistorisk Forening for Tinglev kommune

Formand: Benny Lau, Kværnholtvej 16, 6372 Bylderup Bov, tlf. 74 76 11 00.

Foreningens arkiv: Bylderup Bov Bygade 17, 6372 Bylderup Bov, tlf. 74 76 21 41.

Åbningstid: Mandag og onsdag kl. 15-18, og efter aftale.

Leder: Bibliotekar Ina Juhl, Tinglev Bibliotek, Tinglev Midt, 6360 Tinglev, tlf. 74 64 41 69.

Som følge af bibliotekets indførelse af EDB har lokalhistorisk arkiv holdt et lavt aktivitetsniveau. Foreningen har medvirket ved en udstilling i anledning af Genforeningen, ligesom vi har deltaget i arbejdet med en landsomfattende registrering af mindesmærker vedrørende 2. Verdenskrig og et landsdækkende projekt om biografer.

Tønder kommune

Lokalhistorisk Forening for Tønder kommune

Formand: Kaj Elkjær Larsen, Grev Schacksvej 3, 6270 Tønder, tlf. 74 72 20 20.

Foreningen har haft foredrag om Tønders skarprettere og kirurger ved læge Jørn Querling Jacobsen, om arbejdet i kommunalbestyrelsen før og efter kommunesammenlægningen ved gårdejer Aksel Thomsen, og om byens berømte søn, astronom P. A. Hansen, ved lektor Leif Kahl Kristensen, Århus Universitet. Den traditionelle udflugt Kristi Himmelfartsdag gik til Sliens byer, under ledelse af Jesper Bolund Nielsen fra det danske bibliotek i Slesvig.

Lokalhistorisk Arkiv for Tønder kommune

Richtsensgade 10, 6270 Tønder, tlf. 74 72 33 26.

Åbningstid: Tirsdag kl. 13-18, torsdag kl. 13-17, lørdag kl. 10-12 og efter aftale (lukket i juli måned).

Leder: Britta Bargfeldt, Marskvej 15, 6270 Tønder, tlf. 74 72 33 11.

75-året for Genforeningen gav startskuddet til en række jubilæer i byens foreninger og institutioner, hvor arkivet hjalp med at fremskaffe materiale til udstillinger og jubi-

læumsskrifter. Besøgstallet og øvrige forespørgsler er blevet fordoblet i det forløbne år. Uden den trofaste skare af frivillige hjælpere ville det ikke have været muligt at klare de mange opgaver.

Med økonomisk støtte fra fonde er der fremstillet kopier af en stor samling fotografiske glasplader, efterladt af fotograf Schwennesen.

Vojens kommune

Lokalhistorisk Forening fra Vojens kommune

Formand: Agnes Svendsen, Jernhytvej 21, 6500 Vojens, tlf. 74 54 19 41.

Foreningens arkiv: Møllerens Hus, Tørning Mølle, Tørningvej 6, Hammelev, 6500 Vojens. tlf. 74 50 70 31.

Åbningstid: Tirsdag kl. 19.30-21.00, torsdag kl. 14-16.

Leder: Laurids Lund, Hovedgaden Vest 104, Over Jerstal, 6500 Vojens, tlf. 74 54 73 45.

Vojens Kommunes 25-års jubilæum den 1. april blev markeret med en udstilling på Rådhuset om Vojens Kommune gennem 25 år.

De to næste jubilæumsudstillinger var henholdsvis 50 år for befrielsen den 4. maj og 75 år for Genforeningen, hvor vi var en del af Tørning Møllens arrangementer. Den 17. maj var vi på Damgaard Mølle og så, hvordan boghvede bliver behandlet.

Den 21. august var der aftenrundvisning i Skrydstrups gader ved Asmus Schmidt, 4. september busrundtur til Flyvestation Skrydstrup, hvor vi fik en spændende rundvisning ved Flyvestationens presseofficer Helge Jacobsen.

Den 2. november fortalte tidligere boghandler/bogtrykker Ludde Schmidt om »Huse, der forsvandt i Vojens«. Vi havde lavet to lysbilledserier, som Ludde Schmidt fortalte ud fra – en med gamle billeder fra Arkivets samlinger – og en med nye billeder fotograferet af Folmer Hildebrandt i sensommeren 1995, hvor trafiksaneringsprojektet har forandret bymidten.

1995 sluttede med den traditionelle julemesse på Tørning Mølle. 10. december lagde vi lokaler til præsentationen af Michael Uldalls bog om Styding »En landsby ved Adelvejen«. Vort medlemsblad »Arkiv-Tidende« udsendes ca. 2 gange årligt og dertil den årlige årbog. Arkivet modtog 85 afleveringer.

Lokalhistorisk Forening for Jegerup sogn

Formand: Mathias Nørgaard, Haderslevvej 2, 6500 Vojens, tlf. 74 50 61 84.

Foreningens arkiv: Jegerup skole, Bygaden 18, Jegerup, 6500 Vojens.

Åbningstid: Første tirsdag i måneden kl. 19-21, eller efter aftale.

Leder: Kaj Sandholdt, Kærager 8, Jegerup, 6500 Vojens, tlf. 74 54 29 80.

Festligholdelsen af 50-året for Danmarks befrielse skete sammen med skolen og menighedsrådet. Over 100 af sognets beboere deltog. Vi stod for den historiske del af aftenen og havde sammensat et forløb, der dels byggede på landsbegivenheder, og dels på lokale begivenheder. Som kilder havde vi protokoller fra dengang og to personer, der oplevede besættelsen som børn. Sommerudflugten gik til Skamlingsbanken.

Vi har fået yderligere to lokaler i skolens kælder, så vi har bedre muligheder for at opbevare de indkomne ting på forsvarlig måde.

Lokalhistorisk Forening for Oksenvad sogn og Omegn

Formand: Ernst K. Svennesen, Vadstedvej 10, Oksenvad, 6560 Sommersted, tlf. 74 50 43 05.

Foreningens arkiv: Ø. Lindetvej 5, Oksenvad, 6560 Sommersted, tlf. 74 50 46 07.

Åbningstid: Mandag kl. 19-21, eller efter aftale.

Leder: Ernst K. Svennesen (se ovenfor).

Samarbejdet med menighedsrådet angående gravminder og kirkegården fortsætter. Fotografering af gårde og huse, samt indsamling af gamle billeder er fortsat og udvidet med besøg på matrikelkontoret med udarbejdelse af ejerrække for øje. Året 1995 afsluttedes med udsendelse af vort medlemsblad, der denne gang omhandler den ældre skolehistorie.

Aabenraa kommune

Løjt lokalhistoriske forening

Formand: Erling Madsen, Sandskærvej 582, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 78 04.

Foreningens fotoarkiv:

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Claus Lildholdt, tlf. 74 61 80 43.

Foreningen var med til at markere afstemningen gennem en foredragsrække. Vi lavede en lille udstilling i Forsamlingshuset, og »Det lille Teater« fra Aabenraa viste spillet »Tanken har tusinde veje«. Ved generalforsamlingen fortalte Karl Lildholdt om Jørgen Bruun som skibsbygger, og han var primus motor i udarbejdelsen af »Fra det gamle Løjt« bind 18.

Foreningen lå i 1995 i flytterod. Foreningen fik efter lange forhandlinger overdraget en del af biblioteket. Nu er det lukket og brandvæsenet er herrer i huset. I forbindelse med den europæiske naturdag var vi medarrangører på en tur til Rundemølle og Kalvø, hvor der kom 75 gæster. Skibsreder H. M. Jebsen inviterede bestyrelsen til en snak om Rundemøllens fremtid, og arkitekt Günther Andersen har lånt foreningens gamle billeder af Rundemølle. Foreningen deltog i Løjt Skoles 75-års jubilæum, hvor vi skænkede hele rækken af »Det gamle Løjt« til skolen.

Ensted sogns lokalhistoriske forening

Formand: Hans Peter Meier, Buen 80, Stubbæk, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 33 98.

Foreningens arkiv: Skolegade 1, Stubbæk.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Hans Peter Meier (se ovenfor)

Foreningen har sammen med Ensted Foredragsforening og Ensted Husholdningsforening fået sat navneskilte og lavet personbeskrivelse til billedgalleriet i Ensted sogns forsamlingshus. 50-året for Danmarks befrielse blev festligholdt i samarbejde med Ensted Menighedsråd med mindegudstjeneste i Ensted Kirke og samvær i forsamlingshuset. Mange af de tidligere modstandsfolk var med til at præge festen.

Aabenraa byhistoriske forening

Formand: Esther Buchreitz, Nybro 14, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 35 11.

Efter generalforsamlingen den 19. april 1995 fortalte lederen af Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Kim Furdal, om arkivets funktioner, hvorefter vi blev vist rundt i Institutets lokaler på Landsarkivet.

I efterårets møderække, i samarbejde med Aabenraa Museums Venner og Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa Amtskreds holdt først museumsinspektør Hanne Poulsen, Handels- og søfartsmuseet på Kronborg foredrag om C. W. Eckersberg som marinemaler. Derefter fortalte skovrider Erik B. Nielsen om skove og skovdrift omkring

Aabenraa og fhv. politimester i Aabenraa, Iver Møller, berettede om 25 år som grænsepolitimester.

I slutningen af oktober blev årets julemærke præsenteret med H. P. Hanssens hjem i Nygade som hovedmotiv, og i marts modtog vi 7.500 kr. af årets overskud ved salget. Juleudsendelsen var i 1995 Sv. Aa. Faaborg: »Rundt om byens torve«.

Til det store arbejde med Slotsmøllen har vi til dags dato til restaureringen modtaget ca. 671.000 kr. Foreningen har i dag 456 medlemmer.

Oversigt over årsskrifter og periodica 1995
Udgivet af de lokalhistoriske foreninger, museer og arkiver
1995/96

Bedsted

Brudstykker af Bedsted Sogns Historie

Samlet, bearbejdet og udgivet af Henning Haugaard

nr. 21 1995. Indhold: Rim fra Mårbæk omkring 1910 – Sagn om vætter i Mårbæk
Mårbæks historie – Brodersens gård (A) i Mårbæk – Jørgensens gård (B) i Mårbæk –
Møllers gård (C) i Mårbæk – Kanalgravning i Terp i 1950'erne – Bækgård (D) i Mår-
bæk – Da Martin Madsen så en høg i sin hønsegård – Nic. C. Nielsen: Mårbækbjerg –
Bedsted sogn 1929.

Ekspedition: Henning Haugaard, Brændkjærgade 46, 6000 Kolding, tlf. 75 50 43 39.

Bevtoft og Tirslund sogne

Lokalhistorisk forening for Bevtoft og Tirslund sogne

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Bevtoft og Tirslund sogne

1 årgang 1995. 14 sider. Indhold: Kirken er et gammelt hus – Lidt om arkivets omtumle-
de tilværelse – Strandelhjørn omkring år 1900 – Sanglærkens Atterkomst – Vaaren –
Lidt om foreningens virke i 1995.

Ekspedition: Jens Christensen, Rosenvænget 18, 6541 Bevtoft, tlf. 74 51 43 17.

Bov

Historisk Forening for Vis Herred. Bov Museum

Udgivet af Historisk Forening for Vis Herred

Årgang 18. 1995. 63 sider. Indhold: H. H. Bang: Fra foreningen – Foreningens 25 års
jubilæum – N. P. Lund-Jensen: Fra Bov Museum – 5 år med pyramiderne – H. H. Bang:
Familien Rønnenkamp, Klues – Inger Jørgensen: Glimt fra Hokkerup – Inger Jørgen-
sen: Det lyder som et eventyr – Marie Jessen: Sønderjyske dialektord – Det arbejdende
museum – N. P. Lund-Jensen: Grænsedragningen 1920 i Bov Sogn – Lars H. Bak: 1920:
Padborg – Danmarks yngste stationsby – Fra redaktionen – Bestyrelserne.

Ekspedition: Historisk Forening for Vis Herred. Møllegade 1, 6330 Padborg.

Ensted

Årsskrift 1994-1995

Udgivet af Ensted Sogns Lokalhistoriske Forening

1994-1995. 40 sider. Indhold: Fortælling om Balzer Funda og fru Maria – Fortælling
om Carl Funda og fru Maria – Fortællinger af Susanna Theurich – Fortællingen om
Susanne Theurich – Billeder m.v. Hostrupskov Skole 1901-1969 – Interview med Peter
Clausen – Interview med Johan Loff – Beretning for 1995.

Ekspedition: Hans Peter Meier, Buen 80, Stubbæk, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 33 98.

Gram

Årsskrift for Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn

Udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn

1996. 23 sider. Indhold: Vedrørende foreningen – Forord – Uddrag af pastor F. C. Clau-

sens optegnelser om Gram sogn 1776 – Aaskovgaard fra Petrea Ewalds slægtsbog – Østergaard Mejeri fra Peter Jensen Nielsens erindringer – Beretning om Mine Petersen, Skjoldager – Tildragelser fra Slotsvej 13, Tine Brud, uddrag af Margrethe Bennetzens erindringer – En overenskomst vedrørende vandværket – Gram 1945 – Baldur – Arkivets bestyrelse.

Ekspedition: Gunnar Lundgaard, Kirkealle 13, 6510 Gram, tlf. 74822161.

Gråsten

Årsskrift 1995

Udgivet af Historisk Forening for Graasten by ogegn

1995. 52 sider. Indhold: Lars N. Henningsen: Poul Andersen in memoriam – Marie Petersen: Minder fra genforeningstiden – Hans Storm: Genforeningsdigte – Om Hans Storm – Hans Storm: Primula Veris – Hans Storm: Bogen – Peter Villy Böttcher: I halvtredsåret for Danmarks befrielse 1945 – Hans Sahl: Dagene efter befrielsen – Frede Chr. Ihle: Rinkenæshus 60 år – Elsebeth Thygesen Kristensen: Årets gang – Frede Chr. Ihle: Årsberetning – Hans Parker: Beretning fra arkivet.

Ekspedition: Hans Paulsen, Stjernevej 31, 6300 Gråsten, tlf. 74651070.

Haderslev

Langs Fjord og Dam. Lokalhistorie omkring Haderslev

Udgivet af forlaget Gammelting Haderslev

Årgang 1. 1994. 80 sider. Indhold: Holger Bonde: Kirstines Ynde – Lennart S. Madsen: Haderslev-præsten Johannes Oldendorph – Erik Jørgensen: Boghoved og Lønt – Jakob Røjskjær: Julle præst og andre originaler i Haderslev – Lars N. Henningsen: Hofjægermester Fritz Ræder: Min skoletid i Haderslev lærde skole 1858-61 – Peter Laursen: En anonym legatsifterske i året 1590 – Karin Bonde: Diddesminde – Hans Chr. Carstensen: Restaureringer af Diddesminde.

Ekspedition: Haderslev Museum, Dalgade 7, postboks 122, 6100 Haderslev.

Hoptrup

Hoptrup Sogns Lokalhistoriske Forening

Udgivet af Hoptrup Sogns Lokalhistoriske Forening

1995. 52 sider. Indhold: Holger Bonde: Årsberetning for 1995 – Sven Ohlsen: Fra besættelsestiden 1940-1945 – Sven Ohlsen: Hverdagen i Hoptrup efter den 5. maj – Knud Ottesen: Dr. Ottesens hjemkomst fra Horserød – For 100 år siden – For 75 år siden – For 50 år siden – For 25 år siden – Holger Bonde: Erindringer fra dagene omkring 5. maj 1945 – Sven Ohlsen: Tobaksavl på Brærsaa – Sven Ohlsen: Fra afstemningen i Hoptrup sogn i 1920 – Cathrine Jørgensen: Minder fra tiden omkring genforeningen – Sven Ohlsen: Fra genforeningstiden – Kirkeklokken i Hoptrup – Når heldet er ude.

Ekspedition: Holger Bonde, Lysmosen 34, Marstrup, 6100 Haderslev, tlf. 74575274.

Hørup

Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn

14. årgang. 1996. 40 sider. Indhold: Gudrun Forum Rasmussen: Skomager blev ved din læst – En alsisk landsby for 60 år siden – Gamle vejr-regler – Chr. Petersen: Christian Maibøll: Historien om en afholdt mælkekusk – Jørgen Nielsen – Sygdom og lægehjælp på Als i gamle dage – Thomas Jørgensen: Lidt om Hamborrehuset i Kirkehørup –

Chr. Møller: Lidt om grænsegendarmerne i distrikt Høruphav – Jørgen Wejlby: Jørgen Wejlby – Chr. Petersen: En sygetransport under krigen 1940-45 – P. A. Christensen: Om mennesker og murfolk i Høruphav og Omegn – Hans Tækker – Peter A. Christensen: Kort over »Ørhuset« – Alfred Hildebrandt: Jørgen Kocks Kobbøl – Peter Hell: Arkivet 1995 – Hans J. Christensen: Sådan gik 1995.

Ekspedition: Peter Hell, Havemose 2, Lambjerg, 6470 Sydals, tlf. 7441 5215.

Jegerup

Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn 1995

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn

1995. 50 Sider. Indhold: Matthias Nørgaard: Befolkning – folk – Året 1995 – Hans Fredsted: Lidt om starten på voksenliv efter 7 års skolegang i Jegerup og de senere rejser ud i verden – Chr. Petersen: Et lille kalajdoskopisk tilbageblik – Ellen L. Petersen og Kaj Sandholt: 1940-1945 set fra Jegerup – Ellen Louise Petersen: Tanker ved 75-årsdagen for 10. februar 1920 – Anette Aalling: Vejen til at blive konservator og en sådant beskæftigelse – Regulativ for gadefejning – Jegerup Skole 1947 – 1.-,2.-,3.-,4.-årgang på Jegerup Skole 1960.

Ekspedition: Matthias Nørgaard, Haderslevvej 2, Simmersted, 6500 Vojens, tlf: 74 50 61 84.

Klipleve

Fra Klipleve Sogn

Udgivet af Lokalhistorisk Forening

årgang 13. 1995. 72 sider. Indhold: Foreningen – Poul Heltzen og N. Møller Sørensen: Heltzenfamilien og Søgaard – Aage Laumark Møller: Om Carl og Jensine Jespersen, Lundtoft – Jens Jaenicke: Hvide Kors i Klipleve – For 50 år siden – Jørgen Hansen: Søgaardparceller, fortsat – æ digtermand.

Ekspedition: Jacob Mørk, Præstevænget 3, Klipleve, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 78 93.

Løgumkloster

Årsskrift 1995

Udgivet af Historisk Forening for Løgumkloster Kommune

1995. 32 sider. Indhold: Walter Lauterbach: Erindringer fra Løgumkloster omkring 1. verdenskrig – Louise Schjær-Jacobsen: Gamle huse i Møllegade – Ervin Leitner: Løgum Kloster mod Solvig Gods – Frede Gotthardsen: Nødlandingen.

Ekspedition: Vagn Lauritzen, Ved Dammen 56, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 43 03.

Løjt

Det gamle Løjt XVIII

Udgivet af Løjt Sogns Lokalhistoriske Forening

1995. 128 sider. Indhold: John T. Lauridsen: Hjemstavnstab og slægtens spor – Grethel Lildholdt: Kloster i Løjt-Løjt Kloster? – Grethel Lildholdt: Det lille hus »æ Kappel« i Stollig – Petrea Schmidt: Dagens Dont på en gård i 20'erne – Jes M. Holdt: Kirkebøgerne Brændte – Petrea Schmidt: Sømand Jørgen Jespersens brev til sin far 1824 – Hans Hansen Toft: Runde Mølle – Marcus Lauesen: »Portræt« – Erling Madsen: Brandfogeder på Løjt – Erling Madsen: Historien i avisen – Petrea Schmidt: Skik og brug i ældre tider – Karl Lildholdt: I Neptuns vold-fra Hans Bruhns erindringer – Lorenz Jacobsen: Jørgen Lauritsen Kruhls erindringer – Lorenz Petersen: En Levnedberetning – Petrea

Schmidt: Et Afskedsord til pastor de Richelieu – Erling Madsen: Mindeord om Mads J. Lildholdt – Løjt Lokalhistorisk Forenings bestyrelse.

Ekspedition: Aase Boysen, Hønsnap 10, Løjt Kirkeby, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 65 72.

Oksenvad

Lokalhistorisk Forening for Oksenvad Sogn og Omegn

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Oksenvad Sogn og Omegn

996. 32 sider. Indhold: Marius Kock: Skolearkiv.

Ekspedition: Ernst K. Svennesen, Vadstedvej 10, Oksenvad, 6560 Sommersted tlf. 74 50 43 05.

Rødning

Historisk Årbog for Rødning-egnen 1995

Udgivet af de lokalhistoriske arkiver og foreninger i Rødning kommune

1995. 87 sider. Indhold: Niels H. Kragh-Nielsen: Grev Raben i Skodborg – Peter Madsen: Bettelfogeder i Hygum Sogn – P. J. Seeberg: Erindringer fra Brændstrup – Peter Schøsler: Barndomserindringer fra Store Barsbøl – Sv. Aa. Aakjær: Arkitekten L. P. Aakjær i Rødning – Signe Jørgensen: Fra besættelsestiden i Rødning og Københoved – Carlo Jensen: Kommunesammenlægningen i 1970 – Lokalhistoriske arkiver, foreninger og udvalg.

Ekspedition: Hans Carlo Jensen, Rødning Bibliotek, Kongevej 6, 6630 Rødning, tlf. 74 84 12 88.

Rødekro

Fra Rødekro Kommune

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Rødekro Kommune

1995. 159 sider. Indhold: Foreningens bestyrelse og udvalg – Forord – Thomas Heisel: Året 1994-1995 – Aksel Ravn: Genner Kirke – Torp Friis Møller: Hjordkær Stationsby (fortsat) – Jens Christensen: 1995-75 år efter Genforeningen. Minder fra 1920 – Jes Friis: Ung Rødekroer på særlig opgave – Torp Friis Møller: Den nationale udvikling i Rødekro Kommune fra 1867-1920 – Aage Winther: To veteraner var med – Aage Winther: Erindringer i et jubilæumsår – Else Christensen: Hellevad omegns Andelsmejeri – byens største arbejdsplads – Torp Friis Møller: For 100 år siden. Små udpluk af Hejmdal – Torp Friis Møller: For 50 år siden. Små udpluk af Hejmdal – Harald Mathiassen: Landsbysmede i Nr. Hostrup – Harald Mathiassen: Høker Sine Lund af Nr. Hostrup – Hans Chr. Lassen: Landbrugets udvikling i Hellevad Sogn (1. halvdel) – Adolf Schaick: Erindringer fra Nordslesvig – Nis Branderup: Efterskrift – Torp Friis Møller: Fra de gamle landsbyvedtægter – Torp Friis Møller: Små glimt fra svundne tider – Min hjemstavns Søes – Sangen om Øster Løgum.

Ekspedition: Thomas Heisel, Horsbyggårdevej 1, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 94 98.

Skærbæk

H. Hofmann Nielsen: Fra Vodder Sogn. Fra Skærbækegnens Fortid nr. 8

Udgivet af Historisk Forening for Skærbæk og Omegn, Skærbækegnens Museum og Forlaget Melbyhus.

1994. 24 sider. Indhold: Spredte træk af Vodder Sogns historie – Vodder kirke – Bernt Notke og Sankt Laurentius figuren i Vodder kirke – En maskingeværrede ved Vodder kirkegård – Pastor Johannes Schmidt, Vodder.

H. E. Sørensen: Skærbæk Museum 1985-1995. Fra Skærbækegnens Fortid nr. 9
Udgivet af Historisk Forening for Skærbæk og Omegn, Skærbækegnens Museum og
Forlaget Melbyhus. 1995. 24 sider.

Ekspedition: Historisk Forening, tlf. 74751704 eller Skærbækegnens Museum, tlf.
74752052.

Starup

Årsskrift 1995

Udgivet af Starup Sogns Lokalhistoriske Forening

1995. 25 sider. Indhold: Karl Erik Olesen: Forord – Erindringer fra Starup sogn, fortalt
ved et indsamlermøde den 24. november 1994 i Starup Sogns lokalhistoriske arkivfor-
ening på Starup Skole – Vandling Station – Dikke Nissen: Erindringer fra Lønt – Anne
Kathrine Andersen: Erindringer fra Lunding bageri – Misse Jensen: Lidt om starten af
Den Socialdemokratiske Forening i Starup Sogn – Erik Vindel: Familien Vindel og
Starup præstegård i 1930'erne – N. P. Bladt: Hovedfærdelsårer gennem Starup Sogn –
Starup Skole.

Ekspedition: Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, Starup, 6100 Haderslev, tlf.
74525420.

Sundeved

Skrift for Historisk Forening for Sundeved

Udgivet af Historisk Forening for Sundeved

1995. 108 sider. Indhold: Holger Hansen: Niels Thuesen in memoriam – Niels Peter
Thuesen – Viggo Alexandersen: Om afstemningsfester – Käthe Schmidt: Omkring af-
stemningen 1920 – Peder Ludvigsen: Oplevelser i befrielsesåret 1945 – Hans Jørgen
Lorensen og Svend Lorensen: Fjordsejladsen Henrik Koch: Mine erindringer – O.
Andersen: Det tyske linjeskib i Als Fjord under 1. verdenskrig – Marianne Feil: Minder
fra en regnfuld sommer – O. Bonefeld: E kaptajn o hans kjærest – Knud Erik Sørensen:
Holbæk – O. Bonefeld: Civilfanger i 1914 – Vincent Jessen: Nydam Mose – hvad viste
udgravningerne i 1995? – Året der gik 1994.

Ekspedition: H. C. Clausen, Holmbogård, Langbro 2A, 6400 Sønderborg, tlf.
74461286.

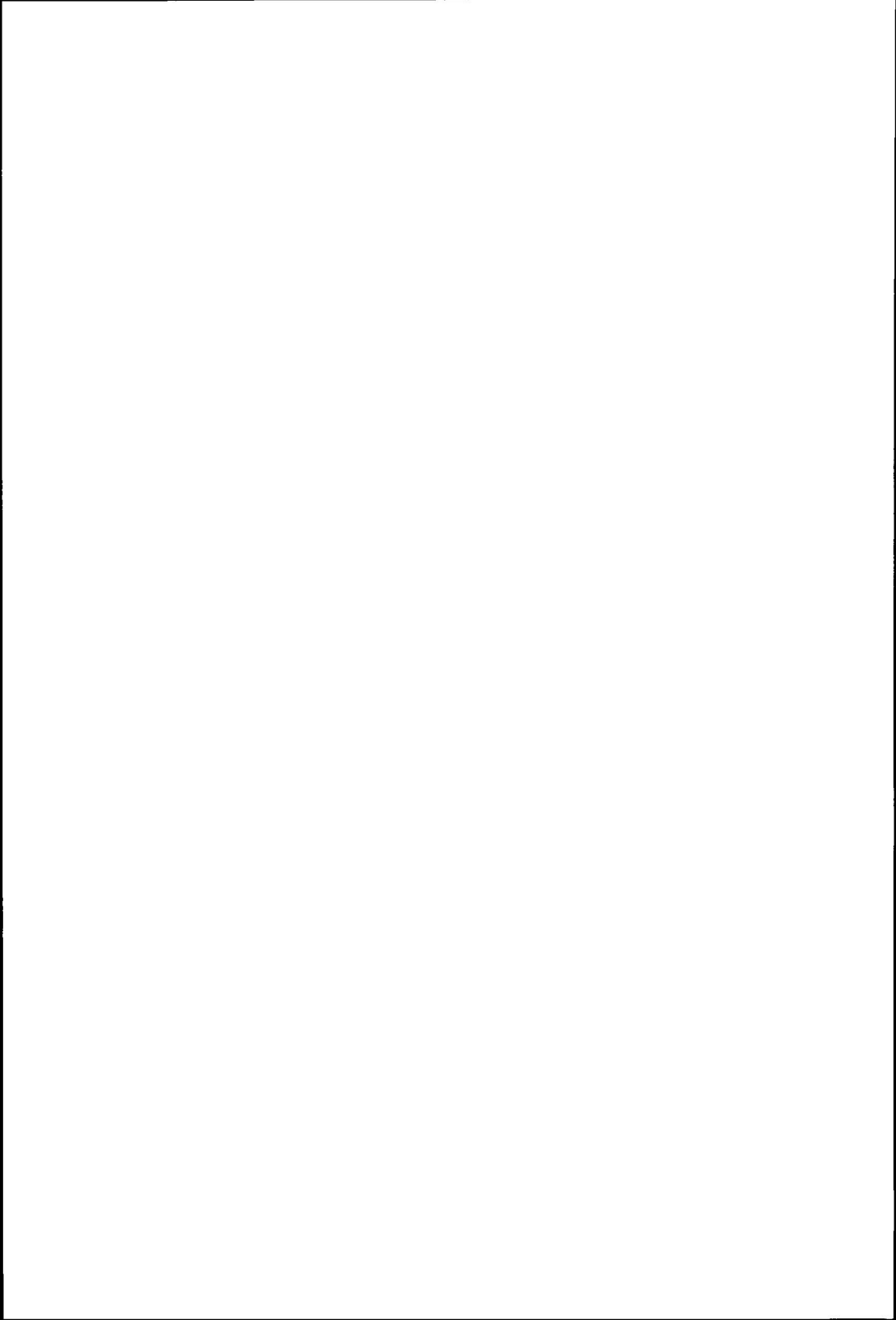
Vojens

Årbog 1995 for Lokalhistorisk Forening for Vojens Kommune

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Vojens Kommune

9 årgang. 1995. 61 sider. Indhold: Orla Madsen: Arkæologien i Vojens Kommune –
H. P. Jensen: Hammelev-gruppen 50 år efter – Tinne Pedersen og Aage Jensen: Vores
bror var medlem af Hammelev-gruppen – Laurids Lund: Som jeg oplevede dagene om-
kring befrielsen Laurids Lund: Mindstene over faldne fra 1. verdenskrig – Hans
Thomsen: Flugten til Danmark – Aage Gram: 39 år ved katederet – med 4 skolelove og
4 inspektører – Iver Nielsen: Vort sogn! Tilflytter (nybygger) 1948 – Knud Schultz:
Skoledage i 1930'erne – Stemningsbilleder fra Vojens – Hans Albin Kallenbach: Minde-
ord om Henrik Hansen – Kurt Hansen: Smånoter fra foreningen – Laurids Lund: Årets
gang i arkivet – Agnes Svendsen: Foreningens virke 1994/95 – Vojens Kommune 1995.

Ekspedition: Laurids Lund, Hovedgaden 104, Over Jerstal, 6500 Vojens, tlf.
74547345.

Regnskab for Historisk Samfund for Sønderjylland 1995

INDTÆGTER

Modtaget foreningstilskud	84.340
Kontingent/årbøger	308.854
Sønderjysk Månedsskrift	317.398
Skrifter	479.857
Medlemsaktiviteter	49.350
	<u>1.239.799</u>

UDGIFTER

Årbøger	-285.717
Sønderjysk Månedsskrift	-300.451
Skrifter	-349.374
Medlemsaktiviteter	-106.267
	<u>-1.041.809</u>

DÆKNINGSBIDRAG	197.990
Sekretariatsudgifter	-182.220

RESULTAT FØR RENTER OG EKSTERNE INDTÆGTER	15.770
Renteindtægter	54.434
Kursdifference/rabatter	553
RESULTAT	<u>70.757</u>

Årets resultat foreslås disponeret således:

Overførsel til frie reserver	70.757
Tilbageført fra tidligere hensættelser:	
Hensættelse til indholdsfortegnelse, Sønderjysk Månedsskrift	100.000
Hensættelse til Årbøgerne	50.000
Hensættelse til Genforeningsjubilæet	85.000
TILBAGEFØRSEL I ALT	<u>235.000</u>

Balance pr. 31. December 1995

AKTIVER

Beholdning skrifter	31.198
Debitorer	21.318
Tilgodehavende moms	74.136
Periodeafgrænsningsposter	66.617
Obligationer, nom. kr. 500.000 (kursværdi kr. 511.850)	499.248
Likvide beholdninger	261.177
OMSÆTNINGSAKTIVER	<u>953.694</u>

PASSIVER

EGENKAPITAL

Saldo pr. 1/1 1995	186.428
Hensat pr. 1/1. 1995	510.000
Årets overskud	70.757
EGENKAPITAL PR. 31/12 1995	<u>767.185</u>

Der er disponeret således:

Ikke disponerede midler	592.185
Hensættelser:	
Sønderjysk Landbohistorie	150.000
Genforeningsjubilæet	0
Indholdsfortegnelse Sønderjysk Månedsskrift	0
Sønderjyske Årbøger 1994 og 1995	0
Kommende skrifter	25.000
EGENKAPITAL PR. 31. DECEMBER 1995	<u>767.185</u>

GÆLD	
Kreditorer	110.839
Skyldige feriepenge	0
Skyldig kildeskat	2.416
Skyldige omkostninger	<u>73.254</u>
KORTFRISTET GÆLD IALT	<u>186.509</u>
PASSIVER IALT	<u><u>953.694</u></u>

Styrelsens erklæring

Nærværende årsregnskab indeholder efter vor opfattelse alle relevante oplysninger, herunder alle aktiver og passiver.

Aabenraa, den 16/4 1996.

Lars N. Henningsen

Hans Schultz Hansen

Kim Furdal

Henning Mathiesen

Erklæring fra kritisk revision

Foranstående årsregnskab har vi revideret.

Vor revision har ikke givet anledning til bemærkninger.

Aabenraa, den 7/3 1996

Julius Beier

Frede Rudolph

Revisionspåtegning og revisionsberetning

Vi har revideret foranstående årsregnskab for året 1995 for Historisk Samfund.

Revisionen er udført i overensstemmelse med almindeligt anerkendte revisionsprincipper og har omfattet de revisionshandling, som vi har anset for nødvendige.

Årsregnskabet er aflagt i overensstemmelse med lovgivningens og vedtægternes krav til regnskabsaflæggelse.

Årsregnskabet giver efter vor opfattelse et retvisende billede af selskabets aktiver og passiver, den økonomiske stilling samt resultatet.

Aabenraa, den 29. februar 1996

REVISIONSCENTRET A/S, AABENRAA

Julius Beier

registreret revisor F.R.R.

Historisk Samfund for Sønderjyllands styrelse

Styrelse:

Formand: arkivar, dr.phil. Lars N. Henningsen, Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg

Næstformand: arkivar, lic.phil. Hans Schultz Hansen, Ærholm 29, 6200 Aabenraa

Sekretær: ubesat

Kasserer: regnskabschef Henning Mathiesen, Poppelhegnet 6, 6400 Sønderborg

Styrelsesmedlemmer iøvrigt:

museumsinspektør Inge Adriansen, Kyshøj 24, Høruphav, 6470 Sydals

direktør, dr.phil. Henrik Becker-Christensen, Jørgensgård 5A, 6200 Aabenraa

højskolelærer Elsemarie Dam-Jensen, Jernbanevej 11, 6240 Løgumkloster

lokalhistorisk konsulent Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa

overbibliotekar Niels H. Kragh-Nielsen, Sandnæsvej 11, 7100 Vejle

museumsinspektør Lennart S. Madsen, Haderslev Museum, 6100 Haderslev

stiftamtmand O. Perch Nielsen, Gamle Kongevej 86, 6200 Aabenraa

arkivar, dr.phil. Bjørn Poulsen, Landsarkivet, 6200 Aabenraa

landsarkivar Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34a, 6200 Aabenraa

Amtsudvalgsformænd

overlærer Hans H. Bang, Padborgvej 27, Bov, 6330 Padborg

ingeniør Paul Rathje, Midtkobbel 22, 6440 Augustenborg

skoleinspektør Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, Starup, 6100 Haderslev

overlærer Peter Madsen, Vænget 17a, 6240 Løgumkloster

bibliotekar Jesper Bolund Nielsen, Hafengang 8, D-24837 Slesvig

Sekretariat og ekspedition:

Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 46 83

åbningstid: ma.-to. kl. 9-14

Redaktionsadresser:

Sønderjyske Årbøger: Lars N. Henningsen, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg, tlf. 0049461 869 70

Sønderjysk Månedsskrift: Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60

Skriftrække: Hans Schultz Hansen, Landsarkivet, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 58

Amtskredsudvalg:*Haderslev amtskreds*

Karl Erik Olesen (formand)
Starup Kirkevej 25, Starup
6100 Haderslev
74 52 54 20

Ager Gyldenkærne (sekretær)
Hjerndrupvej 112, Hjerndrup
6070 Christiansfeld
74 56 17 33

Kirsten Fynbo (kasserer)
Rugtoften 43, Skodborg
6630 Rødding
74 84 81 48

Svend Fink
Stubbum Landevej 60, Stubbum
6070 Christiansfeld
74 56 11 93

Laurits Lund
Hovedgaden 104, Over Jerstal
6500 Vojens
74 54 73 45

Holger Bonde
Lysmosen 34, Marstrup
6100 Haderslev
74 57 52 74

Aabenraa amtskreds

Hans Henrik Bang (formand)
Padborgvej 27, Bov
6330 Padborg
74 67 16 18

Ellen Jensen
Stationsvej 36, Hovslund
6230 Rødekro
74 66 44 04

Erling Madsen (sekretær)
Sandskærvej 582, Løjt
6200 Aabenraa
74 61 78 04

Svend Agertoft (kasserer)
Vibevej 3, Varnæs
6200 Aabenraa
74 68 01 94

Inger Jørgensen
Nederbyvej 23, Hokkerup
6340 Kruså
74 60 83 61

Sønderborg amtskreds

Paul Rathje (formand)
Midtkobbel 22
6440 Augustenborg
74 47 21 69

Jørgen Wangel (kasserer)
Mosevang 29, Ulkebøl
6400 Sønderborg
74427533

Else Nissen
Storegade 22
6261 Bredebro
74710118

Anne-Dorthe Overgaard (sekretær)
Snogbækvej 25, Ø.Snogbæk
6400 Sønderborg
74469853

Sydslesvigs amtskreds
Jesper Bolund Nielsen (formand)
Hafengang 8,
D-24837 Schleswig
04621 25509

Henning Mathiesen
Poppelhegnet 6
6400 Sønderborg
74429216

Carsten Reyhé (sekretær)
Winningmay 5
D-24882 Füsing-Schaalby
04622 671

Briks Iversen
Snogbækvej 7, Baså
6400 Sønderborg
74487651

Marie Møller (kasserer)
Norder Allee 3A
D-24939 Flensburg
0461 56446

Tønder amtskreds
Peter Madsen (formand)
Vænget 17a
6240 Løgumkloster
74743740

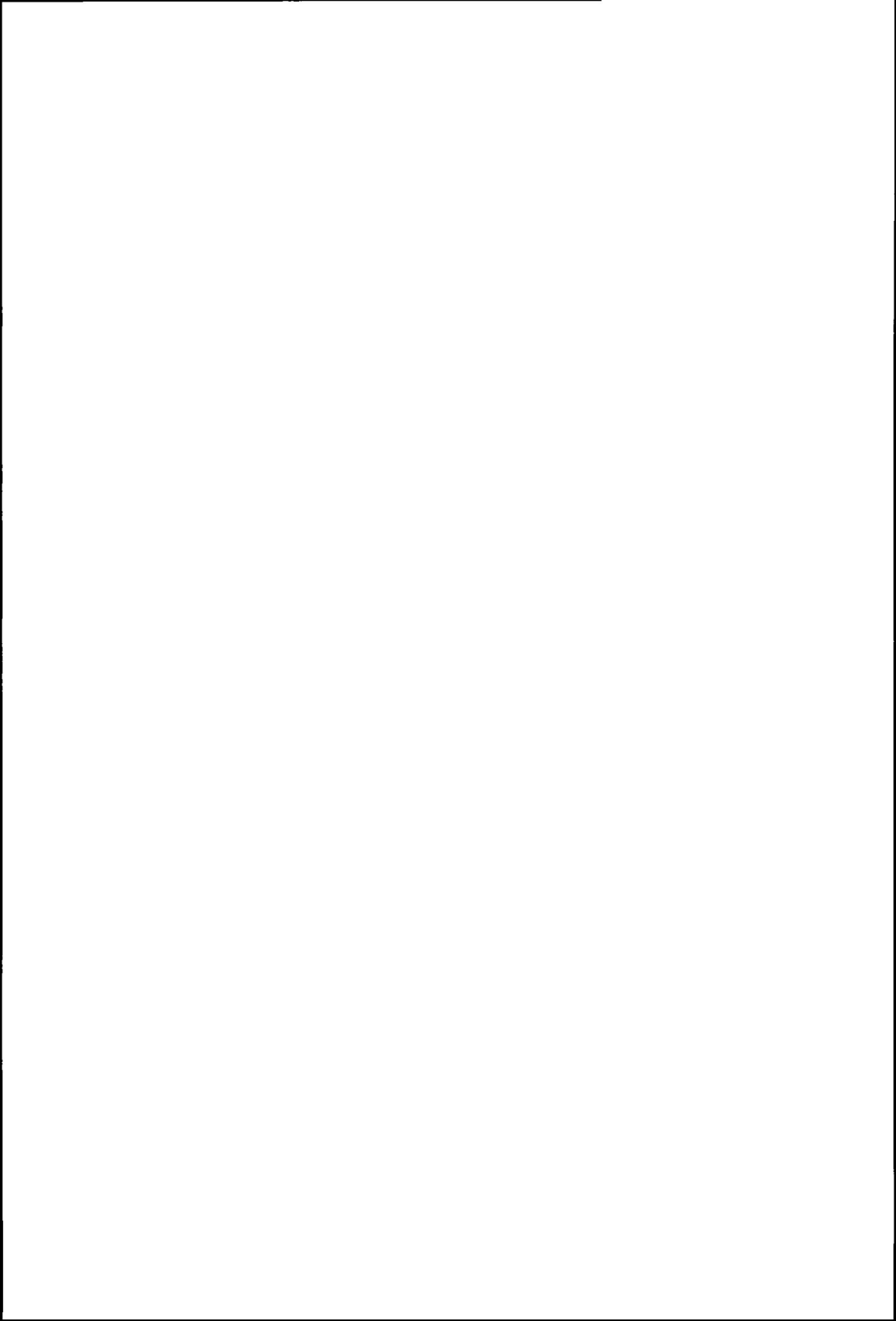
Anders Schaltz Andersen
Osterwung 5
D-25856 Hattstedt
04846 590

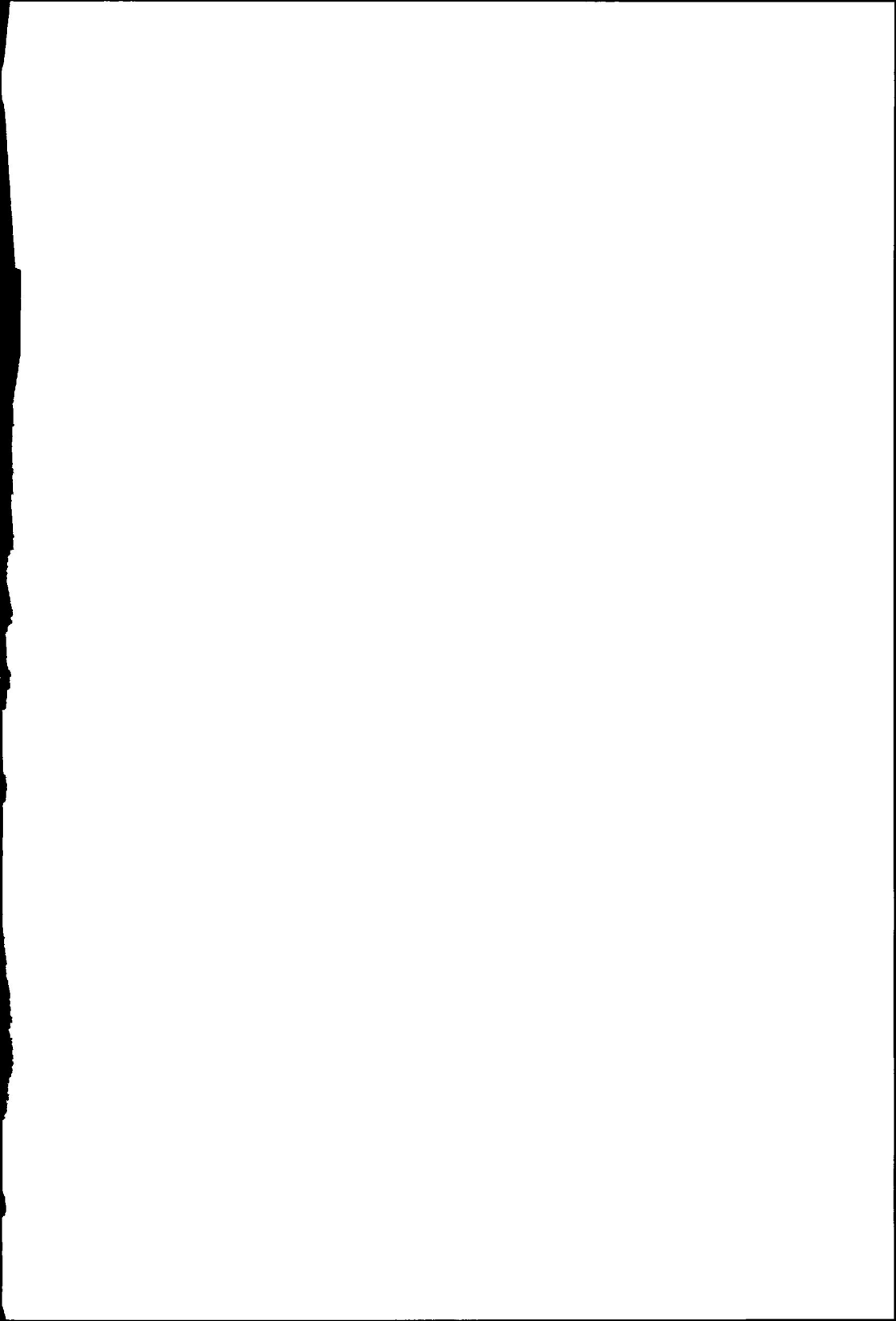
Ingolf Haase (næstformand)
Slotsgaden 28, Møgeltønder
6270 Tønder
74738569

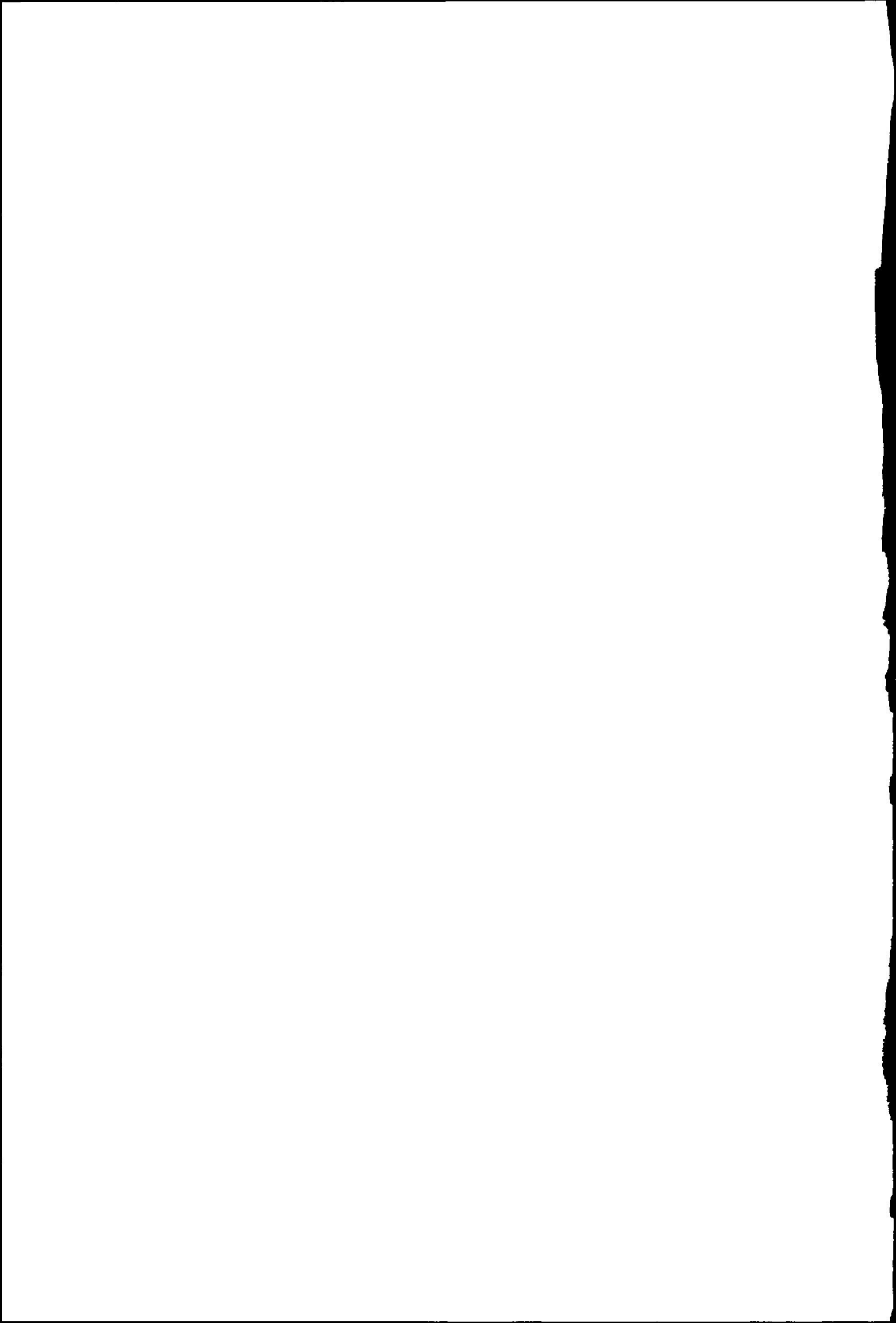
Jørgen Kühl
Danevirkegården
Ochsenweg 5
D-24867 Dannewerk
04621 37814

Bertel Steffensen (kasserer)
Nygade 20
6780 Skærbæk
74751208

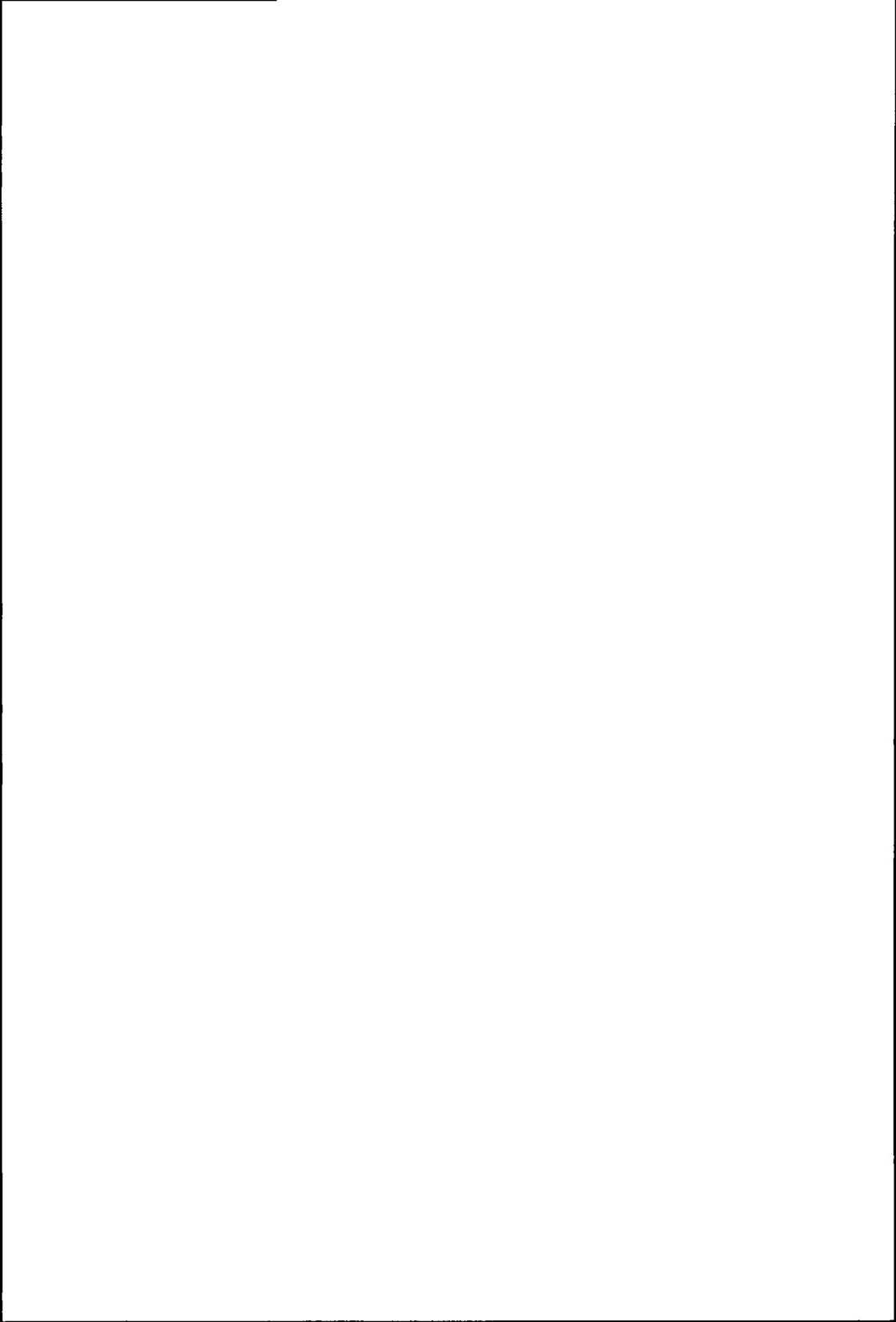
Ellen Jepsen
Kærvej 6b, Jejsing
6270 Tønder
74734222

CHRISTIAN, 3. VON GOTES GNADEN
KÖNIG 3V DENEMARCK NORWEGE DER WEN
DEN VND GOTTEN. HERZOG 3V SCHLESWIG
HOLSTEIN STORMARN VND DER DITMARSCH
GRAF 3V OLDENBURG VND DELMENHORST.